

Med blå beret til Balkan

Utdanningen av norske soldater til FN- og NATO-opdrag i det
tidligere Jugoslavia

Aksel Schreiner Brakestad

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Universitet i Oslo

Vår 2017

©Aksel Schreiner Brakestad

2017

<http://www.duo.uio.no>

Trykk: Oslo Garnisonsforvaltning, Grafisk

Forord

Det har vært en lærerik prosess å skrive denne oppgaven. Det har vært to spennende år med en fantastisk mulighet til å få jobbe med noe jeg liker godt. Det å vokse fra en bachelorstudent, til å få bli mastergradsstipendiat ved Institutt for Forsvarsstudier har vært utrolig. Det hadde ikke vært mulig uten en god veileder, ved Kjell Inge Bjerga. Tøffe frister, tøff retting og gode tips har gjort dette mye lettere.

En stor takk til Institutt for Forsvarsstudier, som har hjulpet til med stipend i to omganger og med kontorplass i et fantastisk miljø. Det har vært en sann glede å få jobbe i Kongens Gate det siste året. En stor takk også til lesesalen i tredje etasje på Niels Treschows hus og pauserommet der.

Ikke minst må jeg rette en takk til Martin Lau Slåtten, denne oppgaven hadde aldri blitt til om det ikke var for hjelpen fra ham. Forarbeidet hans med arkivlister og hans guide til Riksarkivet har vært uvurderlig. Jeg vil også takke Sigurd Sørli, for gode tips og hjelp med korrektur. Jeg vil også Ulf Egeberg for at han tok seg tid til å lese korrektur.

En ytterligere takk til mine kjære foreldre. Takk for hjelp underveis og takk for all hjelp med gjennomlesing og korrektur av språket.

Og til min kjære Anne. Takk for tålmodigheten, omsorgen og all hjelpen.

Institutt for Forsvarsstudier,

5. Mai 2017

Sammendrag

Denne masteroppgaven handler om utdanningen gitt til norske soldater som deltok på oppdrag på Balkan. Perioden fra 1992 til 2004 omfatter store endringer i Forsvaret. Ved starten av perioden er den kalde krigen knapt over, og ved enden av perioden står norske soldater i en artikkel V-operasjon i Afghanistan.

Oppgaven belyser en periode som med andre ord spenner fra det gamle til det moderne forsvaret. Masteroppgaven handler om utviklingen fra en utdanningsmodell med røtter i kaldkrigsforsvaret kjennetegnet av ad-hoc løsninger, direkte rekruttering med annonser i landets aviser og hvor de fleste løsninger ble organisert på det personlige planet. Perioden viste klare behov for forbedringer. Oppgaven tar for seg en ny utdanningsmodell og hvordan den vokste frem. Avgjørelsene på toppen om omstrukturering av Forsvaret fra invasjonforsvar til innsats-forsvar var det avgjørende for den nye strukturen. Impulsene og initiativene nedenfra i organisasjonen forble der.

Oppgaven er basert på arkivstudier i Forsvarets arkiver i Riksarkivet, samt intervju og sekundærlitteratur. Arkivene er fra avdelingene som satte opp oppdragene, avdelingene som reiste ut og en del kommunikasjon internt i Norge. Intervjuene er med personell som tjenestegjorde både i Infanteriregiment Nr. 4. samt i oppdrag på Balkan.

Innholdsfortegnelse

Innhold

Forord	5
Sammendrag	7
Innholdsfortegnelse	8
Kapittel 1 - introduksjon	10
1.1. Utdanning til militære utenlandsoperasjoner	10
1.2 Problemstilling	10
1.3 Tidligere forskning	11
1.4 Metode og kilder	13
1.5 Disposisjon	16
Kapittel 2 – Bakgrunn	18
2.1 Norsk deltagelse i internasjonale operasjoner	18
2.1.1 Utdanning og oppsetting.....	19
2.1.2 Norge i Libanon.....	20
2.1.3 Norge i Somalia.....	23
2.1.4 JAR-Modellen	24
2.2 Krise i Jugoslavia	25
2.2.1 NATO-operasjoner	28
2.3 Oppsummering	30
Kapittel 3 - 1992-1995. Nytt oppdrag, nytt område og nye prøvelser	31
3.1 Første bølge av norske operasjoner	31
3.1.1 Oppsetting hos IR4	31
3.1.2 Normative dokument	32
3.2 Norske militære avdelinger på Vest-Balkan til og med Dayton-avtalen	34
3.3 Nytt område og gamle planer	36
3.3.1 1992-1993: Raske oppsettinger og etableringen av et nytt system.....	36
3.3.2 1993-1995: Økt fokus på militær kunnskap og manglende oppfølging av erfaringer	41
3.3.3 Rester av utdanningen til Libanon.....	43
3.3.4 Institusjonelle holdninger	45
3.4 Gryende bevissthet om mangelfull utdanning	47
3.4.1 Teknisk debatt, tekniske løsninger	48
3.5 1992—1995: En periode uten fundamentale diskusjoner	51
3.6 En kort konklusjon	53
Kapittel 4 – 1995-2004. Under nytt banner på Balkan.	55
4.2 Kort bakgrunn	55
4.3 1995-1999 – Fra blå til grønn lue	57
4.3.1 Infanteriregiment Nr.4 - JAR	57
4.3.2 Fra FN til NATO	60
4.3.3 Uendret trening – uendret effekt.....	62
4.3.4 Den norske infanteribataljonen – et evolusjonært steg.....	65
4.4 1999 -2003 - En ny modell vokser frem	67
4.4.1 Starten på noe nytt – Telemark Kompani i Sarajevo.....	69
4.4.2 Ny modell, nye områder – Telemark Bataljon til Kosovo.....	70

4.4.3 Senere kontingenter. Hva endrer seg og hva skjer?.....	72
4.5 Analyse	74
4.6 Kort konklusjon – oppsummering	77
Kapittel 5 – Fra Libanon til Kosovo.....	78
5.1 1992-1995.....	78
5.2 Overgangen til NATO	80
5.3 Nye tider, nye modeller	81
5.4 Avsluttende tanker.....	82
5.5 Bibliografi.....	83
Appendiks I.	86
Appendiks II.	86

Kapittel 1 - introduksjon

1.1. Utdanning til militære utenlandsoperasjoner

Utdanning til internasjonale operasjoner har siden Tysklandsbrigaden gjennomgått store omveltninger. Norske soldater har tjenestegjort verden over. Frem til nittitallet var utdanningen deres i stor grad lik. Med nittitallet kom en voldsom økning i antall operasjoner Norge deltok i. Denne oppgaven skal dekke utdanningen til de soldatene som deltok i operasjoner på Balkan.

Oppløsningen av det tidligere Jugoslavia førte til brutale konflikter som også omfattet massevoldtekter, etnisk rensning og folkemord. FN-operasjonen United Nations Protection Force (UNPROFOR) var det internasjonale samfunnets reaksjon på den konflikten som oppsto da Kroatia valgte å trekke seg ut av Jugoslavia i 1991. Norge deltok i UNPROFOR fra begynnelsen i 1992, og videreførte den militære deltakelsen også etter at konflikten spredte seg til andre deler av det tidligere Jugoslavia i årene som fulgte.

Til sammen tjenestegjorde omkring 14.000 norske soldater i operasjonene i det tidligere Jugoslavia i løpet av 1990-tallet og det tidlige 2000-tallet. Norske fly og skip patruljerte utenfor kysten, og på bakken ble det satt inn et stort antall soldater. Til tross for det store antallet deltagere har militæroperasjonene på Balkan hittil vært viet liten oppmerksomhet i norsk forskning. Denne oppgaven bidrar til å fylle dette kunnskapshullet ved å se nærmere på den utdanningen norske soldater fikk før de ble satt inn i disse operasjonene. Norges bidrag bestod i første omgang av forskjellige støtte-enheter, som på ulike måter bidro til å holde FN-operasjonene i gang. Nærmere årtusenskiftet sendte det norske forsvaret for første gang siden Libanon-opdragets start i 1978 en infanteribataljon til tjeneste i en krigssone. Soldatene fikk sin utdanning av et apparat som var tilpasset den fredsbevarende operasjonen i Libanon, men møtte en helt annen virkelighet i det tidligere Jugoslavia.

1.2 Problemstilling

Temaet for denne oppgaven er utviklingen av utdanningen som norske soldater fikk før de ble deployert til FN- og NATO-operasjoner i Bosnia og Kosovo i perioden 1992-2004. Gjennom å drøfte 4 problemstillinger belyses utviklingen i soldatenes utdanning i perioden, samt i hvilken grad Forsvaret lærte av sine erfaringer på utdanningsfeltet. Jeg vil drøfte de følgende fire problemstillingene:

1. Hvilke endringer fant sted i utdanningen i perioden?
2. Endret overgangen fra FN- til NATO-opdrag utdanningen for norske soldater?

3. I hvilken grad kom det endringer i utdanningen etter initiativ og påtrykk fra toppen, og i hvilken utstrekning ble de initiert fra bunnen av organisasjonen?
4. Hvilke faktorer førte til endringer i utdanningen, og hvilke forhold bidro til å hindre at slike endringer fant sted? Dette spørsmålet besvares gjennom begge empiri-kapittel.

Oppgaven begrenses til å omfatte perioden fra 1992 til 2004, da dette er den perioden da Norge var engasjert på Balkan med større enheter. Observatører og offiserer utkommandert til multinasjonale oppdrag før og senere vil med andre ord ikke behandles i denne oppgaven. Videre vil søkelyset i hovedsak rettes mot utdanningen hjemme i Norge.

1.3 Tidligere forskning

Forskningen på norsk deltagelse i internasjonale operasjoner på 1990-tallet kan deles inn i historiske og samfunnsvitenskapelige studier. Mens de historiske arbeidene er empirisk anlagt, er de samfunnsvitenskapelige preget av teoretiske perspektiver, ofte med internasjonale operasjoner som case-studier.

Når det gjelder de historiske verkene, kan det være hensiktsmessig å skille mellom operasjonsspesifikk litteratur og verk med lengre tidsperspektiv. Den mest omfattende av de sistnevnte fremstillingene, er bind 5 i *Norsk forsvarshistorie*, men også Gullow Gjeseths *Hæren i Omveltning*, som tar for seg Hærens transformasjon fra invasjonforsvar til såkalt innsatsforsvar, har vært av stor verdi i arbeidet med oppgaven.¹ Disse bøkene tar kronologisk for seg de viktigste operasjonene og hendelsene i perioden, og går grundig inn på Forsvarets overordnede utvikling. Ingen av dem foretar imidlertid noen inngående drøfting av utdanningsaspektet knyttet til internasjonale operasjoner. En annen viktig studie i denne kategorien er Magnus Håkenstad og Olav Bogens *Balansegang*, som tar for seg reformer i forsvarssektoren fra 1990 til 2005.²

De operasjonsspesifikke verkene tar for seg enkelte operasjoner, slik som for eksempel Wegger Strømmen og Dag Leraands bok om UNIFIL.³ Boken omhandler de 20 årene Norge hadde militære styrker i Libanon, og behandler også den begrensede utdanningen av soldater

¹ Gjeseth, Gullow, *Hæren I Omveltning : 1990-2005*, Bergen: Vigmstad & Bjørke, 2008. & Børresen, Jacob, Gjeseth, Gullow, Tamnes, Rolf, *Allianseforsvar I Endring: 1970-2000*, Bind 5, Norsk Forsvarshistorie. Bergen: Eide, 2004.

² Bogen Olav and Magnus Håkenstad, *Balansegang: Forsvarets Omstilling Etter Den Kalde Krigen*, Oslo: Dreyers forl, 2015.

³ Strømmen, Wegger Christian, Leraand, Dag , *I Kamp for Fred: Unifil I Libanon - Norge I Unifil : 1978-1998*, Gazette bok, 2005.

til oppdraget. Et annet eksempel er Petter Markis bok om den dansk-norske bataljonen i United Nations Emergency Force i Gaza.⁴

Regimentsbøker er en tredje kategori blant de historiske arbeidene. Omkring år 2000 ble det skrevet flere bøker i anledning nedleggelsen av en rekke tradisjonsrike norske regimenter. Disse er som oftest ikke faghistoriske arbeider, og var nok primært rettet mot daværende og tidligere medlemmer av regimentene. Internasjonale operasjoner behandles naturligvis i regimentsbøkene til regimenter som var involvert i dette.⁵

De samfunnsvitenskapelige arbeidene om perioden, preges av mer teoretiske perspektiv. Dette gjelder for eksempel Tormod Heiers og Carsten Rønnefeldts *Norge i Internasjonale Operasjoner: Militærkamp mellom ideal og realpolitikk*⁶, som drøfter norsk militær maktbruk. Disse bruker norsk deltagelse i internasjonale operasjoner som case for å prøve teoretiske perspektiver. Det foreligger også studier med en delvis sosiologisk innretning, for eksempel Torunn Haalands doktoravhandling som analyserer norske Balkan-soldaters rolleforståelse. Nevnes må også Nina Grægers doktoravhandling og påfølgende bok *Norsk forsvarspolitik*.⁷ Denne tar for seg forsvarsdiskursen som en strukturerende faktor for norsk forsvarspolitik.

Min oppgave befinner seg klart innenfor den historiske tradisjonen, men med elementer av begge kategoriene som er skissert ovenfor. Masteroppgaven er ikke et oversiktsverk, men heller ikke rent operasjonsspesifikk. Den behandler et tema som i svært liten grad er behandlet tidligere. I den grad utdanning er behandlet i eksisterende forskning og litteratur, er det som undertema i fremstillinger som primært tar for seg andre aspekter ved det norske forsvarets utvikling i perioden. Min oppgave er det eneste bidraget som spesifikt diskuterer utdanningsstrukturene i det norske forsvaret, og som foretar en analyse av samspillet mellom initiativ nedenfra og ovenfra på utdanningsfeltet i Forsvarets organisasjon.

⁴ Petter Marki and F. N-veteranenes landsforbund, *Unef : United Nations Emergency Force : Danor-Bataljonen Og Det Norske Feltsykehuset : Suez, Sinai Og Gazastripen, 1956-1967* Oslo: FN-veteranenes landsforbund, 2008.

⁵ Mest relevant for denne oppgaven er bøkene om IR4 og om Telemark Regiment Sigurd Friis, *Telemark Regiment: 1628-2002*, Elverum: KAMPUKS/SVI, 2004. & Johan Lystad, *Jegerkorpset Akershus Regiment 1995-2002*, 2002

Magnar Saltnes, *Akershus Infanteriregiment Nr 4 : 1628-1995* Oslo: Elanders forl., 1998.

⁶ Tormod Heier, Anders Kjølberg, and Carsten F. Rønnefeldt, *Norge I Internasjonale Operasjoner : Militærkraft Mellom Idealer Og Realpolitikk* Oslo: Universitetsforl., 2014.

⁷ Nina Græger, *Norsk Forsvarspolitik : Territorialforsvar Og Internasjonal Innsats 1990–2015*, Oslo: Spartacus, 2016.

1.4 Metode og kilder

I arbeidet med denne studien er det benyttet arkiver og intervjuer. Det er benyttet arkiv fra to institusjoner: (1) Arkiver etter UNPROFOR, IFOR, SFOR og KFOR, alle deponert i Riksarkivet. Dette arkivmaterialet fordeler seg igjen på 7 arkiver. (2) Elektronisk arkivmateriale fra Forsvarets læringsdatabase "Forsvarets erfaringsdatabase Lessons Learned – FERDABALL".

Riksarkivet

De aktuelle arkivene som er deponert i Riksarkivet inneholder svært forskjelligartet materiale. Selv med hjelp fra avleveringslistene som har fulgt med det avgitte materialet til Riksarkivet og arkivnøkkelen er det vanskelig å vite hva som befinner seg hvor. En arkivmappe som ifølge merkingen skal inneholde utdanningsprogram for avdelingen, kan inneholde irrelevant materiale som søknader til befalsskolen, men den kan også inneholde nettopp utdanningsprogram. Som historiker står en således overfor betydelige utfordringer i arbeidet med Forsvarets arkiver.

For å finne frem i disse arkivene har jeg brukt en upublisert oversikt laget av Martin Lau Slåtten ved Institutt for Forsvarsstudier.⁸ Dette dokumentet er en oversikt over arkiver etter avdelinger som enten satte opp avdelinger til oppdrag på Balkan, eller var ansvarlig for dem, eller alternativt arkiv etter de avdelingene som faktisk deltok i operasjonene. De aktuelle arkivene i Riksarkivet er sortert med en såkalt arkivnøkkel som angir hvilket tema den enkelte mappe omhandler. I enkelte av arkivene har dokument blitt fjernet av Riksarkivet før jeg fikk tilgang. Dette har vært dokument som enten har inneholdt personopplysninger, slik som for eksempel medisinske dokument, eller materiale som har vært gradert av utenlandske myndigheter. Disse var ifølge Riksarkivet for tidkrevende å vurdere innsyn i. I lys av de problemstillingene den foreliggende oppgaven tar sikte på å behandle, anser jeg ikke dette som et problem. Personopplysningene som var fjernet, var neppe relevante for formålet. Materiale gradert av andre land eller internasjonale organisasjoner som FN og NATO, vil antagelig ikke omhandle norske forhold, og dermed ikke være relevante.

Riksarkivets Forsvarsarkiv (heretter RAFA)-2947 er arkivet etter Jegerkorpset, Akershus Infanteriregiment nr.4. Det var denne avdelingen som utdannet enheter til internasjonal tjeneste tidlig på 1990-tallet.⁹ I dette arkivet har jeg sett på mapper relatert til internasjonal

⁸ Slåtten, Martin Lau, «Sorterte Avleveringslister», Upublisert dokument, Institutt for Forsvarsstudier 2016.

⁹ Dette omhandles mer inngående i delkapittel 2.1.

tjeneste og utdanning. Arkivet inneholdt mye forskjellig informasjon, men jeg har sett på de mappene som omhandler utdanningsplaner.

Arkivet RAFA-3806 omfatter saksarkiv fra FN-operasjonen United Nations Protection Force (UNPROFOR) i det tidligere Jugoslavia. Jeg har sett på materiale relatert til utdanning fra transportkontrollenheten, sanitetskompaniet, ambulansenheten og logistikkbataljonen. I tillegg har jeg sett på noe materiale fra operasjonene i Makedonia.¹⁰

Arkivet RAFA-3805 omhandler operasjoner i Makedonia spesifikt. Her har jeg sett på materiale relatert til utdanning.

Arkivet RAFA-3572, var et arkiv etter logistikkbataljonen som deltok i FN- og senere NATO-operasjoner i perioden.

RAFA-4618 er arkivet etter logistikkbataljonen. Også i dette arkivet har jeg sett på det materiale som ifølge arkivkoden skal omhandle utdanning.

RAFA-4957 var et arkiv fra den norske bataljonen i Kosovo Force, NATOs styrke i Kosovo.

RAFA-4651 var arkivet etter FN-avdelinger med basis i Jegerkorpset, Akershus regiment (JAR). I dette arkivet har jeg sett på korrespondanse fra avdelingene som ble utdannet hos JAR. Beslutningen om å gjennomgå dette arkivet skyldtes at det kunne tenkes å inneholde korrespondanse fra avdelingene på Balkan.

Samtlige arkiver som er benyttet som ledd i arbeidet med denne oppgaven, er etter avdelinger som var involvert i å utdanne soldater til internasjonal tjeneste, avdelinger som var i internasjonal tjeneste, eller avdelinger som kan knyttes til utdanningen. Det alle disse har etterlatt seg, er saksarkiver med korrespondanse. For å finne relevante mapper og informasjon har jeg benyttet avleveringslistene som ble gitt til Riksarkivet. Disse listene er satt opp med arkivnøkkel, og jeg har søkt om innsyn til mappene med arkivkoder som er relevante for meg. Dermed har jeg ikke sett de fullstendige arkivene, men utelukkende de delene som har vært antatt mest relevante for oppgavens tema.

Dokumentene i arkivet er av varierende karakter. De kan være usedvanlig detaljerte, analytiske og informative, men kan også være unøyaktige, dårlig skrevet og lite informative. Deres form og innhold reflekterer selvsagt avdelingens prioriteringer, og sier dermed også

¹⁰ Alle disse avdelingene omtales i kapittel 3.

mer enn det som konkret står i dem. For eksempel kan en kort utdanningsrapport reflektere at en avdeling la liten vekt på rapportskrivning.

Ferdaball

Forsvarets erfaringsdatabase «Ferdaball» ble utarbeidet som ledd i et prosjekt for å samle erfaringer fra internasjonale operasjoner og gjøre dem tilgjengelige.¹¹ Databasen, slik den presenteres i masteroppgaven til Kristoffer Erstad og Eirik Folkestad, har vært lite brukt, noe som blant annet ser ut til å skyldes at den tekniske løsningen er komplisert å bruke, i tillegg til mangelfulle rutiner for bruk. I dette arkivet har jeg fått tilgang til flere kontingentrapporater fra Telemark Bataljon. Disse rapportene har vært detaljerte og av vesentlig verdi. Antallet tilgjengelige rapporter er imidlertid begrenset. Blant annet er utdanningsrapporter i liten grad tilgjengelige.

Intervjuer

Jeg gjennomførte to intervjuer i forbindelse med masteroppgaven. Informantene jobbet i perioden 1992—1995 med internasjonale operasjoner. Begge informantene vekslet på å jobbe "i felt" i FNs fredsbevarende operasjon UNPROFOR i Bosnia, og i Forsvarets oppsettende avdelinger i Norge. Valget om ikke å inkludere flere informanter, og ingen fra perioden etter 1995, ble gjort på bakgrunn av at mengden tilgjengelig skriftlig informasjon da er større og lettere tilgjengelig. Tidlige rapporter¹² var i høyeste grad formulaisk skrevet, og bestod tidvis av ren kopi.¹³ Det var derfor nødvendig å kunne belyse den tidlige perioden med intervjuer. Informasjonen jeg hadde tilgjengelig fra etter 1995 gjorde at dette var et mindre presserende behov.

Jeg valgte å anonymisere informantene slik at de kunne prate mest mulig fritt om potensielt sensitive temaer. Det blir enklere for dem å snakke om slike spørsmål om de vet at de ikke vil

¹¹ Erstad, Kristoffer & Folkestad, Eirik, «Operativ erfaringshåndtering i Forsvaret – systematisk praktisert eller fragmentert og frikoblet?», Masteroppgave, Universitetet i Tromsø, 2016: 2, 39-40

¹² Se for eksempel

Riksarkivet(RA)/(Riksarkivets Forsvarsarkiv, heretter)RAFA-2947/D/Dc/L0579/0001, «Utdanningsdirektiv Våren 1994», skriv fra Infanteriregiment nr. 4. til Sjef FN-bataljonen/Unifil og en rekke andre avdelinger. 21. Februar 1994.

¹³ Intervju – Informant 1

kunne identifiseres.¹⁴ Med tanke på personopplysningene som behandles i denne studien, er oppgaven meldepliktig til Norsk Samfunnsvitenskapelig Database, og er registrert der.¹⁵

I intervjuene brukte jeg en semi-strukturert intervjuguide.¹⁶ Å bruke en utforskende struktur på intervjuer kan øke sannsynligheten for at informantene gir informasjon som ikke finnes andre steder.¹⁷ Det er også naturlig å velge en slik form da informantene i dette tilfellet har mer kunnskap om det å være soldat, offiser eller ansatt i de avdelingene som behandles enn jeg selv har. Bruk av semi-strukturert intervjuguide lar da informanten selv forme samtalen, og unngår at jeg som intervjuer farger deres minne. Samtidig er det viktig å være bevisst på at informantenes fortellinger er av subjektiv karakter.¹⁸

En utfordring ved å bruke intervjuer er at informanter har selektivt minne. Minnet påvirkes av mange faktorer. Eksempelvis kan det i vår sammenheng ha betydning hvorvidt vedkommende i ettertid har kommunisert aktivt med andre soldater fra samme oppdrag eller avdeling, noe som kan ha farget vedkommendes egne minner.

1.5 Disposisjon

Kapittel 2 i masteroppgaven vil være et rent litteraturbasert kapittel, som tar for seg hovedlinjene i Forsvarets internasjonale engasjement etter andre verdenskrig. Dette bakgrunnskapittelet vil også være en introduksjon til krigen og FN- /NATO-operasjonene i det tidligere Jugoslavia. Fra 1970-tallet og frem til 1999 ble soldater utdannet i det som etter hvert ble kalt JAR-modellen.¹⁹ Jeg vil redegjøre for utviklingen av denne utdanningsmodellen og gi den nødvendige bakgrunn for å forstå kontinuitet og endring gjennom 1990-tallet.

I kapittel 3 diskuteres utdanningen til de tidlige avdelingene som ble sendt til Balkan i perioden 1992-1995. I denne perioden videreførte Forsvaret den ovennevnte JAR-modellen, og kapitlet diskuterer hva som var typisk for oppsetninger i denne tidlige perioden. Deretter utforsker jeg endringene i utdanningen gjennom perioden, og drøfter om det var noen problematisering av innholdet i utdanningen. I kapittelet søker jeg å besvare to av de problemstillingene som ble skissert innledningsvis - Hvilke endringer fant sted i utdanningen i

¹⁴ Tjora, Aksel Hagen, *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*, Oslo: Gyldendal Akademisk, 2010, 141-43.

¹⁵ Prosjektet finnes på <http://pvo.nsd.no/prosjekt/sok?side=1> om en søker på forfatters navn.

¹⁶ Intervjuguide, se appendiks 1, kap 5.5.

¹⁷ Tjora, *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*, 91-93.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Se kap 2.1.1 for mer inngående diskusjon om JAR-modellen.

perioden frem til Dayton-avtalen? Hvilke faktorer førte til endringer i utdanningen, og hvilke forhold bidro til å hindre at slike endringer fant sted?

Kapittel 4 vil gå nærmere inn på perioden 1995-2004. I dette kapittelet diskuterer jeg om overgangen fra FN-oppdrag til NATO-oppdrag endret utdanningen til de norske styrkene. I kapittelet svarer jeg på spørsmålene: I hvilken grad kom endringer i utdanningen etter initiativ og påtrykk fra toppen, og i hvilken utstrekning ble de initiert fra bunnen av organisasjonen? Jeg vil også her se på hvilke faktorer som førte til endringer i utdanningen, eller hindret at endringer fant sted.

Kapittel 5 er et konklusjonskapittel, og har til hensikt å samle trådene. Dette gjør jeg gjennom å samle og besvare spørsmålene fra kapitlene før.

Kapittel 2 – Bakgrunn

Denne oppgaven handler om norske soldaters utdanning, hvordan den endret seg mellom 1992 og 2004 - og hvordan den tidvis ikke gjorde det. For å kunne forstå empirien fra nittitallet og analysere denne trengs det en gjennomgang av forhistorien nasjonalt og internasjonalt. Gjennom perioden med norsk deltagelse i FN-oppdrag frem til nittitallet utviklet utdanningen deres seg. Dette kapitlet skal gi en forståelse av hvordan disse operasjonene ble planlagt og gjennomført.

Dette kapitlet deler jeg i to. Den første delen viser en gjennomgang av operasjoner hvor norske styrker deltok før oppdragene i det tidligere Jugoslavia. Den beskriver også FN-beredskapsstyrken. Deretter vil jeg bruke en del tid på operasjonene i Libanon og Somalia. Disse oppdragene var instrumentelle i å forme utdanningsapparatet som lå i bunn da norske styrker ble sendt til Balkan. Seksjonen skal gi leseren den nødvendige bakgrunnen for å forstå utviklingen i utdanningen av norske soldater til og med tidlig nittitall. I dette ligger det å forstå det jeg kaller JAR-modellen for utdanning og hvorfor den vokste frem.

Den andre delen av kapitlet tar for seg krisen i det tidligere Jugoslavia og det internasjonale samfunnets svar på denne. Seksjonen vil fokusere på de internasjonale operasjonene i Jugoslavia, fremfor et detaljert bilde av utviklingen på bakken. Denne tilnærmingen skal gi forståelsen av hvorfor endringer i *type* oppdrag som fant sted var viktig. Oppgaven som helhet handler om utdanning, og derfor er det essensielt å forstå hvordan og hvorfor typen enheter som ble sendt endret seg.

2.1 Norsk deltagelse i internasjonale operasjoner

Norge har deltatt i internasjonale operasjoner siden den andre verdenskrig og den første Tysklandsbrigaden. Fra 1947 til 1953 stod en norsk brigade i Tyskland, først i Harz og senere i Schleswig-Holstein. I utgangspunktet var dette en okkupasjonsstyrke, men etter opprettelsen av Atlanterhavspakten sto brigaden som en såkalt «covering force» i Jylland, for å forsvare Schleswig-Holstein i tilfelle krig. Tilbaketrekking til Norge skjedde i 1953 etter råd fra allierte, da Norge stod uten større forsvarskapasiteter.²⁰

Norske bidrag til operasjoner etter Tysklandsbrigaden var typisk av en støttende karakter, det vil si element som et verkstedskompani eller et feltsykehus. I tillegg ble det tidvis sendt lett infanteri, altså lett utrustede fotsoldater. Dette kan anses som en del av den første bølgen av

²⁰ Børresen, Gjeseth & Tamnes, *Allianseforsvar i endring*, 162

fredsbevarende operasjoner hvor styrkenes mandater ble begrenset av stormaktspolitikken og tjenesten typisk besto av å patruljere demilitariserte soner etter våpenhvile.²¹

Den første norske operasjonen i FN-regi var i Korea, fra 1951 til 1954. Her sendte regjeringen et feltsykehus fra Røde Kors til Korea, som senere ble omgjort til et regulært militærpsykiatrihus. Den kanskje viktigste grunnen til at man ikke sendte regulære styrker var at oppbyggingen av den hjemlige hæren og Tysklandsbrigaden ble prioritert.²²

Fra 1956 deltok Norge i United Nations Emergency Force i Egypt. Den kom i stand som et svar på Suez-krisen, og var fra norsk side usedvanlig kjapp.²³ Den raske norske avgjørelsen og det at en avdeling ble sendt på under ett døgn reflekterte vekten Norge la på FN. De primært vernepliktige styrkene stod klare i Egypt 24 timer etter avgjørelsen om deltagelse var tatt. At man så lett valgte å sende vernepliktige soldater utenlands står i sterk kontrast til en relativt mer profesjonalisert holdning senere. Soldatene som ankom Sinai visste ikke hva som ventet dem, og noen ytterligere trening ble ikke gjennomført før avreise. Norge stod ved Suez i mer enn ti år, frem til den egyptiske regjering trakk tilbake deres godkjenning av FNs tilstedeværelse. Få dager senere tvang Seksdagerskrigen frem en avslutning på oppdraget.²⁴

Fra 1960 deltok Norge i Operation des Nations Unies au Congo (ONUC) som gjennom fire år prøvde å dempe stridigheter i Kongo etter frigjøringen. Situasjonen var preget av generell uro og tidligere konflikter som boblet til overflaten. Norge bidro med styrker fra luftforsvaret primært.²⁵ Operasjonen ble avsluttet kort tid etter at utbryter-republikken Katanga ble reinkorporert. Det norske bidraget ble også denne gangen kjapt satt i stand, og i likhet med tidligere oppdrag uten noe særlig oppsettingsperiode. Utdanningen var sterkt begrenset. Allerede fire dager etter første forespørsel stod norske soldater i Kongo.²⁶

2.1.1 Utdanning og oppsetting

Norge deltok i en rekke internasjonale operasjoner i regi av FN, og for å fasilitere disse skjedde det etter en del formell og uformell kommunikasjon mellom FN-hovedkvarteret i New York og Norge. Kjell-Knut Aabrek viste i en artikkel i tidsskriftet *Pacem* hvordan uformelle og formelle henvendelser behandles og hvordan embetsverk både i FN og i Norge

²¹ Børresen, Gjeseth & Tamnes, *Allianseforsvar i endring*: 164

²² *Ibid.* 168.

²³ Ose, Christine Due, *Med sykkel til Sinai - Norges deltagelse i FNs første fredsbevarende styrke – fredsidealisme eller ivaretagelse av egeninteresser?* Masteroppgave, UIO 2010:1-2, 5

²⁴ *Ibid.*

²⁵ Børresen, Gjeseth & Tamnes, *Allianseforsvar i endring*:234

²⁶ Arnesen, Lars *Fra Gardermoen til Afrikas hjerte; Den norske FN-styrken i Kongo, 1960-1964*, Masteroppgave, UIO 2015: 27

behandler disse.²⁷ Frem til 1992 hadde en del av staben til generalsekretæren foretatt de uformelle henvendelsene til medlemsland om å bidra med tropper. Dette ble i 1992 erstattet av et eget kontor ved navn Department of Peacekeeping Operations (DPKO), som hadde ansvar for koordineringen mellom FN og landene som bidro.²⁸ Henvendelsene fra DPKO tok to former, uformell og formell, hvor den uformelle kom i god tid før selve mandatet er ferdigbehandlet og ville unnagjort før undertegnelse av dokumentet. Når det norske sekretariatet mottok henvendelsene ble de så sendt over til Norge, hvor departement, regjering og eventuelt Stortinget tok stilling til hvorvidt et bidrag var mulig. Et svar fra regjeringen ble så oversendt til sekretariatet i New York igjen, hvor det ble formidlet til DPKO.

Den Norske FN-beredskapsstyrken ble opprettet i kjølvannet av operasjonene i Gaza og Kongo. Initiativet kom fra FN og det ble samarbeidet om styrken med andre nordiske land. Styrken var fordelt mellom de forskjellige grenene. Hærens bidrag endte etter en del diskusjon innad i Forsvaret, på rundt 1300 mann. Av disse var rundt 950 fra Hæren, og omfattet en infanteri-bataljon, et sanitetskompani, en militærpoliti-tropp samt en transportkontrolltropp. Disse skulle frivillig rekrutteres, i motsetning til de vanlige vernepliktige styrker. Personellet som ønsket dette skrev kontrakt for to år og skulle trene sammen for å være klare på kort tid.²⁹

Administrativt lå FN-beredskapsstyrken under Infanteriregiment Nr. 4 (IR4) som var en del av Distriktskommando Østlandet. Regimentet ville gjennom perioden frem til 1999 være avdelingen som utdannet enheter til tjeneste i internasjonale operasjoner. IR4 ble gjennom sedvane utdanningsapparatet til Forsvaret. Regimentet satte opp avdelingene som skulle til Libanon, og la med det grunnlaget for de tidlige oppsettingene til Jugoslavia.³⁰

2.1.2 Norge i Libanon

22. mars 1978 leses en melding opp på NRK Dagsnytt - FN-bataljonens medlemmer bes møte på Trandum kort tid senere. To dager før meldingen leses opp startet Forsvarets Overkommando planleggingen av et bidrag. FN-beredskapsstyrken fremheves som et praktisk og naturlig valg. Det ble også etterspurt flere andre typer enheter, som samband og forsyningsavdeling, men det ender med at en helikopterenhet, et verkstedskompani og en

²⁷ Kjell-Knut Aabrek, "Nasjonal Beslutningsprosess Ved Fn-Ledete Operasjoner," *Pacem* 2012, 12:1: 67.

²⁸ Ibid. 70-72.

²⁹ Børresen, Gjeseth & Tamnes., *Allianseforsvar I Endring : 1970-2000*,167-169

³⁰ Martin Lau Slåtten, *Norges Bidrag Til Fn-Operasjonene I Somalia: Unosom I Og Ii (1992-1993)*, vol. 02/2015, Oslo Files on Defence and Security (Trykt Utg.) Oslo: Institutt for forsvarsstudier, 2015, 22-23.

sanitetsenhet også sendes.³¹ Disse enhetene ble Norges bidrag til United Nations Interim Force in Lebanon (UNIFIL).

Wegger Strømmen og Dag Leraand skriver i *I kamp for fred: Unifil i Libanon – Norge i UNIFIL 1978-1998* at den praktiske delen ved å på kort varsel skulle sende en bataljon til Libanon var tung for Hæren. Beredskaps-styrken trengte naturligvis materiell, men det viste seg at utstyret man trodde tilhørte FN-avdelingen egentlig også ble brukt av en mobiliserings-avdeling som nettopp hadde returnert fra øvelse. Utstyret var vått. Det fantes lite FN-utstyr, og det lille som var, hadde mugnet og måtte kastes. Kontakter i Sverige sendte nytt utstyr, med rutefly. Da soldatene skulle hente materiell ble det også lettere tilfeldig hva de ble utstyrt med. Følgende var kommentaren til en soldat sitert i Strømmens og Leraands bok:

«Vi fikk utdelt hver vår pakksekk, og i den ble det slengt militæreffekter som «syntes å måtte passe» for tjenesten i Libanon».³²

Den første kontingenten av norske soldater som dro til Libanon var relativt godt forberedt. De stod på beredskapskontrakt, og flertallet hadde vært på repetisjonsøvelse med avdelingen kort tid før. Rundt en fjerdedel hadde ikke vært på øvelsen, uten at dette ser ut til å ha fordret noe videre utdanning. Til første kontingent ble Garden anmodet om å bidra med arbeidet, og noen av gardistene ble så ivrige at de ba om å få være med. Fire av dem fikk ønsket innvilget.³³ Bataljonens ledelse hadde noen år før vært på befaring i Gaza og så der på buffersone-konseptet, som går ut på at FNs styrker skal stå imellom de stridende parter som en buffer.³⁴ Beredskapsstyrken hadde det siste året før avreise trent noe på massetjeneste og de nye formene for fredsbevaring. Det fant også sted et seminar på Gardermoen flystasjon hvor de involverte avdelingene reviderte oppsettingsplaner for transportkvadronen tilknyttet FN-styrken. Det var med andre ord en kombinasjon av ad-hoc arbeid, hell og forberedelser som gjorde at det var mulig å sende en avdeling på så kort tid.³⁵

Slike problem viser seg også allerede ved rekruttering til kontingent II, da mye grunnet økonomiske betingelser. Økonomi var en faktor som lenge hadde vært sentral for soldatene ute. For mange var godtgjørelsen også et tegn på at deres innsats ble verdsatt. At ordningene

³¹ Børresen, Gjeseth & Tamnes, *Allianseforsvar I Endring: 1970-2000*, 170-71.

³² Strømmen & Leraand, *I Kamp for Fred*, 113.

³³ Ibid. 112-13.

³⁴ Norske styrker stod i Gaza fra 1956 til 1967, da Egypt trakk sin støtte til operasjonen. Seksdagers-krigen startet før alle FN-styrker hadde forlatt området.

³⁵ Strømmen & Leraand, *I kamp for fred*, 114–15.

ofte var forskjellige mellom oppdrag, forsterket bare tendensen.³⁶ I den tredje kontingenten til Libanon var utdanningen begynt å ta form, og basert på erfaringer fra området. Innrykk for hovedstyrken av menige var 7. mars, og avreise 26-29. Med andre ord ikke en veldig lang periode.³⁷

Når vi kommer til 1992 var utdanningen til UNIFIL i stor grad satt. Andre avdelinger i samme periode hadde relativt lik utdanning.³⁸ Som på repetisjonsøvelser innkaltes først ledelsen i styrken, som så planla og gjennomførte befalsperiode og avdelingsperiode. Det var snakk om standard-oppsett med fagutdanning innenfor den enkeltes disiplin og videre en generell avdelingsperiode. Det er nødvendigvis noen forskjeller i hva befal og menige blir undervist i, men det er interessant at i utdanningsplaner fra 1994 ble foredrag om politiske forhold kun gitt befalet i UNIFIL. Det ser dog ut til at det norske bidraget til Force Mobile Reserve, en slags hurtigreaksjonsstyrke i UNIFIL, ikke fikk noen av disse kursene. Samtidig fikk kun befalet, men ikke personellet, i den norske bataljonen kursing om politiske og religiøse forhold. Det ser ut til at samtlige personell i verkstedkompaniet imidlertid fikk kursene, hvilket er spesielt da en kan anta at verkstedspersonellet var mindre utenfor leiren enn infanteristene. Denne forskjellen tyder på at det fantes en del ulikheter mellom kontingentene og underavdelingene, som for eksempel kan skyldes hvordan de nyttiggjorde erfaringsrapporter.³⁹ Oppdraget i Libanon skulle varte helt til 1998. Styrken fikk aldri, som beskrevet i stortingsmelding nr. 14 av 1992, anledning til å oppfylle mandatet sitt fordi de resterende partene i konflikten i liten grad var samarbeidsvillige.⁴⁰

«UNIFIL er aldri gitt anledning til å oppfylle sitt mandat. Partene, og spesielt Israel som ble tvunget til å akseptere styrken, har vist liten samarbeidsvilje. I tillegg har en rekke militser og radikale og bevæpnede elementer, som ønsker å fortsette krigen mot den israelske okkupasjonsstyrken, aktivt motarbeidet UNIFIL»⁴¹

Oppdraget var typisk for den norske innsatsen i perioden frem mot nittitallet. Den besto av støttefunksjoner og lett infanteri. I *Norsk Forsvarshistorie* bemerker Tamnes, Gjeseth og

³⁶ Ibid. 243.

³⁷ «Vel Møtt», innrykksbrev til kontingent III, Unifil. Datert 1979. Fra <http://www.norvetnet.no/blueberet/publikasjoner/>. Nettsiden er rettet mot veteraner fra UNIFIL og inneholder blant annet leir-avis og lignende. Besøkt 27. April 2017.

³⁸ RAFA 2947/D/Dc/L0001, «Utdanningsdirektiv for Perioden i Norge», skriv fra IR4 til avdelingene. 27. Aug. 1992.

³⁹ RAFA-2947/D/Dc/L0001, «Utdanningsdirektiv høst 1994», skriv fra IR4 til blant annet FO, November 1994.

⁴⁰ «Beredskap for fred – om Norges framtidige militære FN-engasjement og FN's rolle som konfliktløser» Forsvarsdepartementet, St.Meld. nr. 14(1992-1993):16

⁴¹ Ibid.

Børresen at dette var de styrketypene Norge var best egnet til å bidra med, fordi avdelingenes utdanning i stor grad lignet på de øvrige styrker som ble produsert.⁴²

2.1.3 Norge i Somalia

Jeg vil også beskrive kort den norske deltagelsen i det som het United Nations Operation in Somalia (UNOSOM). Denne operasjonen overlapper delvis i tid med utdanningen oppgaven fokuserer på, og kan gi innsikt i den senere analysen.

Krisen i Somalia tiltok etter at diktatoren Mohammed Siad Barre ble styrtet i januar 1991. FN sine forsøk på megling slo feil ut, og krisen forverret seg. I april 1991 kom resolusjonen som autoriserte og opprettet UNOSOM. En fredsavtale var forhandlet frem og en FN-styrke ble satt opp for å støtte denne.⁴³ Oppsettingen av den norske styrken til Somalia skjedde høsten 1992. Da var store deler av FN-beredskapsstyrken allerede i oppdrag. Valget om å etablere et nytt kompani som bidrag til UNOSOM, skriver Martin Lau Slåtten i *Norges bidrag til fn-operasjonene i Somalia*, var antagelig en avgjørelse tatt for å ikke bruke mer av beredskapsstyrken.⁴⁴

Stabskompaniets utdanning var generell og baserte seg på oppdragene i Libanon.

Utdanningen skulle bygge på en rapport fra et rekognoseringslag.⁴⁵ Videre ble kompaniet delt etter rang, hvor befal fikk noe mer utdanning enn de menige og korporalene. For sistnevnte gruppe ble dette én uke, hvorav fire dager skulle være fellesutdanning og tre ville være fagutdanning. Slåtten påpeker at det var et uttalt mål at utdanningen skulle tilpasses operasjonens egenart.⁴⁶

Den faktiske utdanningen ble dog ikke i særlig grad tilpasset operasjonen, fordi rekognoseringsgruppen som hadde forberedt en rapport om Somalia ikke hadde gitt noe grunnlag for en god utdanning. Dermed ble perioden kortet ned og mer tid ble viet fagutdanningen. Videre bemerker Slåtten at det var de samme metodene og kompetansemålene brukt ved oppdrag i Libanon som ble lagt til grunn. Rent praktisk bestod fellesutdanningen for korporaler og menige i halvannen times leksjon om tropesykdommer, samt litt skytetrening og middag. Det var også noe utdanning i fagspesifikke roller som samband. I en spørreundersøkelse utført før avreise uttrykte 63% av de spurte at de ikke følte

⁴² Børresen, Gjeseth & Tamnes, *Allianseforsvar i endring*: 235

⁴³ Ibid. 202-203

⁴⁴ Slåtten, Martin *Norges bidrag til fn-operasjonene i Somalia*, 20

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Ibid. 21

de hadde god nok kunnskap om området de skulle til.⁴⁷ Valget om å basere seg på UNIFIL sin utdanning, skriver Slåtten, var naturlig for avdelingen. Avdelingslederen for første kontingent sa det slik:

«Utdanningen måtte baseres på de programmer ble nyttet til avdelingene i Libanon. Dette er nok den sikreste plattformen å legge seg på(...)»⁴⁸

2.1.4 JAR-Modellen

JAR-modellen var navnet gitt til utdanningsmodellen Forsvaret brukte frem til og med nittitallet. Navnet på modellen var et kollokvialt navn på sent på nittital, etter at Infanteriregiment nr. 4 hadde byttet navn til Jegerkorpset Akerhus Regiment.⁴⁹ I perioden brukes uttrykket for å referere både til modellen som helhet og til enkelte komponenter av den. For eksempel nevnes det i en kontingentrapport fra Telemark Bataljon at de har rekruttert personell med JAR-modellen.⁵⁰ I oppgaven vil jeg bruke uttrykket for å referere til hvordan avdelinger ble utdannet til tjeneste i internasjonale operasjoner frem til 1999. Derfor er det også nødvendig å etablere hva spesifikt som er kjennetegnene på denne.

Det er fire kjennetegn på hvordan modellen fungerte. Det første er at ad-hoc løsninger ble brukt ofte. Dette gjør seg kjent i førstegangsoppsettinger, slik som avreisen til Libanon, men også senere. Da måtte FN-beredskapsavdelingen raskt settes opp og dra av gårde, uten lengre trening.⁵¹ Oppdraget i Somalia var også preget av kortsiktige ad-hoc løsninger.

Det andre kjennetegnet var den korte tiden utdanningen varte. Avdelinger som Sanitetskompaniet uttrykte gjentatte ganger at de hadde for kort tid tilgjengelig.⁵²

Det tredje kjennetegnet var direkte rekruttering. Da store deler av FN-beredskapsavdelingen var i Libanon, måtte nye avdelinger til Somalia og Jugoslavia rekrutteres eksternt. Forsvaret hadde ingen stående avdelinger som kunne ta slike oppdrag. Rekrutteringsbasen var tidligere tjenestegjørende.

Det siste kjennetegnet var at overføringen av erfaring var primært personlig. Infanteriregiment nr. 4 hadde enkelte mekanismer for å nyttiggjøre seg erfaringer fra operasjoner. Disse var kontingentrapporter og utdanningsrapporter, samt at personell fra misjoner kunne

⁴⁷ Slåtten, Martin *Norges bidrag til fn-operasjonene i Somalia: 27-28*

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Lystad, Johan, *Jegerkorpset – Akershus Regiment 1995-2002:25*

⁵⁰ Ferdalball, *Kontingentrapport TMBN/MNB(C)/KFOR*

⁵¹ Strømme & Leraand, *I Kamp for Fred*, 112-13.

⁵² RAFA-2947/D/Dc/L0579/0001 «Evalueringssrapport fra Sanitetskompaniet/Bosnia», skriv fra sanitetskompaniet til IR4 med flere. 4. Februar 1994.

reise opp og gi råd til neste kontingent.⁵³ Rapportene ble imidlertid ikke alltid brukt eller gjort tilgjengelige. Erfaring gitt fra person til person ble aldri institusjonalisert i avdelingen, og roterte ut med personellet. Følgen var at lærdom fra oppdrag forsvant ut og ved neste oppsetting startet avdelingen på nytt.

2.2 Krise i Jugoslavia

Norge engasjerte seg tidlig i FN-opdragene i det tidlige Jugoslavia. Norske enheter var blant de første som reiste inn. Denne seksjonen skal gi et bilde av hvordan oppdragene utviklet seg og hvilke typer avdelinger som deltok.

Jugoslavia var et konglomerat av forskjellige nasjoner som hang sammen gjennom ledelsen til president Josip Broz Tito. For en detaljert visning se figur 1, neste side. At Jugoslavia hang sammen var i stor grad grunnet presidenten som en sterk lederfigur, da det var en rekke uoppklarte konflikter mellom folkegruppene i staten. Hans lederskap førte dem gjennom den kalde krigen, og sørget for en stilling som verken var helt i vest eller helt i øst, noe som muliggjorde mer handel og større frihet for innbyggerne. Samlingen av mange folkegrupper i en nasjon var samtidig en svakhet; mange områder kunne strengt tatt vært nasjoner, med eget språk og etnisitet. Økonomisk nedgang kom fra midten av 1980-tallet, både som følge av interne problemer og en verdensvid depresjon.⁵⁴

Kroatia var den første republikken som opplevde interne stridigheter. 25. juni 1991 erklærte parlamentet Kroatias uavhengighet. Slovenia gikk i samme tid ut av samveldet, men opplevde i liten grad problemer fra sentrale hold. Stridigheter brøt tidlig ut i Kroatia og fortsatte i et halvt år frem til det i november 1991 ble inngått en fredsavtale. Amerikanske Cyrus Vance og britiske Lord Carrington var de ansvarlige for planen, og den ble også oppkalt etter dem. Avtalen ble fulgt opp av 14 000 soldater fra FN i operasjon United Nations Protection Force (UNPROFOR). Dette må ses som en forløper for videre og mer komplekse strider i resten av regionen, som hadde lignende elementer av nasjonalistiske tendenser.⁵⁵

⁵³ Intervju – Informant 1

&

Intervju – Informant 2

⁵⁴ Kaufman, Joyce p.. *NATO and the former Yugoslavia: crisis, conflict and the atlantic alliance*. Journal of Conflict Studies, vol 19, nr. 2, sep. 1999(artikkel gjengitt som en enkelt side, derfor ikke mulig å gi sidetall, <https://journals.lib.unb.ca/index.php/jcs/article/view/4355/5009>).

⁵⁵ Ibid.

Figur 1. Kartet er under Public Domain, og tilgjengelig via Wikimedia.

Som nevnt var det økonomiske problemer i Jugoslavia fra tidlig på åttitallet. Ved Titos død ble sentralmakten svekket og dette ga grobunn for fremvekst av nasjonalistiske tendenser. Krigen i Kroatia hadde nørt opp under nasjonalistiske ambisjoner følt gjennom Bosnia. Den serbiske nasjonalismen gikk ut over muslimer i området og bosniske serbere erklærte sin uavhengighet i 1992.⁵⁶

Den 13. februar 1992 mottok det norske FN-sekretariatet i New York en henvendelse om å sende et transportkontroll-bidrag til det da enda ikke vedtatte oppdraget på Balkan. Forespørselen kom åtte dager før resolusjon 743 ble vedtatt, som erklærte opprettelsen av sikre soner i Kroatia og ga mandat for arbeidet med å få til fredsforhandlinger mellom partene. I Norge ble den første anmodningen om bidrag møtt med positiv holdning av Forsvarets Overkommando, etter hva man kan se i skriv fra Hærstaben.⁵⁷

De første norske styrkene som deltok i UNPROFOR var støtteelementer. I 1992 var dette en ingeniørtropp som støttet et dansk stabskompani, en ambulansenhet (som returnerte etter få

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ RAFA 3806/F/Fa/L0006 «Formell Anmodning om Norsk Deltagelse», fra Forsvarets Overkommando til Forsvarsdepartementet, 10. Mars 1992.

måneder) og en transportkontrollenhet. Utover dette fantes også små bidrag som observatører og militærpoliti (MP). Senere samme år ble et geværkompani med støtteelement sendt til Makedonia og dets nordlige grense. Det var liten grad av debatt rundt typen bidrag. Man deltok med lett infanteri eller støtte-element i form av et verkstedkompani, en helikopterverving og et sanitetskompani.⁵⁸ Avdelingene som dro tidlig var preget av å være hasteoppsetninger som hadde liten tid tilgjengelig til utdanning.

I Vesten økte trykket på myndighetene og de internasjonale organ for å gjøre noe. Det serbiske artilleriet mot Sarajevo, pogrom mot muslimer og den generelle inklusjonen av sivile som mål sjokkerte. Forsøk på fredsavtaler førte heller ikke frem i særlig grad. UNPROFOR stod i operasjonsområdet men maktet i liten grad å gjøre noe da FN-mandat 770 sa at de ikke kunne reagere utover selvforsvar. Med andre ord, FN mislyktes.⁵⁹

Norge økte sitt bidrag i 1993 med et sanitetskompani og en helikopterverving, begge stasjonert i Tuzla. De skulle drifte et feltsykehus og ta luftambulanse-oppdrag. De inngikk i en større nordisk stridsgruppe i området, som også bestod blant annet av et dansk stridsvognkompani. Avdelingen ble fra 1994 innlemmet i logistikkbataljonen, som ble stående til 1997.⁶⁰ Vingen hadde en del problemer med selve oppsettingen og iverksettelsen. Det måtte gis opplæring på flere viktige områder før styrken kunne fly i det som var en krigslignende situasjon.⁶¹ Treningen kom godt med for vingen, som endte med å fly både medisinske evakueringer og transportoppdrag for britiske spesialstyrker.⁶²

Sommeren 1994 kom en ny stortingsmelding. Denne utredet synet på bruk av norske styrker i FN- og NATO-oppdrag. Spesifikt omhandlet den bruken av styrker i fredsopprettende oppdrag. Det ble også diskutert om en skulle prøve å begrense styrkene til færre operasjoner. Utenriksdepartementet gikk i bresjen for å fortsette med mange mindre oppdrag, mens holdningen i Forsvaret var at færre men større bidrag ga mer effekt. En viktig grunn var at selv et lite bidrag krever et visst størrelse på apparatet rundt. Regjeringen konkluderte med at de primært ønsket fredsbevarende oppdrag i fremtiden. Det var også ønskelig å fortsette med den samme typen avdelinger, nemlig støtteenheter.⁶³

⁵⁸ Gjelseth, *Hæren i omveltning*:156

⁵⁹ Ibid. 159

⁶⁰ Ibid. 164

⁶¹ Børresen, Gjeseth & Tamnes, *Allianseforsvar i endring*, 204-05.

⁶² Ibid. 205-207

⁶³ «Bruk av norske styrker i utlandet» St.meld. Nr. 46(1993-1994), Forsvarsdepartementet, 1994.

Større vestlig involvering kom i 1994 etter bombingene av et marked i Sarajevo. Her døde 68 mennesker av en enkelt granat fra en serbisk bombekaster. En såkalt no-fly zone ble iverksatt og amerikanske fly skjøt ned flere serbiske fly som hadde bombet byen. NATO satte krav om forbud mot tunge våpen rundt Sarajevo. Som tilsvarende på disse angrepene bombet den serbiske generalen Ratko Mladic den bosniske byen Tuzla.⁶⁴ Tidligere hadde slike angrep produsert lite tilsvarende fra NATO, men denne gangen startet en lengre og sterk kampanje som til slutt tvang Mladic til å føre styrkene sine ut av området.⁶⁵

1994 var et turbulent år for UNPROFOR, for styrken hadde et mandat som i liten grad var egnet til å stabilisere frontene. Et av de sentrale problemene hadde vært den manglende evnen til å kunne forsvare andre enn seg selv. Det kanskje klareste eksemplet var hvordan 360 FN-soldater ble tatt som gisler.⁶⁶ Som en reaksjon på dette ble en fransk-britisk reaksjonsstyrke sendt til området i juli 1995. Denne styrken markerte et vendepunkt, fordi den gikk fra en defensiv fredsbevarende til en offensiv fredsopprettende metode.⁶⁷ Frem til dette hadde FN-operasjonen vært utpreget defensiv, men dette viste seg å ikke være nok.

2.2.1 NATO-operasjoner

1995 var altså et vendepunkt med overgangen fra fredsbevarende til fredsopprettende oppdrag. Dette året kom en sentral avtale på plass, undertegnet i Dayton, Ohio av representanter for Serbia, Bosnia og Hercegovina og Kroatia. Den satte en stopper for den tre og et halvt år lange bosniske krigen. Perioden etter Dayton-avtalen var preget av overgangen fra fredsbevaring til fredsopprettelse, som forutsatte en mer robust styrke. Dette har flere aspekter. Nye, mer slagkraftige typer styrker kom til: tyngre bevæpnet og med andre regler for hvordan de kunne engasjere seg i konflikten. Samtidig var det et poeng at serbiske styrker ble svekket gjennom perioden og hadde mindre insentiv til å kjempe imot⁶⁸.

Verktøyet for å sette avtalen til livs ble Implementation Force (IFOR), satt sammen og ledet av NATO. Styrken bestod av 20 000 amerikanske soldater og 43 000 soldater fra andre nasjoner, deriblant Norge, som bidro med en logistikkbataljon med sanitetskompani. Luftforsvaret bidro med transport samt utplassering av offiserer i hovedkvarter. For Norges

⁶⁴ UN Department of Public Information *Former Yugoslavia UNPROFOR* nettsted besøkt 19/4/2016(http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unprof_b).

⁶⁵ Kaufman, Joyce P, *NATO and the former Yugoslavia: crisis, conflict and the atlantic alliance*

⁶⁶ The Economist, *A Balkan Quagmire Beckons* 3 June 1995, p. 41.

⁶⁷ Kaufman, Joyce P, *NATO and the former Yugoslavia: crisis, conflict and the atlantic alliance*

⁶⁸ Ibid.

del betydde overgangen til IFOR at en ny struktur var kommet på plass. De norske styrkene ble overført til den Nordisk-Polske brigade (NORDPOL bge)⁶⁹.

IFOR og dets oppfølger Stabilization Force (SFOR) jobbet gjennom 1996 og 1997 med å separere de stridende parter, stabilisere området og merke minefelt. Videre ble det i 1997 også holdt valg i Bosnia-Herzegovina og tryggingen av dette var et av målene. SFOR var en mindre styrke som skulle stabilisere etter at den foregående operasjon hadde trukket ut brorparten av styrkene. I 1997 sendte Telemark Bataljon for første gang soldater utenlands. Et kompani ble sendt til Sarajevo for å være nærbeskyttelse for hovedkvarteret der, samt å kunne stå som hurtigreaksjonsstyrke.⁷⁰

For Norges del kom det til å bety at man bidro med en type styrker som ikke tidligere hadde vært brukt utenlands. Norske spesialstyrker, jagerfly og andre nisjekapasiteter ble sendt ut.⁷¹ Den nye perioden med innsats ga resultater for styrkene. En norsk infanteribataljon deltok fra 1997 i SFOR. At denne ble sendt markerer en annen type tilnærming, hvor en gikk utover de tradisjonelle rollene norske styrker hadde hatt i internasjonale operasjoner. Bataljonen var den første infanteribataljonen sendt utenlands siden Libanon-opdragene startet.

Norsk deltagelse i FN- og NATO-operasjoner på Balkan fortsatte gjennom de senere fasene av konflikten. I 1998 trakk Norge seg ut av Libanon, noe som frigjorde en del ressurser for deltagelse andre steder. Perioden kulminerer i Kosovo-krigen i 1999. I 1999 sendes Telemark Bataljon til Kosovo som en del av Kosovo Force (KFOR). Det skulle vise seg å by på en del problemer da man hadde slitt med rekrutteringen og selve oppsettingen av avdelingen. Bataljonen reiste igjen ut i mars 2000.⁷² KFOR var styrken oppsatt av NATO og FN for å stabilisere Kosovo etter aksjonen mot serbiske invasjonstyrker.⁷³

Forsvaret fortsatte å sende ut styrker til det tidligere Jugoslavia i flere år etter dette. Nedtrappingen kom først i 2003-2004 da involvering i Afghanistan ble trappet opp. Gullow Gjølseth poengterer i *Hæren i Omveltning* at Kosovo satte kontingentenes kvalitet på dagsorden. De måtte være samtrent før de reiste ut. For å oppnå dette kreves lang utdanning

⁶⁹ Informasjon fra <https://itjenestefornorge.no/operasjoner/implementation-force-ifor>. Nettside besøkt 11 mars 2016.

⁷⁰ Gjølseth, *Hæren i omveltning*: 163

⁷¹ Ibid. 165

⁷² Ibid.

⁷³ Børresen, Gjeseth & Tamnes, *Allianseforsvar i endring.*: 217

eller stående samtrente avdelinger. Det ga dermed «en pekepinn på hvilken retning Hæren ville bevege seg i». ⁷⁴

2.3 Oppsummering

På vei inn i perioden 1992-1995 hadde det i Forsvaret etablert seg en modell for utdanning av enheter til internasjonal tjeneste. Denne var sementert gjennom sedvane, gjennom den konsekvente bruken av JAR-modellen for å produsere støtteenheter. Modellen hadde, slik jeg identifiserer dem, fire kjennetegn. De var følgende:

Utdanningen var utover et løst rammeverk i stor grad ad-hoc basert. Det kan betraktes som et tveegget sverd. Flexibilitet gjorde det lettere å møte nye utfordringer, men den samme fleksibiliteten førte også til at det tok lenger tid å internalisere erfaringer.

Kort utdanningsperioder. Tidsbruken var kort både for førstegangsoppsetninger, hvor en kunne se på det som en styrke, men også for senere kontingenter, hvor det kunne være en svakhet. For kontingenter til UNIFIL hang nok dette sammen med muligheten for å ta noe av treningen i området.

Da beredskapsstyrken effektivt var på oppdrag hele tiden og personell var på begrensede kontrakter, måtte en konstant ny-rekruttere personell. Direkte rekruttering, kombinert med kort tid tilgjengelig, resulterte i avdelinger som ikke var godt samtrente. Det førte igjen til lavere effektivitet i felt.

Erfaringsoverføringen var personlig fremfor institusjonell. På kort sikt kunne dette betraktes som en fordel, da personlige forhold muliggjorde å få erfaringen operasjonalisert raskt. For eksempel ved at offiserer og andre reiste til Norge for å bidra i utdanningen. Ulempen med ordningen var at erfaringene ikke ble igjen i organisasjonen, men hele tiden roterte ut eller dimitterte med personellet. Denne erfaringsoverføring var heller ikke praktisk for førstegangsoppsetninger.

⁷⁴ Gjelseth, *Hæren i omveltning*: 168

Kapittel 3 - 1992-1995. Nytt oppdrag, nytt område og nye prøvelser

Jugoslavia var et lite kjent område for norske styrker, der kun enkelte observatører hadde deltatt tidligere. I dette kapittelet diskuteres de første av Norges bidrag til operasjonene på Balkan. De kom på tampen av oppdrag i Gulfen og samtidig som krevende oppdrag i Libanon og Somalia. Kapittelet skal vise hvordan Infanteriregiment 4 i den tidlige perioden av Balkan-engasjementet satte sammen og forberedte oppdrag. Som en del av dette vil jeg også bruke tid på hvordan avdelingen ivaretok og nyttiggjorde seg erfaringer høstet under tidligere oppdrag.

Kapittelet vil finne svar på følgende underproblemstillinger:

- Hvilke endringer fant sted i utdanningen i perioden?
- Hvilke faktorer førte til endring, og hvilke faktorer hindret endring i perioden?

Først vil jeg se på de normative dokumentene som ble lagt til grunn da Infanteriregiment nr. 4. satte opp og utdannet avdelinger. Deretter vil det følge en kort gjennomgang av de forskjellige avdelingene som ble satt opp. Så vil jeg gå tematisk gjennom hvordan grunnferdigheter, erfaringer og debatt formet utdanningen. Når det er gjort vil jeg se på prosessene rundt utdanningen til internasjonale operasjoner.

3.1 Første bølge av norske operasjoner

3.1.1 Oppsetting hos IR4

Dette er en kort gjennomgang av hvordan en oppsetting hos Infanteriregiment 4 (IR4) fungerte rent praktisk. Et intervjuobjekt beskrev dette og brukte navnet «selvoppsettingsprinsippet» for å illustrere.⁷⁵ Det fungerte slik at når en ny kontingent skulle settes opp, ville først kontingentleder møte opp på leiren til IR4; Onsrud leir. Der ville vedkommende bruke en ukes tid på å planlegge hvordan befalsperioden og avdelingsperioden skulle se ut i grove trekk. Så, kanskje en ukes tid senere, ville hoveddelen av befalet komme inn for å få sin del av utdanningen, og deretter ville de forberede seg på å utdanne resten av avdelingen. En uke etter dette ville hovedinnrykket komme. Da ville avdelingsperioden starte. I denne gjennomgikk avdelingen fagkurs og noe trening sammen. Å legge det opp slik var naturlig for regimentet da dette var den tradisjonelle metodikken for oppsetting av

⁷⁵ Intervju – Informant 1

mobiliseringsavdelinger og var slik repetisjonsøvelser fungerte. Deretter ville avdelingen rotere til operasjonsområdet.

FN-avdelingen hos IR4 støttet enhetene som skulle sendes ut på oppdrag ved å organisere apparatet rundt og koordinere fagkurs hos de forskjellige inspektørene og grenene. FN-avdelingen ga også generell støtte til avdelingenes befal og ledelse. Om ledelsen i en avdeling mente de burde ha kurs i lokale forhold, så gikk dette da gjennom FN-avdelingen. Om avdelingen for eksempel skulle ha skyte dag organiserte IR4 skytebanen og ammunisjon, mens avdelingen selv oftest stilte med instruktører.⁷⁶

Utdanningsopplegget beskrevet ovenfor er en idealtipe, og reflekterer kun i noen grad virkeligheten. Avvik forekom, av diverse grunner, og i mange tilfeller ble det brukt ad hoc-løsninger som kunne se ganske annerledes ut. Det var dermed en del personell og en del lærdom som falt mellom stolene. Dette vil jeg se videre på i seksjon 3.3 som behandler erfaringene og håndteringen av de forskjellige avdelingene.

3.1.2 Normative dokument

Når militære organisasjoner løser oppdrag, baserer de seg på det som på engelsk kalles *standard operating procedures*. Disse dokumentene er regulerende og normgivende dokumenter. For å gi et mentalt bilde på dette kan vi si at Forsvaret, etter å ha blitt bedt om å sette opp et oppdrag til Balkan, delegerer det å sette opp avdelingen som skal sendes ut til relevant avdeling, som så henter frem en serie dokument for å se hvordan dette skal gjøres. Denne metoden sørger for at samme utfordring løses på samme vis, og gir dermed en form for kontinuitet.

Hvordan disse dokumentene endrer seg og hvorfor de endrer seg er noe av det jeg skal undersøke her. Først vil jeg gå igjennom noen av de sentrale dokumentene som handler om utdanning. Disse planene var ikke statiske, de var hele tiden i utvikling. Det var flere årsaker til at disse dokumentene endret seg. Det kan for eksempel ha vært behov for reform uttrykt nedenfra i organisasjonen og opp, eller fra toppen og ned. Når IR4 og avdelingene satte opp planer, lå disse normgivende dokumentene i bunn.

Bestemmelser for norsk FN-tjeneste (BFN 00-2)

⁷⁶ Se for eksempel RAFA-3805/F/Fa/L0003 «Oppsetting av FN-kontingenter Høsten 1995 – Utdanningsdirektiv», skriv fra Akerhus Infanteriregiment nr. 4 til ledere for avdelingen som skal settes opp i perioden.

«Bestemmelser for norsk FN-tjeneste» var et dokument utgitt av Forsvarets Overkommando på vegne av forsvarssjefen. Dokumentet gav føringer for hvordan Forsvaret skulle rekruttere til FN-beredskapsstyrken, samt hvordan utdanningen til internasjonale oppdrag skulle foregå. Dokumentet omtalte i overordnede former hvilken avdeling som var såkalt administrativ foresatt avdeling (AFA) for kontingenter som skulle sendes ut. AFA-avdelingen hadde ansvar for å sette opp militære enheter som skulle ut i FN-operasjoner. AFAene hadde også det administrative ansvaret for avdelingen mens den var ute i operasjonen. Videre klargjorde dokumentet hvilket ansvar troppssjefer og andre stillinger i avdelingen hadde. Sammen med andre plan-dokument utgjorde dermed dette dokumentet en plan for oppsettende avdeling, herunder angav det også detaljerte stillingsinstrukser, altså hvilke ansvarsområder de enkelte stillingene omfattet.⁷⁷

Hærens Utdannings- og øvingsplan

Hærens øvings- og utdanningsplan (HØU) var et dokument som i detalj beskrev hvordan Hæren skulle utdanne og klargjøre styrker for internasjonale oppdrag. Planen satte også mål for utdanningen som skulle gis, samt hvilke tiltak som måtte gjennomføres for at dette skulle kunne skje. Dokumentet har også en oversikt over hvilke hæravdelinger som yter støtte i prosessen med å klargjøre en fredsbevarende styrke. Dokumentet anga hvilke minstemål som skulle settes for utdanningen, og forutsa en endring i operasjonenes karakter og at fremtiden antagelig ville fordre høyere krav.

Generalinspektøren for Hæren satte i HØU en serie mål som avdelingene måtte nå. Første mål var å oppnå et faglig minstenivå og evne til å mestre grunnferdigheter. Dette vil si både tradisjonelle soldatevner og fagutdanningen. Befal og spesialister skulle mestre spesialferdigheter der det var nødvendig. Det siste punktet var holdningsdannelse samt forståelse for lokale forhold. Videre også nødvendigheten av kommunikasjon..⁷⁸

Krigsoppsettingsplaner og fredsoppsettingsplaner

Krigsoppsettingsplaner (KOP) var dokumenter som regulerte størrelsen og innretningen på Forsvarets avdelinger ved en eventuell krigs- og mobiliseringssituasjon. Bruk av uttrykkene KOP og FOP varierer noe etter tidsperiode og avdeling. Disse planene var svært omfattende,

⁷⁷ RAFA 2947/D/Dc/L0001 "Bestemmelser for Norsk Fn-Tjeneste," Skriv fra Hærstaben

⁷⁸ RAFA 2947/D/Dc/L0001 "Hærens Utdanning Og Øvings-Plan Del Iv - Fn-Tjeneste M/Kursoversikt," Skriv fra Hærstaben. Min versjon ikke datert.

og gav detaljer helt ned på stillingsnivå. Forsvaret brukte her samme metodikk og planer for å sette opp avdelinger som ble sendt til utenlandstjeneste som til tjeneste i Norge.

Planen ble brukt av IR4 og av avdelingen selv under oppsettingen. Utfordringen en kunne møte var at planen ikke nødvendigvis var tilpasset det oppdraget avdelingen skulle utføre. Enkelte avdelinger etterlyser i sine kontingentrappporter at det burde blitt enklere å justere denne underveis i utdanning og oppdrag, for å kunne møte forandringer i konteksten. Noen avdelinger var nødt til å lage egne oppsettingsplaner, slik som transportkontrollenheten og Telemark Bataljon.⁷⁹

3.2 Norske militære avdelinger på Vest-Balkan til og med Dayton-avtalen

Den første norske FN-avdelingen i Jugoslavia var transportkontrollenheten. Denne enheten ble opprettet i februar-mars 1992 og jobbet med å motta og støtte ankomsten til FN-styrkene som skulle være i det tidligere Jugoslavia. På bakken løste avdelingen oppdrag en rekke forskjellige steder, da de var ansvarlige for mottak av mange av avdelingene som skulle inn og være med i UNPROFOR. Avdelingen styrte blant annet Sarajevo flyplass. Andre underavdelinger av transportkontrollenheten styrte FNs logistikkoperasjoner på andre flyplasser, og havner i det tidligere Jugoslavia. Transportkontrollenheten kontrollerte også havnetilgangen, for å ta imot andre FN-avdelinger.⁸⁰ Utdanningen til transportkontrollenheten var kort og bar preg av hastverk. Avdelingen bemerket også selv at det var for liten tid til forberedelser. En høy andel av de som hadde blitt rekruttert til avdelingen var personell med erfaring fra tidligere FN-oppdrag.⁸¹

Den neste avdelingen var en av de minste enhetene som tjenestegjorde i Kroatia, ambulansenheten. Den ble kjapt satt opp i løpet av to uker i månedsskiftet mars/april 1992. Militæravdelingen ble raskt satt opp og var i operasjonsområdet kort tid etter. Ambulansenhetens arbeidsoppgaver var å evakuere FN-styrkene i en av sektorene i FNs område. Avdelingen ble i området frem til juni 1992.⁸²

Høsten 1992, som følge av en utvidelse av UNPROFORs mandat, bestemte Regjeringen seg for å sende en norsk ingeniørtropp til UNPROFORs hovedkvarter i byen Kiseljak, tre mil vest

⁷⁹ Ferdalball «Kontingentrappport TMBN/KFOR I» & Intervju- Informant 1

⁸⁰ Saltnes, *Akershus Infanteriregiment Nr 4*, 310.

⁸¹ Riksarkivet, Riksarkivets Forsvarsarkiv (heretter RAFA)-3806/D/Dc/L0579/0001, «Utdanningsrapport Transportkontrollavd og MP lag kont 1», skriv fra transportkontrollenheten til IR4, 30. mars 1992.

⁸² Saltnes, *Akershus Infanteriregiment Nr 4*, 311.

& RAFA-3806/F/Fa/L0004, «Utdanningsdirektiv», vedlegg til annet skriv. Viser plan over utdanning, så må være fra før utdanningen startet 1. April 1992.

for Sarajevo. Den norske ingeniørtroppen inngikk som del av et dansk stabskompani. Under selve oppholdet i Bosnia måtte avdelingen i stor grad støtte seg selv. Enkelte av kapasitetene måtte også utelates da utstyr fra Norge aldri kom frem til avdelingen. Blant annet manglet eksplosivryddings-kapasiteten (EOD) utstyr som aldri kom frem, og var dermed ubrukbar gjennom hele perioden. Det var typisk for de mindre avdelingene at hjemmeapparatet ikke evnet å støtte dem slik de selv ønsket.⁸³

UNPROFOR ble mot slutten av 1992 utvidet til også å gjelde Makedonia, i et forsøk på å hindre at urolighetene spredde seg dit. Som en del av FN-styrken United Nations, Former Yugoslav Republic of Macedonia (UNPROFOR FYROM) skulle et geværkompani, en vedlikeholdstropp og en sanitetstropp overvåke grensen. De to sistnevnte deltok frem til 1994. Oppdraget var å stå mellom partene for å roe gemyttene og forhindre stridigheter. Dette oppdraget lyktes i stor grad, og grenseområdene forholdt seg med få unntak rolige gjennom perioden. Det norske bidraget endret størrelse flere ganger, og vil også bli behandlet i neste kapittel.⁸⁴

Da FN i 1993 bestemte seg for å beskytte såkalte sikre soner i Bosnia, kom et nytt norsk bidrag. I utgangspunktet var Sanitetskompaniet en del av den FN-Beredskapsstyrken og hadde allerede vært sendt ut tidligere i årtiet, da i støtte av invasjonen av Irak. Sanitetskompaniet som ble satt opp for tjeneste i Bosnia skulle drifte et feltsykehus samt at en helikopterving fra Luftforsvaret skulle ta luftambulanse-oppdrag. Avdelingen slet gjennom utdanningsperioden, som var kort og til dels mangelfull.. De inngikk i en større nordisk stridsgruppe i området, som også bestod blant annet av et dansk stridsvognkompani. Avdelingen ble fra 1994 innlemmet i logistikkbataljonen.⁸⁵

Logistikkbataljonen var den største norske avdelingen utenlands siden UNIFIL, bestående av totalt 370 mannskap, med et ingeniørkompani, et forsyningskompani og det nevnte sanitetskompaniet. Bataljonen kom som svar på forespørsler i forbindelse med forsterkningen av UNPROFOR i 1994. Avdelingen ble satt opp fra bunnen av Infanteriregiment nr. 4. Avdelingen ble stående frem til 1998, da funksjonen ble overflødig i den nye NATO-organiseringen. Den ble avløst av en mekanisert infanteri-bataljon.⁸⁶

⁸³ RAFA-3806/F/Fa/L0006, "Utdanningsrapport For ingeniørtroppen I Bosnia Herzegovina Kontigent 1", Skriv fra Ingeniørtroppen til Akershus Infanteriregiment nr. 4. 15. Desember 1992.

⁸⁴ Tamnes Rolf, Gjeseth, Gullow & Børresen, Jacob, *Allianseforsvar i endring*, 206-07.

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Ibid., 204-05.

3.3 Nytt område og gamle planer

3.3.1 1992-1993: Raske oppsetninger og etableringen av et nytt system

I perioden 1992 til 1995 sendte Norge seks ulike militære avdelinger til FNs fredsbevarende operasjon i det tidligere Jugoslavia. Alle disse avdelingene var satt opp på kort tid, og hadde i stor grad mange av de samme problemene. Gjennom rapportene de etterlot seg fremhevet alle de militære avdelingene at personellet ikke var tilstrekkelig utdannet innenfor militære grunnferdigheter. Begrepet «militære grunnferdigheter» favner disipliner som skyting og stridsdriller - rett og slett evnen til å fungere i strid. Bare én av disse avdelingene var stridsrettet i utgangspunktet, og det er dermed ikke unaturlig at de la vekt på fagene sine fremfor å trene for eksempel infanteridriller. For enhetene gjaldt det å treffe balansen som ivaretok oppgavene de var gitt og det å kunne ivareta egen sikkerhet. Når alle avdelingene bemerker at de ikke var gode nok innen militære grunnferdigheter, er det grunn til å ta en nærmere titt på dette.⁸⁷

Gjennom den tidlige perioden av oppdrag i FN-regi bidro Norge primært med såkalte støtte-enheter og fredsbevarende styrker.⁸⁸ I begrepet *støtteenheter* legger jeg tradisjonelle typer enheter hvis jobb er å støtte de skarpe enhetene, som er satt opp for å føre strid. I begrepet *fredsbevarende operasjoner* legger jeg til grunn at styrkene deltar i "tradisjonelle" FN-opdrag, hvor rollen var å overvåke at fredsavtaler ikke ble brutt, og forhindre nye stridigheter.⁸⁹ At enhetenes primære oppgaver i perioden var noe annet enn å føre tradisjonell strid bar også utdanningen deres preg av.

I utdanningen av disse norske FN-avdelingene måtte det treffes en balanse mellom fagkunnskap og militære grunnferdigheter. Når den norske transportkontrollenheten øvde på flyplassterminaltjeneste og ambulansenheten på å evakuere sårede pasienter var dette fagutdanning.⁹⁰ I et område hvor sikkerhetssituasjon fremdeles var svært volatil, måtte imidlertid de militære avdelingene også få utdanning i militære grunnferdigheter. Dette kan det virke som IR4 kun til en viss grad var klar over, og de tidlige enhetene bar preg av at

⁸⁷ Se for eksempel RAFA-2947/D/Dc/L0579/0001 «Evalueringsrapport fra Sanitetskompaniet/Bosnia», skriv fra sanitetskompaniet til IR4 med flere. 4. Februar 1994;

Rafa-3806/F/Fa/L0003 «Utdanningsrapport NORLOGBN I», skriv fra logistikkbataljonen til Akershus Forsvarsdistrikt nr. 4, 30 Aug 1994;

RAFA-2947/D/Dc/L0579/0001, «Utvidelse av utdanningen for våre FN-avdelinger», skriv fra Akershus Infanteriregiment Nr. 4. til Distriktskommando Østlandet, 26. April 1994.

⁸⁸ Børresen, Gjeseth & Tamnes, *Allianseforsvar i endring*, 187.

⁸⁹ Ibid., 167.

⁹⁰ RAFA-3806/F/Fa/L0006, «Utdanningsrapport transportkontrollavd og MP lag kont 1», skriv fra transportkontrollenheten til IR4, 30. mars 1992.

fagutdanning ble prioritert. Når erfaringene fra bakken allerede tidlig viste at det var behov for å øke mengden trening på grunnferdighetene, og avdelingene ikke gjorde dette i særlig grad tyder det på at utdanningsperioden ble knapp.

Den første norske avdelingen på Balkan var transportkontrollenheten. Det gikk totalt under en måned fra den uformelle henvendelsen kom til det norske sekretariatet i FN i februar 1992, til avdelingen var på plass i området.⁹¹ Med tanke på at avdelingen var nyoppsatt, det vil si etablert fra bunnen da kapasiteten ikke fantes i FN-Beredskapsavdelingen, var dette en meget kort oppsettingsperiode. Den norske transportkontrollenheten hadde ansvar for å kontrollere forsyninger og annen transport i UNPROFOR. Allerede seks dager etter at den uformelle henvendelsen hadde kommet var avdelingssjef samt et par andre på plass på Onsrud.⁹²

Hastverket satte sitt preg på utdanningen. Det ble en særdeles kort utdanningsperiode hvor befalskurset kun varte i tre dager. I utdanningsrapporten kan man lese at det ble gitt totalt 18 timer fagtjeneste, som tørt bemerkes som «noe marginalt».⁹³ Avdelingsperioden var noe lenger, men også denne beskrives i rapporten som «for kort».⁹⁴ Som en informant sa om forventningene de hadde på veien ned:

«Vi trodde dette ville bli som i Libanon»⁹⁵

Felles informasjon til befal var begrenset, blant annet halvannen times leksjon om lokale forhold. Med tanke på at andelen av personellet i transportkontrollenheten som hadde erfaring med terminaltjeneste⁹⁶ var relativt lav, så måtte en her velge å bruke mer tid på fagutdanning enn ellers. Det store flertall av det rekrutterte personellet hadde tidligere tjenestegjort i andre FN-opdrag, både blant befal og menige. Avdelingsledelsen reiste spørsmål ved hvorvidt det var en fordel eller en ulempe med tidligere tjenester i FN.⁹⁷

⁹¹ Ibid

⁹² Ibid &

RAFA-3806/F/Fa/L0010, «United Nations Protection Force - Formell anmodning om norsk deltagelse» Skriv fra Forsvarets Overkommando til Forsvarsdepartementet, Utenriksdepartementet samt intern bruk, 10. Mars 1992.

⁹³ RAFA-3806/F/Fa/L0010, «Utdanningsrapport transportkontrollavd og MP lag kont 1», skriv fra transportkontrollenheten til IR4, 30. mars 1992.

⁹⁴ Ibid

⁹⁵ Intervju – Informant 2

⁹⁶ Terminaltjeneste referer til for eksempel lasting og lossing, mellomlagring. Kort fortalt til å operere med gods.

⁹⁷ RAFA-3806/F/Fa/L0010, «Utdanningsrapport Transportkontrollavd og MP lag kont 1», skriv fra transportkontrollenheten til IR4, 30. mars 1992.

«Enkelte har flere kontingenter i Libanon bak seg. Deres omstillingsevne og kapasitet til å tilpasse seg en ny avdeling i en ny FN-misjon, gjenstår å se[...]helhetlig vurderes kvaliteten på nåværende tidspunkt til å være varierende»⁹⁸

Regimentet satte i denne perioden opp mange andre, større avdelinger som for eksempel den betraktelig større infanteribataljonen til Libanon-oppdraget UNIFIL.⁹⁹ Det kan tenkes at små enheter som denne transportkontroll-enheten havnet på sidelinjen, og ble nedprioritert i planleggingsarbeidet relativt til de større avdelingene. Det skjedde med enheter senere i perioden, slik som den norske troppen i Makedonia.¹⁰⁰ Samtidig må det nevnes at det i IR4 fantes egne personer som hadde ansvar for de forskjellige områdene, nemlig offiserer i FN-avdelingen. Der hadde en offiser ansvar for Libanon, en for Jugoslavia og så videre. Det skulle dermed være lagt til rette for at IR4 kunne plukket opp at utdanningen ble oppfattet som noe kort av de som ledet og deltok i transportkontrollenheten.

Den neste avdelingen som reiste dette året var ingeniørtroppen, som skulle være en del av et større dansk stabskompani. I likhet med transportkontrollenheten hadde de kort tid til å forberede seg. Utdanningen var et samarbeid mellom IR4 og Ingeniørregimentet, siden avdelingen naturlig nok ville måtte løse spesialiserte problem. Dette er en typisk oppgavefordeling for perioden, hvor IR4 tok seg av utdanning om lokale forhold, FN-logistikk og bredere tema, mens en lot fagmiljøet i Forsvaret ta seg av spesialiserte emner.¹⁰¹ I likhet med avdelingen før valgte de også å fokusere på fagkunnskapene. Det korte befalskurset de fikk var, etter hva troppen selv sier, tilfredsstillende men preget av at det var mye usikkerhet rundt hva de skulle gjøre. Utdanningsdirektivet sier spesifikt at erfaringer fra tidligere oppdrag må brukes. Dette var en «fast post» i de datidige utdanningsdirektiv, og hva som faktisk ble brukt er mindre sikkert. Som informant 1 sa i intervjuet var dette ofte formaliteter, der det var forventet at visse ting ble sagt, om ikke fulgt.¹⁰²

I likhet med transportkontrollenheten og andre oppsetninger i denne perioden, var ikke utdanningen for Ingeniørtroppen spesielt lang. Kun fire dager etter at befalet rykket inn, kom resten av avdelingen. Etter dette fulgte en tolv dager lang avdelingsperiode før de ble overført

⁹⁸ Ibid

⁹⁹ RAFA2947/D/Dc/L0535/0004, «Utdanningsdirektiv for perioden i Norge», skriv fra IR4 til Sjef FN-bataljonen UNIFIL, 27 Aug 1992.

¹⁰⁰ RAFA-3805/Fa/L0001 «Kontingentrapport NORPLATOON 261197-270598», skriv fra Norplatoon til AKR

¹⁰¹ RAFA-3806/F/Fa/L0006, «Utdanningsrapport For ingeniørtroppen I Bosnia Herzegovina Kontigent 1», Skriv fra Ingeniørtroppen til Akershus Infanteriregiment nr. 4. 15. Desember 1992.

¹⁰² Ibid;

Intervju – Informant 1

til Danmark for å slutte seg til stabskompaniet de skulle støtte. Det ble bemerket at avdelingen ikke hadde nok tid til å drille militære grunnferdigheter. Avdelingen valgte med andre ord å prioritere fag fremfor soldatferdigheter. Det var ikke unikt for Ingeniørtroppen, og ser ut til å ha vært et kjennetegn ved mange av de korte oppsettingene i perioden. Det er verdt å merke seg at de like fullt så behovet for trening i grunnferdighetene og påpekte det. I likhet med avdelinger som transportkontrollenheten før dem og sanitetskompaniet etter var det mangelfull utdanning for troppen i ferdigheter som skyting.¹⁰³ Det kan forstås som et uttrykk for at viktige erfaringer i liten grad ble tatt hensyn til ved oppsettingen av senere avdelinger. For denne kontingenten var det vanskelig å få til noe mer, da tiden gitt var så knapp.¹⁰⁴

En av de minste enhetene som tjenestegjorde i det tidligere Jugoslavia var ambulansenheten. For å sette opp enheten ble det brukt en standard mal, i dette tilfellet et dokument som het KOP 9-19-1, som var oppsettingsplanen for en liten sykebilenhet. Fordelen med en standardisert enhet var selvsagt at det å etablere den ble enklere å få til. Den skilte seg dermed ut fra de samtidige oppdragene som måtte ny-etableres. Bruken av mal var nok en av de viktigste faktorene for å kunne gjennomføre oppsetting på så kort tid.¹⁰⁵ Ikke minst var det også viktig for gjennomføringen var høyt prioritert:

«Utdanning av enheten, for hurtigst mulig innsetting i operasjonsområdet, gis prioritet foran alle andre utdanningsaktiviteter for alle staber, avdelinger og personell som gis ansvar iht dette direktiv»¹⁰⁶

Ambulansenheten bestod totalt av 47 menige og 10 offiserer, med andre ord en relativt topptung styrke. Dette var dog ikke unormalt i enheter med høy andel spesialister. Under utdanningen vektla også denne avdelingsledelsen å terpe på fagutdanningen fremfor militære grunnferdigheter. Vurderingen var lik den som ble gjort i andre avdelinger med kort utdanning. Utdanningen av ambulansenheten viser hvordan det var praktisk mulig å sette opp avdelinger på veldig kort tid med JAR-modellen, men den fremhever også at kostnaden var manglende basisferdigheter. Dette fremheves jo spesielt ved avdelinger som i stor grad består

¹⁰³ RAFA-2947/D/Dc/L0579/0001 «Evalueringsrapport fra Sanitetskompaniet/Bosnia», skriv fra sanitetskompaniet til IR4 med flere. 4. Februar 1994.

¹⁰⁴ RAFA-3806/F/Fa/L0006, «Utdanningsrapport For ingeniørtroppen I Bosnia Herzegovina Kontigent 1», Skriv fra Ingeniørtroppen til Akershus Infanteriregiment nr. 4. 15. Desember 1992.

¹⁰⁵ RAFA-3806/F/Fa/L0006, «Utdanningsdirektiv», Utdanningsdirektiv for Ambulansenheten, skrevet av leder for utdanningsavdelingen i IR4 og ble brukt av enheten under utdanning, ingen dato merket men må være skrevet før 1. april da utdanningen startet den dagen.

¹⁰⁶ RAFA-3806/F/Fa/L0006, «Utdanningsdirektiv», som beskrevet over.

av personell som ikke har sterk militær bakgrunn. Avdelingen ble bedt om å fortsette utdanningen i området etter beste evne.¹⁰⁷

Da FN og Sikkerhetsrådet i 1992 fryktet at uroen i Kroatia og Bosnia kunne spre seg videre til Makedonia, vedtok de å sende en bataljon som skulle stå mellom stridende parter. Denne var kanadisk, og ble stående frem til vinteren 1993. Da ble den kanadiske bataljonen erstattet av en felles nordisk bataljon. Norge valgte å bidra med et geværkompani, med støtteelement.¹⁰⁸ Dette oppdraget fikk noe lenger tid å forberede seg relativt til for eksempel transportkontrollenheten, og hadde totalt fra start januar til medio februar å jobbe med. Oppdraget i Makedonia oppfylte sitt mandat, og forhindret strid. Det hang sammen med en relativt mindre kompleks situasjon.¹⁰⁹ Fra starten av var avdelingen klar på hva de skulle holde på med:

«Dette er en fredsmessig misjon. Avdelingen holder en lav profil hvor ingen tunge våpen er synlige, Hjelm/vest er i pakksekk og smilet er vårt beste våpen»¹¹⁰

Utdanningen til geværkompaniet preges av de samme kjennetegn som andre avdelinger hadde i samme periode. Da avgjørelsen om deltakelse ble tatt i desember 1992, begynte IR4 å ringe rundt for å rekruttere soldater ganske umiddelbart. Noen soldater ble ringt i starten av januar, og startet så på utdanningen få dager senere.¹¹¹ Utover dette slet avdelingen med flere moment. De måtte selv finne både egnet materiell og øvingsplass. Det rettes også klar kritikk mot foregående avdelingers opplegg, for det står at befalskursene må vare i to uker for å få tid til nødvendig informasjon og forberedelser før hovedinnrykket. Da de ikke gjør det i dette tilfelle er det nærliggende å konkludere med at behovet var notert i avdelingen. I likhet med manglende tid til å arbeide med enkeltmannsferdigheter så var tid brukt på administrasjon, fremfor trening, en hyppig problemstilling. Det er spesielt at en infanteriavdeling ikke fikk grunnleggende infanteriutdanning, eller en oppfriskning av slike ferdigheter. I dette tilfellet handlet det nok også om et stresset apparat i IR4 som etter beste evne hjalp, men ikke maktet å strekke seg langt nok. Følgene av det var at befal ikke fikk fulgt undervisningen de hadde behov for. Dette listet avdelingen som et forbedringsområde. At befalet fikk liten tid til å forberede perioden forsterket også disse problemene. Noe personell måtte på kurs og øving i

¹⁰⁷ Ibid.

¹⁰⁸ Børresen, Gjeseth & Tamnes, *Allianseforsvar i endring*, 206-07.

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ RAFA-3806/F/Fa/L0006, «Utdanningsrapport NORCOY/UNPROFOR MC», skriv fra avdelingen til IR4, sendt etter en periode i operasjonsområdet. Det var uvanlig, da de fleste leverte disse rett før avreise. Denne ble gjort slik for å kunne gi bedre tilbakemelding, på initiativ fra avdelingen selv. Ikke datomerket.

¹¹¹ Ibid.

andre land, spesielt de som skulle være fører på SISU-vogner da disse ikke fantes i Norge. Spredning av avdelingen og lite tid samlet påpekes som et problem fordi det svekket avdelingsfølelsen.¹¹²

I 1992 var status at alle avdelingene valgte å legge vekten på fagutdanningen, fremfor grunnutdanningen. Med kort tid og store krav til evner var det forståelige valg. De som reiste erfarte dog at det ikke var et tradisjonelt fredsbevarende oppdrag. Transportkontrollenheten ble for eksempel beskyttet med bombekastere og håndvåpen. Det fantes et faktisk og et følt behov for å endre utdanningen.

3.3.2 1993-1995: Økt fokus på militær kunnskap og manglende oppfølging av erfaringer

Den 2. september 1993 besluttet Stortinget å sende et sanitetskompani til Tuzla i Bosnia. Sanitetskompaniet skulle drifte et feltsykehus til tjeneste for andre UNPROFOR-enheter. En norsk helikopterving med fire Bell 412-helikoptere skulle støtte sanitetskompaniet i en luftambulanserolle.¹¹³ Sanitets soldatene skulle reise var en mer variert gruppe enn avdelingene som senere ble sendt i internasjonale operasjoner. Det var ofte tilfelle at de mer spesialiserte avdelingene bestod av eldre mannskap, relativt til mindre spesialiserte grupper som hadde en større gruppe å verve fra. Sanitetskompaniet bestod av personell på beredskapskontrakt og nyvervede. Personellet møtte til fellesutdanning ved Sessvollmoen leir. Her var det en lengre, men ikke dermed sagt lang, utdanningsperiode som ventet de fremmøtte. Skjønt, det var ikke alle som møtte ved starten av perioden. Erfaringsrapporten til sanitetsmaterieellaget skriver også det at en del av soldatene viste seg å ankomme tre uker etter oppmøtedato. Flere av de som skulle med hadde selv tatt kontakt for å høre hva som foregikk, da de ikke hadde mottatt innkallingen..¹¹⁴

Til tross for at Infanteriregiment 4 hadde utdannet en slik avdeling tidligere, senest til Kuwait i 1991, var utdanningen til sanitetskompaniet preget av hastverk og ad-hoc planlegging.¹¹⁵ Det var også en del personell som måtte ha ytterligere trening innen sanitet, spesielt de som ikke var fagpersonell som leger eller sykepleiere. Så også i denne avdelingen ble balansen vektet mot fagutdanning fremfor militære ferdigheter. Når de så fikk den grunnleggende

¹¹² Ibid.

¹¹³ Børresen, Gjeseth & Tamnes, *Allianseforsvar i endring*, 204-05.

For en studie som dekker oppsettingen av denne luftvingen, se Leif Morten Ramberg «Luftforsvaret en læringsorganisasjon?: Logistiske utfordringer ved NORAIRs deployering til Bosnia 1993», Institutt for Forsvarsstudier, IFS Info 1/98.

¹¹⁴ Rfa-2947/D/Dc/L0579/0001, «Utdanningsrapport NORMEDCOY I», skriv fra IR4 til Distriktskommando Østlandet, med rapporter fra Sanitetskompaniet vedlagt. 4. Februar 1994. Relativt sen dato i forhold til når trening fant sted henger sammen at denne versjonen av skrevet stammer fra en senere diskusjon.

¹¹⁵ Børresen, Gjeseth & Tamnes, *Allianseforsvar i endring*, 192.

militærutdanningen var instruktørene deres på skytebanen uerfarne sersjanter. Dette var, som påpekt i utdanningsrapporten, et problem i en avdeling som dette der andelen soldater med militær erfaring nødvendigvis var mindre. Med andre ord møtte sanitetskompaniets personell de samme problemene som de andre tidlige avdelingene møtte. De fikk mangelfull trening med våpen, og dette var kompaniet bevisst på.¹¹⁶

I andre kontingent ser det ut til at erfaringene fra første kontingent ble ivaretatt, i alle fall i selve sanitetskompaniet. Utfordringen i første kontingent med for liten tid til grunnutdanning, og kort tid som generelt problem, noteres i utdanningsrapporten. Det vektlegges i rapporten at enhetenes styrke kommer gjennom god grunnutdanning, og at soldaten, laget og troppen fungerer sammen.

«Vi mener at det er svært vesentlig at personellet blir fortrolig med bruk og behandling av sitt personlige våpen, og at den enkelte og avdelingen gjennom en grundig våpentrening sammen oppnår en økt følelse av sikkerhet under utøvelsen av FN tjenesten».(sic)¹¹⁷

I de senere kontingentene av sanitetskompaniet økte mengden utdanning innen grunnferdigheter. En del av problemene vedvarte dog i det at personell kom sent i gang med utdanningen, og dermed ikke var godt forberedte. Sanitetskompaniet viser at det fantes utveksling av erfaringer innad i avdelinger, men at det alene ikke var nok for å få virkelig endring. I det hele vedvarer problematikken i kompaniet, og til tross for bevissthet om emnet og stor innsats, får de kun i begrenset grad tippet vekten i retning soldatferdigheter.¹¹⁸ Sanitetskompaniet var også involvert i noen av de verste episodene som fant sted i perioden, og flere deltakere har i ettertid blitt dekorert for sin innsats.¹¹⁹

I 1994 kommer oppdraget med å sette opp en logistikkbataljon som skulle være støtteapparat for en rekke norske og utenlandske avdelinger i UNPROFOR. Dette var en ny avdeling og med andre ord stod IR4 friere til å forme utdanningen slik de ønsket.

¹¹⁶ Rifa-2947/D/Dc/L0579/0001, «Utdanningsrapport NORMEDCOY I», 4. Februar 1994

¹¹⁷ Rifa-2947/D/Dc/L0579/0001 «Utdanningsrapport NORMEDCOY II», skriv fra Sanitetskompaniet til IR4, FN-avdelingen. 28. April 1994.

¹¹⁸ Rifa-4651/F/Fd/L0001, «Sluttrapport Sykehustroppen/NORMEDCOY/IFOR etter terminering pr 1 nov 96», skriv fra NORMEDCOY til Forsvarets Overkommando, Operasjonsstaben, datert 17.12.1996

¹¹⁹ Aftenposten, «Dagbok fra helvete», <http://www.aftenposten.no/norge/Dagbok-fra-helvete-70496b.html> Besøkt 27 April 2017. &

«Byen som unnslap en massakre», nyhetssak om utdeling av medaljer til personell fra Sanitetskompaniet som deltok under den andre beleiringen av Gorazde. Besøkt 6. mai 2017. <https://forsvaret.no/8mai/heltene-fra-gorazde>

«Oppsetning og utdanning av kontingent I / NORLOGBN har vist seg å by på mange utfordringer»¹²⁰

Det ser ut til å ha vært noe modning innenfor vektlegging av grunnferdighetene, og utdanningsdirektivet for bataljonen vektlegger spesielt at det må terpes på våpentjeneste. En av kontingentene la vekt på våpentrening i så stor grad at avdelingen gikk med løssammunisjon i våpen under øvingsperioden i Norge. Det er et eksempel på initiativ fra avdelingsleder som ikke ser ut til å blitt videreført. Avdelingen la også vekt på sluttet orden, et element som kan virke mindre essensielt i et potensielt stridsområde. Et ytterligere problem var bruken av materiell som ikke fra før fantes i Norge, noe som kompliserte utdanningen av neste gruppe.¹²¹ Det var et resultat av begrensede ressurser at en del avdelinger opplevde dette problemet, og måtte reise med begrenset trening på verktøyet de ville bruke i operasjonsområdet. Det vektlegges også i andre kontingents rapport en sterkere spissing av utdanningen. For eksempel vil ikke alle få trening i rekylfri kanon, hvilket frigjorde mer tid til vanlig våpentjeneste.¹²²

Med andre ord ser vi at det finner sted en modning i balansegangen mellom fagkunnskap og militære ferdigheter. Det påpekes gjentatte ganger at mengden våpentrening er mangelfull.¹²³ At problemet vedvarte var en klar indikator på at årsakene til problemet ikke lå hos den enkelte avdelingsledelsen, eller i deres evne til å planlegge, men heller var systemiske. Mangelfull utdanning i grunnleggende militærferdigheter ble tatt opp i utdanningsrapporter, men erfaringene ser ikke ut til å ha blitt operasjonalisert, da også senere rapporter tar opp samme problemer.

3.3.3 Rester av utdanningen til Libanon

I perioden 1992-1995 slet altså IR4 med å ta imot erfaring og implementere dem i senere avdelinger og kontingenter. Avdelingene møtte problemer både under selve utdanningen og i felten. De skrev dem ned i utdanningsrapportene og i kontingentrapportene. Men til tross for dette endret utdanningen seg ikke mye, og de endringene som ble observert var primært utslag av personlig erfaringsoverføring.

¹²⁰ Rafa-3806/F/Fa/L0003 «Utdanningsrapport NORLOGBN I», skriv fra logistikkbataljonen til Akershus Forsvarsdistrikt nr. 4

¹²¹ Rafa-3806/F/Fa/L0003 «Utdanningsdirektiv for NORLOGBN Kontingent II» Vedlegg til ukjent skriv

¹²² Ibid.

¹²³ Rafa-2947/D/Dc/L0579/0001, «Utdanningsrapport NORMEDCOY I».4. Februar 1994 & Rafa-2947/D/Dc/L0579/0001 «Utdanningsrapport NORMEDCOY II», skriv fra Sanitetskompaniet til IR4, FN-avdelingen. 28. April 1994.

IR4 satte opp de tidlige enhetene med basis fra oppsett til Libanon-oppdragene, et naturlig punkt å starte på. Tidlige utdanningsdirektiv speiler dette.¹²⁴ Ved oppsett av de første enhetene var ad-hoc løsninger utbredt fordi avdelingene som skulle sendes til Balkan enten ikke eksisterte fra før, fordi tiden var knapp, og ofte begge. I dette perspektivet, og i denne tidlige perioden kan stor improvisasjonsevne ses på som en god egenskap. Men om utstrakt improvisasjon vedvarer antyder det heller at det regimentet mangler evnen til å internalisere og institusjonalisere erfaring.

For eksempel skriver transportkontrollenheten i utdanningsrapporten for kontingent I at en først i ettertid kunne vurdere om befalskurset holdt mål. Det var ikke en urimelig vurdering i en nyoppsatt avdeling.¹²⁵ Det var desto mer underlig at den samme formuleringen, ordrett, dukker opp i neste kontingents rapport. Like fullt står det i vurderingen av utdanningen i samme rapport at personellet kort tid etter overføring kunne ta oppdrag og utføre dem godt.¹²⁶ Det tyder på at rapportskrivning hadde lav prioritet og at den som hadde ansvaret for dette i varierende grad kopierte fra den forrige rapporten, eller at enheten generelt i liten grad jobbet med dette. En annen mulighet var at vertsavdelingens, altså IR4s, prioritering ble kommunisert ned til de produserte avdelingene og gjorde seg gjeldende der. Om det i liten grad legges vekt på god rapportskrivning internt i avdelingen og en så senere ikke finner at rapportene ble brukt, var det ikke rart man ikke la flid i dem. Dette inntrykket bekreftes av intervjuene, og forklaringen var i stor grad at dette ikke ble brukt noe særlig. Det går dermed inn i en ond sirkel hvor rapporter ikke blir brukt, og i neste omgang legger de lite inn i egne rapporter. Som en informant observerte om kulturen rundt rapportskrivning:

«Jeg tror det var veldig mye cut and paste»¹²⁷

Dette reflekterer typiske holdninger i kontingentrapporter, utdanningsrapporter og lignende. På det jevne oppfattet avdelingslederne at soldatene mestret oppgavene og i vanskelige situasjoner kunne improvisere og få det til å fungere. Fordelen ved å ha mannskap med tidligere erfaring var at de bidro med erfaringsoverføring innad i avdeling. Ulempen kan være at disse tidvis hadde satt seg fast i visse spor og metoder, og at å tilpasse seg nye rutiner ble

¹²⁴ For eksempel RAFA2947/D/Dc/L0535/0004, «Utdanningsdirektiv for perioden i Norge», skriv fra IR4 til avdelingen som ble satt opp.

¹²⁵ RAFA-3806/F/Fa/L0010, «Utdanningsrapport Transportkontrollavd og MP lag kont 1», skriv fra transportkontrollenheten til IR4, 30. mars 1992.

¹²⁶ RAFA-3806/F/Fa/L0010, «Utdanningsrapport Transportkontrollavd og MP lag kont 1», skriv fra transportkontrollenheten til IR4, 30. mars 1992.

¹²⁷ Intervju – Informant 1

mer problematisk for dem.¹²⁸ Med andre ord peker rapportene i sprikende retninger. På den ene siden antydes det at det er svakheter med enkelte enheter sin beredskap, og på den andre siden var det tydeligvis ikke et stort nok problem til at det ble prioritert og forsøkt løst.

3.3.4 Institusjonelle holdninger

Utviklingen i utdanning forteller oss noe om de institusjonelle holdningene i JAR. Det er vel så viktig å se på hvordan de produserte de mindre enhetene, spesielt de som bemerkes å være produktene av standardløsninger. I tilfelle hvor det måtte improviseres på kort tid ble det alltid fokusert på fagkunnskaper.

For eksempel var ingeniørenheten som dro av sted høsten 1992 en lite prioritert avdeling gjennom hele perioden. Det var en liten tropp på 35 mann, og utdanningen til første kontingent var meget kort. I likhet med avdelinger både før og etter var det mangelfull utdanning for troppen i militære ferdigheter som skyting, da dette ble nedprioritert til fordel for fagutdanning. Det virker som at erfaringene i liten grad ble tatt hensyn til ved oppsettingen av senere avdelinger, selv om det var uttrykt økt behov for militær ferdighetstrening.¹²⁹ Avdelingsledelsen opplevde den korte utdanningsperioden som problematisk, med knapp tid til utdanning før en så måtte til Danmark for felles avreise med kompaniet de skulle være en del av. For denne kontingenten var det vanskelig å få til noe mer, da tiden gitt var så knapp.¹³⁰

På samme tid satte IR4 opp geværkompaniet til Makedonia, en avdeling som slet med flere moment. Avdelingsledelsen i kompaniet rettet klar kritikk mot opplegget fra foregående avdelinger, for det står at befalskursene må være i to uker for å få tid til nødvendig informasjon og forberedelser før hovedinnrykket – hvilket de i praksis ikke fikk. I tillegg til manglende tid til å arbeide med militære grunnferdigheter så er tid brukt på administrasjon, fremfor trening, en hyppig problemstilling. Følgene av dette er naturlig nok at befal ikke fikk fulgt undervisningen de hadde krav på og behov for. Dette lister avdelingen som et forbedringsområde.¹³¹

Det var naturlig at det fant sted mye improvisasjon i disse første avdelingene, som for det meste måtte settes opp utenom FN-beredskapsstyrken. Apparatet som eksisterte var vant til å

¹²⁸ Ibid.

¹²⁹ RAFA-3806/F/Fa/L0006, «Utdanningsrapport For ingeniørtroppen I Bosnia Herzegovina Kontigent 1», Skriv fra Ingeniørtroppen til Akershus Infanteriregiment nr. 4. 15. Desember 1992.

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ RAFA-3806/F/Fa/L0006, «Utdanningsrapport NORCOY/UNPROFOR MC», skriv fra avdelingen til IR4, sendt etter en periode i operasjonsområdet. Det var uvanlig, da de fleste leverte disse rett før avreise. Denne ble gjort slik for å kunne gi bedre tilbakemelding, på initiativ fra avdelingen selv. Ikke datomerket.

utdanne soldater til UNIFIL i Libanon, et oppdrag som i mye større grad befant seg i en statisk posisjon. Oppdraget hadde over lengre tid utført de samme oppgavene. De som reiste til UNIFIL trengte mindre trening, både fordi mulighetene for etterutdanning i området var større der og fordi det var lavere risiko for mannskapene. Med andre ord var det norske utdanningsapparatet lite forberedt på å utvikle og støtte andre typer enheter. Så da nye situasjoner oppstod og nye typer avdelinger trengtes gjorde IR4 alt de kunne, men fundamentalt var apparatet dårlig tilpasset dette. De tidlige operasjonene viste at det fantes en vilje og evne til improvisasjon som gjorde at en kunne få sendt av gårde avdelinger kjapt.

Høsten 1993 sendes den neste avdelingen til Balkan. Det var et sanitetskompani, som i likhet med avdelingene før møtte en del rot underveis i utdanningen. Det er noen forskjellige tall tilgjengelig, men tidligste spor av utdanningsperiode er fra 29. august, og flere kilder bekrefter at utdanningen gikk til 22. september.¹³² Forskjellene i datoer kommer primært av at arbeidet ble formelt iverksatt på et visst punkt og faktisk iverksatt på et annet. På samme vis kun en se noe lignende da Beredskapsstyrken i 1978 sendte en styrke til Libanon, også da gikk det uformelle signaler nedover til avdelingen.¹³³

Til tross for at Infanteriregiment 4 hadde utdannet en sanitetsavdeling senest til Kuwait i 1991, var utdanningen til sanitetskompaniet i 1993 også preget av hastverk og ad hoc planlegging. Med andre ord møtte sanitetskompaniets personell de samme problemene som geværkompaniet møtte. Det er vanskelig å si om det i sanitetskompaniets tilfelle var et utslag av manglende koordineringsevne eller om det kom som følge av bruk av en standardløsning fra IR4s side. Oppsettingen var ifølge utdanningsrapportene preget av god fagutdanning, men en mangel på fellesutdanning. Rekrutteringen resulterte i at en del av de som var i avdelingen ikke hadde grunnferdighetene på plass.¹³⁴ Det tyder på at IR4 ikke i noen særlig grad internaliserte og operasjonaliserte erfaringen de hentet inn. At de senere kontingentene av Sanitetskompaniet slet med de samme problemene, befester dette inntrykket.

Da IR4 i 1994 satte opp en logistikkbataljonen som del av FNs UNPROFOR-operasjon i Bosnia, var utdanningen en utfordring. Dette var en avdeling som hadde i oppgave å forsyne

¹³² Rfa-2947/D/Dc/L0579/0001, «Utdanningsrapport NORMEDCOY I», skriv fra IR4 til Distriktkommando Østlandet, med rapporter fra Sanitetskompaniet vedlagt. 4. Februar 1994. Relativt sen dato i forhold til når trening fant sted henger sammen at denne versjonen av skrivet stammer fra en senere diskusjon.;

¹³³ Strømmen & Leraand, *I Kamp for Fred*, 113.

¹³⁴ Rfa-2947/D/Dc/L0579/0001, «Utdanningsrapport NORMEDCOY I», skriv fra IR4 til Distriktkommando Østlandet, med rapporter fra Sanitetskompaniet vedlagt. 4. Februar 1994. Relativt sen dato i forhold til når trening fant sted henger sammen at denne versjonen av skrivet stammer fra en senere diskusjon.

andre FN-avdelinger, samt yte hjelp til bosnisk sivilbefolkning. At det var akkurat disse oppgavene bataljonen skulle utføre var ikke klart i forkant av deployering. Dette gjorde at planene som de forskjellige fagansvarlige grenene og inspektørene utarbeidet var tentative. IR4 og avdelingsledelsen hadde tilgang til erfaringsdokument fra tidligere operasjoner, men da disse var fra enten andre typer eller betraktelige mindre avdelinger, slik transportkontrollenheten og sanitetskompaniet, var de til begrenset hjelp.¹³⁵

Bevisstheten rundt bruk av erfaringer var dog økende og bemerkes av IR4 selv. For avdelinger som kunne hente råd fra representanter fra foregående kontingenter var det greit nok, men for en ny avdeling var ikke dette en mulighet. Disse nye oppdragene ble satt opp med standardløsninger, og preges dermed av de institusjonaliserte holdningene i IR4. Disse holdningene var som presentert over, resultat av mange år med utdanning av avdelinger til tjeneste i Libanon. Det finnes rikelig med eksempel på dette, transportkontrollenheten var en av dem. Det var selvsagt begrensninger for hvor god nytte en kunne få av tidligere erfaringer, som påpekt tidligere i seksjonen. Kombinasjonen av disse faktorene gjorde at IR4 og avdelingene som var til utdanning benyttet standardløsninger og improviserte.

3.4 Gryende bevissthet om mangelfull utdanning

Utdanningen av soldater til internasjonal tjeneste hadde i perioden frem til 1995 i stor grad vært statisk. Opplegget og planene brukt til oppdraget i Libanon var basis for videre utdanning. Med en jevn mengde personell som tok flere perioder i UNIFIL, så var erfaringsoverføring og trening enkel å gjennomføre i området.

Det fantes bevissthet om problemene med utdanningen, også i IR4. Avdelingen arrangerte allerede i desember 1993 et seminar for å diskutere problematikken. På listen over de inviterte var forskjellige våpenskoler og kompetansesentre. Disse støttet normalt utdanningen i regimentet, ved å drive opplæring i fagkapasiteter og spesialiserte oppgaver. Det må også bemerkes at dette fant sted i en periode med omstrukturering av Hæren, og noe usikkerhet fantes nok for de forskjellige partene i hvordan deres roller ville være i fremtiden.¹³⁶

På seminaret ble det diskutert at inspektørene egentlig selv var ansvarlige for oppsettingen av avdelinger som lå i deres fagfelt, og innenfor dette å lage FOP/KOP og de tilhørende utdanningsplaner. Dette ble som vist tidligere i kapittelet ikke fulgt, da flere avdelinger før og

¹³⁵ Rafa-3806/F/Fa/L0003 «Utdanningsrapport NORLOGBN I», skriv fra logistikkbataljonen til Akershus Forsvarsdistrikt nr. 4

¹³⁶ RAFA-2947/D/Dc/L0579/0001, «Utdanningsseminar Fn – Oppsummering», Skriv fra Sjef IR 4 til «Egen Liste», antagelig intern distribusjon. Seminar gjennomført 9-10. Desember 1993. Brev datert 21. Jan 1994.

etter dette måtte skrive sine egne FOP/KOP. Videre diskuteres det at kommunikasjonen mellom IR4 og de forskjellige kompetansesentra var for dårlig.¹³⁷ De fikk i for liten grad tilbakemeldinger og erfaringer fra avdelingene de bidro til. Ikke minst var dette et problem fordi rapportene som avdelingene produserte ikke svarte på spørsmålene sentrene og inspektørene stilte seg. Bakgrunnen for dette var antagelig at rapportene ble skrevet mot slutten av avdelingsperioden i Norge. Det var da problematisk fordi det resulterte i at avdelingene måtte utdannes og så skrive rapportene før de hadde mulighet for å observere effekten av utdanningen.

Under seminaret ble det diskutert og lagt opp til at utdanningen for FN-tjeneste og andre internasjonale oppdrag fremover skulle integreres i den vanlige utdanningen av soldater for Hæren i Norge. Dette pekte frem mot modeller man senere ville bruke.¹³⁸

I april 1994 sendte IR4 ut et skriv til Distriktskommando Østlandet og til Hærstaben/Utdanning hvor de summerte en del erfaring fra møter og seminar holdt tidligere:

«FDI 4/ IR 4 er av den oppfatning at våre at utdannelsen av våre FN-styrker bør styrkes, med prioritet til våpentjeneste og grunnleggende soldatopplæring. En utvidelse vil også forsterke mulighetene for avdelingssjefen til å bygge opp avdelingen og utvikle gode holdninger».(sic)¹³⁹

Skrivet viste at det fantes en bevissthet rundt utdanningslengden og problemene som igjen var assosiert med denne. Kommentarene fra deltakerne på utdanningsseminaret kan sorteres grovt i tre kategorier: manglende trening av basale soldatferdigheter, dårlig erfaringsoverføring og kort utdanning. Med dette var de inne på de store problemene som møtte avdelinger oppsatt av IR4 i perioden.

3.4.1 Teknisk debatt, tekniske løsninger

Bevisstheten om at utdanningen ikke holdt mål var også tilstede i høyere plan av Forsvaret. I mai 1994 sendte Forsvarets Overkommando (FO) ut en liste med problemer samt foreslåtte løsninger. I deres øyne var de sentrale problemene i utdanningen vage og lite praktisk anordnede planer. Med andre ord at oppsettende avdeling måtte bruke mye tid på å organisere

¹³⁷ Ibid.

¹³⁸ RAFA-2947/D/Dc/L0579/0001, «Utdanningsseminar Fn – Oppsummering», Skriv fra Sjef IR 4 til «Egen Liste», antagelig intern distribusjon. Seminar gjennomført 9-10. Desember 1993. Brev datert 21. Jan 1994.

¹³⁹ RAFA-2947/D/Dc/L0579/0001, «Utvidelse av utdanningen for våre FN-avdelinger», skriv fra Akershus Infanteriregiment Nr. 4. til Distriktskommando Østlandet, 26. April 1994.

utdanningen og dermed mistet verdifull tid som burde være brukt på trening og militære grunnferdigheter.¹⁴⁰

Skrivet fra Overkommandoen reflekterer det at debatten som pågikk i Forsvaret rundt utdanning til internasjonale operasjoner var en grunnleggende teknisk debatt, fremfor en mer generell eller konseptuell debatt om hvordan utdanningen burde være lagt opp. Det er naturlig å tro at siden utdanningen i så stor grad baserte seg på det som var tradisjonelt arbeid for norske styrker og dermed passet godt inn i invasjonforsvaret, så var det i liten grad debatt om å endre utdanningen til internasjonale operasjoner fundamentalt.¹⁴¹

Spesifikt behandler rapporten fra FO mangelen på militære grunnferdigheter, som de beskriver som kritisk. Dette bemerkes i utdannings- og kontingentsrapporter gjennom perioden. Grunnen til dette påpekes av IR4 å være de høye krav til fagutdanningen. Det er da verdt å merke seg at til tross for bevissthet helt opp på FOs nivå forble problemet relevant. Med andre ord, i denne perioden var selve avdelingen, og de ansvarlige ledd over, klar over mangler i utdanningen. Det var selvsagt også avdelingene selv, som påpekte dem i sine rapporter. Så hvorfor endret det seg da ikke? I skrevet var de inne på noen av de problemene som avdelingene møtte.

«Enkelte av inspeksjonsrapportene FDI 4/IR 4 mottar peker på en noe mangelfull grunnutdannelse både for befal og soldater. Utdanningsrapportene viser tydelig av de leksjonene som er satt i grunnleggende soldatutdanning, våpentjeneste stridsteknikk ikke blir gjennomført. Hovedgrunnen er at behovet for fagutdanning for enkelte kategorier er stort»¹⁴²

Forsvarets Overkommando foreslo at det skulle opprettes evalueringselement i alle kurs. De foreslo også en debrief ved hjemkomst og at erfaringskriv skulle være tilgjengelig for senere avdelinger. Det var mange som hadde erfaringer, men om ikke avdelingen setter disse inn i utdanningen så hjelper det lite. Som skrivene fra seminar om utdanning viser så fantes det en del bevissthet rundt problemstillingene. Løsningen foreslått var i seg selv god, men ser ikke ut til å blitt implementert. Avdelinger i senere år uttrykker i sine rapporter at de ikke hadde

¹⁴⁰ RAFA 2947/D/Dc/L0579/0001, «Oppfølging etter FN-Utdanningsrapporter», Skriv fra Forsvarets Overkommando, Hærstaben til Infanteriinspektøren og flere. 6. Mai 1994.

¹⁴¹ Ibid.

¹⁴² RAFA-2947/D/Dc/L0579/0001, «Utvidelse av utdanningen for våre FN-avdelinger», skriv fra Akershus Infanteriregiment Nr. 4. til Distriktskommando Østlandet, 26. April 1994.

tilgjengelig rapportene de trengte.¹⁴³ Med andre ord er mange av problemene og sakene som nevnes i analysen over noe deler av utdanningsapparatet er klar over. IR4 ønsket i første omgang å øke utdanningsperioden betraktelig, opp til fire effektive uker, med spesiell vekt på grunnferdigheter. FO foreslo i skrivet at Hæren burde se på muligheten for å øke avdelingsperioden til fire uker. Dette hadde antagelig løst mye av problemet og gitt bedre utdanningsresultater. Når det dog ikke ble utvidet og problemene vedvarte må en se etter årsakene.¹⁴⁴

Overkommandoen skrev også en del om personellet som ble selektert til avdelingen. Ved JAR-modellen rekrutterte avdelingen eksternt eller fra beredskapsstyrken. En av svakhetene FO påpekte var dårlig fysisk kondisjon på en del av de som ble selektert, og de oppfordret til økt fokus på dette. Seleksjon og rekruttering ville i perioden fremover bli mer vanskelig for avdelingene. I 1995 var arbeidsløsheten i Norge på vei ned og da lønnsnivået i Forsvaret forble jevnt, så mange at de kunne tjene bedre penger i det sivile. Søkertallene gikk nedover til internasjonale operasjoner, og dermed sank den tilgjengelige mengden personell tilgjengelig.

I juli 1994 tok infanteriinspektøren kontakt med Distriktskommando Østlandet og IR4 hvor problematikken rundt utdanningen igjen ble tatt opp. Det brevet viser flere interessante moment. I perioden etter seminaret høsten 1993 og FO sitt brev hadde enkelte ting skjedd i avdelingen. Enkelte av planene som utdanningen baserte seg på var endret og gjort mer praktisk rettede. Det var dog et lokalt forankret arbeid og eventuell videre endringer måtte tas lenger oppe i systemet. Inspektøren bemerket uansett at utdanningstiden for de enkelte avdelinger ikke hadde endret seg nevneverdig. Den var fortsatt kort, og det anmodes om at Hærstaben kunne ta tak i dette.¹⁴⁵

Det fantes med andre ord prosesser i organisasjonen både på det operasjonelle nivå, det vil si hos IR4 og avdelingene, og på det taktiske nivå; nivået som planlegger. Det lå med andre ord til rette for at erfaringene fra internasjonale operasjoner kunne bli tatt på alvor, og kunne brukes videre. I den neste perioden vil vi se at det ikke bar frukt i nok grad.

¹⁴³ RAFA 2947/D/Dc/L0579/0001, «Oppfølging etter FN-Utdanningsrapporter», Skriv fra Forsvarets Overkommando, Hærstaben til Infanteriinspektøren og flere. 6. Mai 1994.

¹⁴⁴ Ibid.

¹⁴⁵ RAFA-2947/D/Dc/L0579/0001, «Oppfølging etter FN-Utdanningsrapporter», Skriv fra Infanteriinspektøren til Forsvare Overkommando, 27. Juni 1994

3.5 1992—1995: En periode uten fundamentale diskusjoner

Felles for alle de militære oppdragene i perioden 1992-1995, var at første kontingent som reiste var unntaksoppsetninger, og dermed ikke spesielt godt planlagt. Dette var ofte fordi de første kontingentene hadde dårlig tid og lite informasjon. Denne typen kontingenter fordret en vilje til improvisasjon og ad-hoc tenkning. At kontingentrapporter og annet materiale ofte fremhever improvisasjonsevne som en nødvendig styrke kan også sies å være et utslag av manglende forberedelse.

Det var i starten av denne perioden ikke en sterk bevissthet rundt problematikken hva gjaldt grunnleggende soldatferdigheter. Den var i hvert fall ikke sterk nok. Avdelinger som transportkontrollenheten og ambulansenheten reiste til operasjonsområdet med lite til ingen trening i militære grunnferdigheter.¹⁴⁶ Informanter har beskrevet flere skarpe situasjoner som var nære på å gå galt, og det er liten grunn til å tro at dette var unike erfaringer. Det er naturlig at de første kontingentene er satt opp med mindre kunnskap om operasjonen og området enn de senere, og at de dermed begår feil som senere rettes opp. Det er derfor desto mer bemerkelsesverdig at problemene som ble påpekt, ikke tas tak i. Det er tydelig i rapportene fra avdelingene at militære grunnferdigheter var et felt de følte måtte styrkes. Dermed er spørsmålet hvorfor det i så liten grad endret seg, når avdelinger som sanitetskompaniet gjennom flere kontingenter hadde mangelfull opplæring på nettopp dette feltet.

Avdelinger som ny-oppsettes var naturlig nok unntakstilstander relativt til etablerte størrelser som UNIFIL, men en må spørre seg hvorfor de samme problemene kom tilbake. Det tyder på at problemene var systemiske i regimentet og ikke noe som kommer fra avdelingene selv. At IR4 var innstilt mot produksjon av tradisjonelle styrker formet hvordan de utdannet avdelinger til Balkan. Det resulterte i at avdelinger hadde for liten tid til å terpe på grunnferdighetene soldatene trengte. Det ga utslag også i at regimentet ikke systematisk ivaretok og implementerte erfaringer og løsninger.

En mulig forklaring på hvorfor regimentet var sene med å endre utdanningen var at perioden 1992-1995 var preget av at Forsvaret fortsatt primært var et invasjonforsvar.

Invasjonsforsvarsmodellen påvirket IR4 og DKØ ved at repetisjonsøvelser dannet grunnlaget

¹⁴⁶ RAFA-3806/F/Fa/L0010, «Utdanningsrapport Transportkontrollavd og MP lag kont 1», skriv fra transportkontrollenheten til IR4, 30. mars 1992.

&

RAFA-3806/F/Fa/L0006, «Utdanningsdirektiv», Utdanningsdirektiv for Ambulansenheten, skrevet av leder for utdanningsavdelingen i IR4 og ble brukt av enheten under utdanning, ingen dato merket men må være skrevet før 1. april da utdanningen startet den dagen.

for utdanningen av de fredsbevarende styrkene.¹⁴⁷ IR4 og DKØs øvelser var tilpasset det å drive trening for tradisjonell strid i Norge. Det formet hva IR4 og DKØ kunne tilby avdelingene de satte opp, og innebar at utdanningen bestod av en befalsperiode og en avdelingsperiode.

Hva gjelder prioriteringen av fagutdanning fremfor grunnutdanning så var nok en av årsakene tidspresset. For enheter som sanitetskompaniet gjorde dette at de risikerte å reise ned uten å ha skutt inn våpen, og uten tilrettelagt mulighet for å gjøre dette i operasjonsområdet. Dette kritiseres tungt i flere av utdanningsrapportene deres og det kan se ut som det tas til etterretning. Et skriv fra FO lister også at det ikke var mulig å gjennomføre grunnkurset på pistol for denne avdelingen.¹⁴⁸

Denne problematiske holdningen til erfaringsoverføring er en annen årsak til tidspress og utilstrekkelig trening. Til en viss grad virker det som at erfaringsrapporter fra tidligere avdelinger ble gjort tilgjengelig for neste kontingent, og det ble også ofte besøk fra inneværende kontingent under utdanningen av den neste. Utover dette ble erfaring ivarett hos planoffiseren hos IR4. Dette kan ha vært nok til den daglige drift, men må også ses som en ikke-systematisk løsning. Både rapporter og ordningen med erfaringsutveksling fra de som er i operasjonen er avhengig av at noen allerede er i gang, og det vil selvsagt ikke være mulig ved en ny oppsetting. Med andre ord er lagringen kun i korttids-perspektiv. Enkelte avdelinger, som for eksempel logistikkataljonen, gikk så langt som å gå med løsammunisjon i avdelingsperioden for å trene på våpensikkerhet.¹⁴⁹ Samtidig hører man om andre avdelinger som ikke finner tid til mer enn én skytedag i løpet av sin periode. Poenget er at det kan virke noe vilkårlig hvilke erfaringer som ble nyttiggjort.

Det var også fare for at erfaringen forsvant ut av avdelingen om for mange dimitterte, sluttet eller byttet stilling. Utover dette var prosessen mangelfull i den forstand at hvilken informasjon som faktisk ble overlevert var subjektiv. Det som ble formidlet videre, om det ble gjort via utveksling eller via planoffiseren, var noe tilfeldig.

Hærens øvings- og utdanningsplan del IV, FN-tjeneste lister som nevnt kurs gitt forskjellige avdelinger. Det er interessant å notere seg at i 1994 var det enda ikke praksis å gi samtlige

¹⁴⁷ RAFA 2947/D/Dc/L0579/0001, « Oppfølging etter FN-Utdanningsrapporter», Skriv fra Forsvarets Overkommando, Hærstaben til Infanteriinspektøren og flere. 6. Mai 1994.

¹⁴⁸ Rafa-2947/D/Dc/L0579/0001 «Utdanningsrapport NORMEDCOY II», skriv fra sanitetskompaniet til IR4, FN-avdelingen. 28. April 1994.

¹⁴⁹ RAfa-3806/F/Fa/L0003 «Utdanningsdirektiv for NORLOGBN Kontingent II» Vedlegg til ukjent skriv

deltagere kurs i lokale omstendigheter.¹⁵⁰ Det hadde hele tiden vært et mål at befalet skulle ha denne utdanningen, men det ser ikke ut til at dette sprer seg noe nedover. Enkelte kontingenter har dog skrevet at de ønsker at også korporaler skal få disse kursene. Spesielt underlig er det at en del av UNPROFOR-reisende ikke fikk religionskurset for Balkan, med tanke på områdets komplekse natur. Dette er heller ikke et tema som fremheves ofte. Kultur, områdekunnskap og religion ble ikke ansett som veldig viktige felt. Kun enkelte kontingenter skriver at de ønsker å utvide disse leksjonene til flere enn befalet. Enkelte gjør også det.

3.6 En kort konklusjon

Spørsmålene som ble stilt i starten av kapitlet var følgende:

- Hvilke endringer fant sted i utdanningen i perioden?
- Hvilke faktorer førte til endring, og hvilke faktorer hindret endring i perioden?

Fra 1992 til 1995 sendte Norge av gårde totalt seks militæravdelinger til det tidligere Jugoslavia. Perioden startet med en transportkontrollenhet, en av de første FN-avdelingene som kom på plass i området. Videre fulgte en ambulanseenhet, en ingeniørtropp og et geværkompani. Årene 1992-1993 var preget av oppsettinger med mye improvisasjon. Utdanningen var preget av at Infanteriregiment nr. 4., Hærens utdanningsavdeling for internasjonale operasjoner, prioriterte fagkunnskap foran soldatferdigheter. I starten av perioden var dette et naturlig, da utdanningen ble basert på Libanon-oppdragene.

Det fantes altså en rekke problematiske forhold ved utdanningen i IR4 i perioden 1992-1995, men en kan også se at det fantes bevissthet rundt dette. IR4 og avdelingene som ble produsert oppfylte for det meste oppdragene sine, til tross for problemer med utdanningen. Tidvis gjorde de også mer enn en kunne forvente.

Samtidig fantes det en voksende debatt høyere opp enn IR4 om hvorvidt utdanningen holdt, om utdanningen soldatene fikk var god nok. Infanteriinspektøren og representanter fra Hærstaben uttrykte misnøye med kvaliteten¹⁵¹ Det ble tydelig at noe måtte gjøres. Men debatten var teknisk, og utover å forbedre enkeltaspekt ved den daværende utdanningsformen

¹⁵⁰ Rfa-2947/D/Dc/L0579/0001, «Oppsetting av FN-kottinger Våren 1994 – Utdanningsdirektiv», skriv fra IR4 til avdelingene som ble satt opp i perioden, samt Distriktskommando Østlandet, med flere. 21. Feb. 1994.

¹⁵¹ Rfa-2947/D/Dc/L0579/0001, «Oppfølging etter FN-Utdanningsrapporter», Skriv fra Infanteriinspektøren til Forsvare Overkommando, 27. Juni 1994

RAFA 2947/D/Dc/L0579/0001, « Oppfølging etter FN-Utdanningsrapporter», Skriv fra Forsvarets Overkommando, Hærstaben til Infanteriinspektøren og flere. 6. Mai 1994.

skjedde det lite. Det var ingen på disse plan som tok debatten om selve modellen og konseptet var det rette.

Et moment som vektlegges i kontingentrapporter var viljen og evnen til improvisasjon i møte med uventede situasjoner. Nå er selvsagt dette gode egenskaper, men kan improvisasjonsevne tilstrekkelig kompenserte for manglende erfaringsoverføring? Kan dette ha ført til en manglende ivaretagelse av *lessons learned*? Det er selvsagt vanskelig å bevise eller legge frem klare føringer for dette. Samtidig kan det virke slik når avdelingene ofte rapporterer om de samme problemene og løsningene. Det viktige spørsmålet er altså om evnen til å improvisere et godt resultat i vanskelige situasjoner, både under utdanning og i oppdrag, endte med å forsinke eller forhindre forbedringen av utdanning i Norge.

Det er sannsynlig at erfaringer ikke ble tilstrekkelig ivare tatt og brukt. Det virker sannsynlig at det i for liten grad ble delt erfaringsrapporter mellom oppdragene - for eksempel erfaringer fra transportkontrollenheten vært delt med sanitetskompaniet. De var selvsagt forskjellige avdelinger faglig, men praktisk var det mange likheter i behov. Sett fra Norge var disse soldatene fagfolk og fredsbevarere, ikke stridende soldater, og fikk ikke tilegne seg de militære grunnferdighetene de hadde behov for i sin utdanning.

Kapittel 4 – 1995-2004. Under nytt banner på Balkan.

Årene 1995-1996 er et naturlig sted å sette et skille i historien om Balkan-operasjonene. I 1995 kom en fredsavtale på plass. Anerkjennelsen fra verdenssamfunnet om at mandatet og virkemidlene ikke var tilstrekkelige førte til nye mandater som igjen resulterte i økt slagkraft på bakken. Kapittelet vil svare på følgende problemstillinger:

- I hvilken grad kom endringer i utdanningen etter initiativ og påtrykk fra toppen, og i hvilken utstrekning ble de initiert fra bunnen av organisasjonen?
- Endret overgangen fra FN- til NATO-opdrag utdanningen for norske soldater?
- Hvilke faktorer som førte til endringer i utdanningen, eller hindret at endringer fant sted?

Perioden etter 1995 var preget av flere sett med endringer. En ny utdanningsmodell ble tatt i bruk fra 1999, og deltagelsen på Balkan fant sted delvis under nytt banner. I dette kapittelet gjennomgås endringer i JAR-modellen samt fremveksten av det jeg kaller TMBN-modellen for utdanning.

Først vil jeg kort gå gjennom perioden rent praktisk og se på avdelingene og hendelsene i perioden. Dette vil gi en bakgrunn for lettere å forstå diskusjonen som følger. Deretter vil jeg se på den første perioden, fra 1995 til 1999. Det fant sted en del endringer i utdanningsorganisasjonen i Norge, og dette behandles først før vi ser på effekten i avdelingene.

Den neste perioden starter med Telemark Bataljons første store avdeling i området. Det medførte en ny organisering av utdanningsapparatet i Norge, med en høyere kvalitet. Samtidig var det flere likheter med den tidligere utdanningsmodellen.

4.2 Kort bakgrunn

I 1995 ble Dayton-avtalen undertegnet i Ohio. Avtalen delte Bosnia-Herzegovina i to; en del for bosniere/kroater og en for serbere, med Sarajevo som delt hovedstad. Kondisjonert i avtalen var at en NATO-ledet styrke skulle håndheve grensene og våpenhvilen (Implementation Force, forkortet IFOR). IFOR var en robust styrke, i betydningen at den inneholdt kampavdelinger for skarp strid, og skulle virke avskrekkende for partene i konflikten.¹⁵²

Perioden fra 1995 og utover preges av overgangen til såkalte fredsopprettende operasjoner, operasjoner der makt brukes for å oppnå fred, da NATO overtok ansvaret for noen av

¹⁵² Børresen, Gjeseth & Tamnes *Allianseforsvar i endring*, 210.

operasjonene på Balkan. Operasjonen i Makedonia (forhenværende United Nations Protection Force Former Yugoslav Republic of Macedonia – UNPROFOR FYROM) ble nå hetende United Nations Preventive Deployment Force (UNPREDEP). For det norske kompaniet medførte dette en overgang til å bli en mindre enhet, en tropp på rundt 30 mann. Enhetene i Bosnia beholdt organisasjonen de hadde gjennom UNPROFOR, men ble samme høst flyttet til den NATO-ledede IFOR. Bakgrunnen for NATOs inngripen var en kombinasjon av mangelfullt FN-mandat for operasjonen, for få styrker, og at situasjonen på bakken dermed hadde kommet ut av kontroll slik det internasjonale samfunnet så det. Innsettingen av en mer slagkraftig styrke i 1995 bestående av 12.500 soldater for å støtte UNPROFOR, illustrerer den vanskelige situasjonen styrkene befant seg i.¹⁵³

IFOR forsterket og avløste UNPROFOR. For noen avdelinger var forskjellen liten, mens den var ganske dramatisk for andre. En del avdelinger byttet simpelthen ut luer, merker og lignende til utstyr som ikke var blåmalt. Dette gjaldt for det meste i starten av perioden, før nye styrker kom inn. Oppgavene til IFOR ble ivaretatt av tre multinasjonale divisjoner under henholdsvis fransk, britisk og amerikansk ledelse. Norge tok del i den sistnevnte, som en del av en nordisk-polsk brigade. Etter et år byttet operasjonen navn til SFOR, og reduserte samtidig størrelsen på det totale bidraget.¹⁵⁴

Overgangen til SFOR i 1997 varslet også en endring i det norske bidraget, hvor logistikkbataljonen hadde vært sentral. På grunn av en rekke forhold ble det klart at det var på tide for Norge å stille med noe annet enn støtteavdelinger. De andre partene i brigaden hadde sine egne logistikksystemer, og trengte dermed ikke det norske. Jacob Børresen skriver at fra norsk hold kom man frem til at man kunne sende en mekanisert infanteribataljon.¹⁵⁵ I 1997 ble også et kompani fra Forsvarets IRF-styrken brukt for første gang.¹⁵⁶ Dette var et kompani fra Telemark Bataljon som ble sendt til Sarajevo som en del av den mobile reserven til NATO-styrkene.¹⁵⁷

I 1998 kom regjeringen og Forsvaret til den konklusjon at deltagelse i internasjonale operasjoner i flere land og med et stort antall personell ikke lenger var holdbart. Det ble derfor

¹⁵³ Ibid. 208-09.

¹⁵⁴ Ibid. 5:210

¹⁵⁵ Ibid.5:212

¹⁵⁶ Se seksjonen 4.4 for mer inngående beskrivelse av Forsvarets Innsatsstyrker

¹⁵⁷ Gjeseth, *Hæren i omveltning : 1990-2005*, 154-55.

vedtatt å trekke styrker ut av Libanon. Allerede noen år før var det startet en nedjustering, da et av kompaniene ble trukket tilbake.¹⁵⁸

I september 1998 vedtok Sikkerhetsrådet resolusjon 1199, som krevde at alle parter i konflikten i Kosovo skulle inngå i en våpenstillstand. Kombinasjonen av et høyt antall flyktninger, et komplekst bilde på bakken og høye forventninger om fred gjorde situasjonen vanskelig. I oktober 1998 ble det inngått en våpenhvile med serberne, der de stanset maktbruken og noen av de serbiske styrkene ble trukket tilbake. Håpet fra NATOs side var å kunne utstasjonere fredsbevarende styrker i området for å kunne fasilitere en løsning på uroen. Dette viste seg i slutten av 1998 og starten av 1999 å ikke være gjennomførbart. Da det å samle nok styrker til å invadere Kosovo var politisk og praktisk vanskelig, gjensto en luftkampanje som det eneste reelle alternativet.¹⁵⁹

Den nevnte nedjusteringen av innsats internasjonalt gjorde det mulig for Norge å bidra i Kosovo, og det ble besluttet å delta med både luft- og bakkekapasiteter. Mest relevant for denne oppgaven er infanteribataljonen til KFOR.

4.3 1995-1999 – Fra blå til grønn lue

I denne seksjonen vil jeg først se hvordan JAR-modellen og apparatet rundt den endret seg. Gjennom et blikk på regimentet vil jeg belyse hvordan impulser til endring manifesterte seg i utdanningen.

Deretter vil jeg studere de praktiske endringene som kom som følge av overgangen fra FN- til NATO-operasjoner. De endringene som fant sted var primært drevet av enkeltpersoner, og valgene ble tatt takket være personlig erfaringsoverføring. For å vise dette vil jeg se på infanteribataljonen i SFOR, der det fantes endring innenfor JAR-modellen. Dette for å vise at selv om det i liten grad skjedd endringer, så var det ikke nødvendigvis grunnet manglende vilje, men heller at systemet ikke var tilpasset forandringer.

4.3.1 Infanteriregiment Nr.4 - JAR

I denne seksjonen vil jeg se kort på noen viktige moment i Infanteriregiment nr. 4, med en kort redegjørelse for endringer i organisasjonen og en nærmere analyse av en tale av FN-avdelingen i IR4. Omorganisering av Forsvaret tvang frem endringer og organisasjonen var under press, men tankegangen omkring utdanning stod på stedet hvil.

¹⁵⁸ Børresen, Gjeseth & Tamnes *Allianseforsvar i endring*, 180-181

¹⁵⁹ Ibid. 218.

Det er nødvendig å gjøre en spesifisering hva gjelder navn på Infanteriregiment 4, da det byttet navn tre ganger i løpet av nittitallet. Frem til 1995 var det offisielle navnet Forsvarsdistrikt nr. 4, infanteriregiment nr. 4. Fra 1995 og frem til 1997 ble navnet Akershus regiment (AKR) brukt, før det siste navnebyttet til Jegerkorpset Akershus Regiment (JAR). I kapittelet vil jeg for enkelhets skyld bruke navnet JAR.¹⁶⁰

Endringene som fant sted i regimentet kom av flere grunner. Ved omorganiseringen av Forsvaret, som ble behandlet i Stortingsmelding nr. 16 (1992-1993), måtte regimentet nedjusteres i størrelse.¹⁶¹ Dette medførte at en del befal ble beordret til andre steder. Det medførte også samlokalisering med det nylig etablerte Forsvarets Kompetansesenter for Internasjonal Virksomhet (FOKIV). Senteret skulle drive kursvirksomhet for personell til internasjonal tjeneste, som for eksempel kurset i FN-logistikk.¹⁶²

På dette tidspunktet ble JAR drevet på bristepunktet for hva organisasjonen kunne bære. Det ble i 1995 utdannet i overkant av 3000 personell årlig.¹⁶³ Det store antallet personell som trengtes hvert år gjorde at direkte rekruttering til avdelingene var eneste løsning. Ideelt skulle personell sluses inn i beredskapsstyrken, dra på mobiliseringsøvelser med avdelingen, og så reise ut ved behov. Når flere tusen var ute på oppdrag til enhver tid, la dette press på avdelingen. De var et problem at beredskapsavdelingen ikke var praktisk brukbar så lenge alt av personell var ute på oppdrag.

I samme periode ble også FN-avdelingen utvidet. Det var dette kontoret ved JAR som hadde ansvar for å organisere utdanningen. Materiell ble fortsatt ivaretatt av de andre underavdelingene. Den første ekspansjonen av FN-kontoret kom etter at Forsvaret ble engasjert i Somalia og Jugoslavia, og det medførte en utvidelse til en egen FN-avdeling i JAR, organisert som i plansjen under.¹⁶⁴

Seksjonen ble ytterligere utvidet etter overgangen fra IR4 til AKR i 1995. Da ble den også skilt ut av staben og satt direkte under regimentssjefen. Frem til 1995 var denne seksjonen en del av regimentsstaben i Infanteriregiment 4. Dette endret seg ved omorganiseringen i 1995-

¹⁶⁰ Lystad, Johan, *Jegerkorpset – Akershus Regiment 1995-2002*, 30

¹⁶¹ Gjeseth, *Hæren i omveltning : 1990-2005*, 146-47.

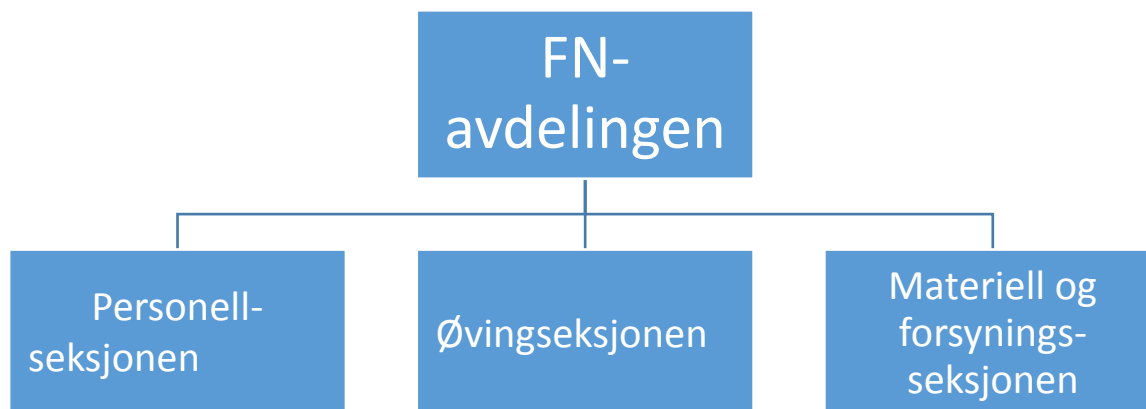
¹⁶² Ibid. 151.

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ Saltnes, *Akershus Infanteriregiment Nr 4*, 321.

1996, og FN-kontoret ble en egen seksjon. FN-avdelingen ble senere flyttet over til Distriktskommando Østlandet i år 2000, samt flyttet fra JAR sine områder.¹⁶⁵

Figur 4.1¹⁶⁶

I en tale til en arbeidsgruppe i NATO diskuterte daværende leder for FN-avdelingen i JAR utfordringene. Om hele styrken ble sendt ut ville det måtte rekrutteres en ny avdeling direkte til oppdraget. Denne ny-rekrutterte enheten ville da ikke ha samme bakgrunn og ville ikke være samtrent som den opprinnelige enheten.¹⁶⁷ Dette krevde at JAR la desto mer vekt på god rekruttering. JAR-modellen forutsatte at når en rekruttere nye soldater måtte også en andel av det eksisterende personellet fornye kontrakten for å gi nødvendig kontinuitet og erfaringsoverføring. Den daværende lederen la vekt på sterke screening-tester for kandidater:

«We are looking for balanced and reflected persons with a positive civilian and military background and with the ability to work in teams in areas that are different from that at home»(sic)¹⁶⁸

JAR-modellen ble i liten grad problematisert. Innlegget ble holdt for en arbeidsgruppe som jobbet med standardisering av trening for fredsbevarende styrker. I talen fremholdes det at styrken i JAR-modellen var fleksibiliteten. Den norske FN-beredskapsstyrken var et

¹⁶⁵ Lystad, Johan, *Jegerkorpset – Akershus Regiment 1995-2002*: 13

¹⁶⁶ Saltnes, *Akershus Infanteriregiment Nr 4.*, 320

¹⁶⁷ RAFA-3806/F/Fa/L0010 “Lessons Learned from peace-keeping training in relation to UN operations”, Tale holdt for arbeidsgruppe i NATO av daværende sjef FN-avdelingen, 15. Mar. 1995.

¹⁶⁸ Ibid.

utgangspunkt; den ville aldri kunne bli *nøyaktig* det som trengtes, men var fleksibel nok til å møte de fleste utfordringer.¹⁶⁹

Liten endring i normative dokument

I utdanningsdirektivet for høsten 1996 diskuteres like fullt hvordan en eventuell tredje oppsetting til IFOR ville sett ut.¹⁷⁰ Denne ville i det hele tatt se ut som andre FN-utdanninger. Det er heller ikke rart, så lenge man bidro med de samme enhetene som i FN-operasjonene. Utdanningsplanen for 1998, som gir ukevis oversikt over planer i regimentet, viser også en tradisjonell struktur.¹⁷¹

Det som endret seg i disse dokumentene er at den planlagte mengden tid øker. Det var helt klart en del diskusjon i avdelingen om mengden tid brukt på utdanning, både på operativt plan hos de utdannede, hos IR4 og på taktisk-strategisk nivå i Forsvaret. Infanteriinspektøren var klar over problemstillingen og ytret undring, noe som er ytterligere beskrevet i forrige kapittel. I en tidsplan produsert i 1997, som gjelder for året 1998, er utdanningen oppe i hele 13 uker for soldater til NATO-opdrag. Det er vanskelig å si hvorfor det endrer seg i dette tilfellet da det ikke i noen særlig grad er referert til. Som før fulgte utdanningen i januar 1996 FN-rutiner, og det fulgte ifølge utdanningsdirektivene fortsatt HUØ del IV FN-tjeneste som regulerende for virksomheten. Dette normative dokumentet som også omtales i kapittel tre regulerer utdanningen. Dette er viktig fordi det viser at utdanningen på mange måter ikke hadde endret seg stort på det overordnede normative nivået.

Utdanningen var fortsatt lagt opp etter mobiliserings-modellen, med nyrekruttering til hver enkelt avdeling.¹⁷² I stedet for å gå inn for nye utdanningsformer og metoder så var status ved overgangen til NATO-opdrag at en holdt fast på det kjente.

4.3.2 Fra FN til NATO

Overgangen fra FN-operasjon til NATO-operasjon medførte en del usikkerhet i Forsvaret.¹⁷³ Både rundt hvordan dette skulle fungere rent praktisk og hvordan oppdraget ville se ut fremover. Det handlet om flere moment, som praktiske saker knyttet eksempelvis til hvilke

¹⁶⁹ Ibid.

¹⁷⁰ RAFA-3806/F/Fa/L0021 «Retningslinjer for utdanning av personell til IFOR Januar 1996», fra Akershus Regiment, vedlegg til skriv sendt til avdelinger som støttet. Udatert, men må stamme fra rett før eller i januar 1996.

¹⁷¹ RAFA-3805/F/Fa/L0003 «Aktivitetsplan JAR 1998» skriv fra Jegerkorpset – Akershus Regiment, står ikke adressat men antas sendt til avdelinger som støttet opp utdanningen. 5. Des. 1997.

¹⁷² Ibid.

¹⁷³ Torunn Laugen Haaland, *Small Forces with a Global Outreach: Role Perceptions in the Norwegian Armed Forces after the Cold War* (Oslo: Unipub, 2008), 172-74.

typer uniformer som skulle brukes, eller bytte av baser. Personell fra JAR bistod også i dette arbeidet, og var i området.

For soldatene i logistikkbataljonen innebar overgangen fra FN til NATO et bytte av base og deltagelse i en ny organisering, men ingen stor endring i oppdrag eller utdanning. Fra opprettelsen av Implementation Force kom Norge med i det som het den nordisk-polske brigade. Denne bestod av en svensk, en dansk og en polsk infanteribataljon. Finland bidro også med en konstruksjonsbataljon. For Norges del bidro man med forsyningsbataljonen og sanitetskompaniet. Sanitetskompaniet var som beskrevet i kapittel tre innlemmet i logistikkbataljonen, og disse var samlokalisert til Blue factory i Tuzla frem til overgangen til NATO. Deltagelse i den nordisk-polske brigaden varte ikke lenger enn til 1997, da overkapasiteten i brigaden på forsyningsiden gjorde den norske forsyningsbataljonen overflødig.¹⁷⁴

Til tross for en del logistiske utfordringer og endringer i sammensetning, endret i liten grad utdanningen i Norge seg. Det har flere årsaker. Utdanningen bestod av de samme delene som før. Utdanningsrapportene fra 1995 maler et bilde av at selv etter å ha sendt flere kontingenter med logistikkbataljonen, var ikke utdanningsprogrammet endret spesielt mye. I september 1995, til den tredje kontingenten av logistikkbataljonen, ble følgende skrevet i utdanningsrapporten til trenkompaniet:

«Etter X antall misjoner og 36 UNIFIL-kontingenter er det forundringsverdig hvor få detaljer som er «spikret»».

Det påpekes videre at dette er systemiske svikter fremfor personlige.¹⁷⁵ For å dekke alle forpliktelsene måtte nye soldater rekrutteres. Soldatene som møtte i januar 1996 kom til et suppleringsopptak hvor det i liten grad var endret noe fra tidligere perioder. De gjennomførte dette som enkeltmenn, ikke som en del av en større enhet, dette var fordi det umiddelbart etter overgangen til NATO var behov for supplerings til flere av avdelingene. Fokuset i treningen lå på militære grunnferdigheter, skriver FN-avdelingen i JAR. Da disse soldatene skulle forsterke avdelingene som allerede var i området, er det liten grunn til å tro at utdanningen var

¹⁷⁴ Børresen, Gjeseth & Tamnes., *Allianseforsvar I Endring : 1970-2000*, B. 5.

¹⁷⁵ RAFA-3806 /F/Fa/L0003, «Utdanningsrapport Trenkompaniet NORLOGBN III», skriv fra Trenkompaniet i logistikkbataljonen. Ikke datert. Utdanningen for denne avdelingen fant sted i september 1995, så må stamme fra september eller oktober det året.

noe annet enn en normal JAR-utdannelse. Da så mange av avdelingssjefene i perioden var i tjeneste i området, måtte JAR også fungere som ledere for gruppen.¹⁷⁶

Overgangen til NATO-opdrag var med andre ord relativt u dramatisk og involverte for mange kun bytte av lue. Tjenesten og utdanningen forble den samme. Varslingsordren fra Overkommandoen sa at denne utdanningen skulle følge vanlig FN-rutine. Den største forskjellen var naturligvis at siden disse første NATO-utdanningene fant sted da det gikk kort tid fra Dayton-avtalen ble ratifisert til soldatene ble sendt ned. Utover dette må det også nevnes at siden alle avdelingene, med et par unntak, fortsatte sine oppgaver, og det kun var et par nyopprettinger, kunne man heller ikke forvente særlige endringer. Totalt utdannet JAR i januar 1996 ca. 150 mannskaper.¹⁷⁷

4.3.3 Uendret trening – uendret effekt

Utdanningen av soldater i 1996 og videre bar preg av sterk kontinuitet fra perioden før, med få endringer i Norge. En av prosessene som fant sted var undersøkelser av hvilke effekter utdanningen hadde på soldatene. I november 1996 reiste en gruppe fra Forsvarets Sanitet på besøk til logistikkbataljonen og sanitetskompaniet der. I den korte perioden de tilbrakte i området gjennomførte de intervjuer med ledere, sanitetssoldater, prester og andre.¹⁷⁸

Hensikten var å måle hvordan personellet opplevde utdanningen, og spesielt stressmestringsaspektene. Soldatene som tok del i undersøkelsen viste seg å ha hadde blandede erfaringer. Gjennomsnittlig tallkarakter av 1-7 var 4. Den praktiske utdanningen fikk 4.6. Da de ble bedt om å foreslå endringer til utdanningsprogrammet mente en del av soldatene at det varte for lenge. De som sa dette var imidlertid primært personell som hadde vært ute i oppdrag før. Dette reflekter antagelig også at vedkommende var personell i en spesialisert avdeling, og at de dermed kunne forvente mye av den samme tjenesten som før. Like fullt ønsket også en del å ha mer utdanning rettet mot deres spesifikke stilling, gjerne med personell brakt opp fra operasjonsområdet. Hvorvidt det lot seg gjøre var ofte bestemt av en kombinasjon av praktiske hensyn i området, samt økonomi hos avdelingen hjemme.¹⁷⁹ Rapporten de produserte pekte også på en serie problematiske forhold, nemlig manglende

¹⁷⁶ Ibid.

¹⁷⁷ RAFA-3806/F/Fa/L0021 «Retningslinjer for utdanning av personell til IFOR Januar 1996», fra Akershus Regiment, vedlegg til skriv sendt til avdelinger som støttet. Udatert, men må stamme fra rett før eller i januar 1996.

¹⁷⁸ RAFA 4651/F/Fd/L0003 «Rapport fra Sjef stressmestringsteamet for internasjonale operasjoner», skriv fra Forsvarets Overkommando/ Sanitetsstaben til Hærstaben, med flere.

¹⁷⁹ Ibid.

trening i stressmestring, at de gjerne ville hatt tilgang på personell fra kontingenten før og at mange roterte skjevt.

Sanitetskompaniet var relativt lite og spesialisert, og dermed annerledes enn større avdelinger. Aldersforskjellene var større og mye av personellet var mer spesialisert, så en del av utfordringene fra utdanningen kunne derfor ikke overføres til andre avdelinger. Likevel kan man fortsatt trekke ut flere leksjoner som forteller oss mer om problemene ved utdanningen. For det første påpekes at trening i grunnleggende militære disipliner som våpentrening ble neglisjert til fordel for fagutdanning.¹⁸⁰ Dette diskuteres også i forrige kapittel. Faren ved dette er at avdelingen ikke nødvendigvis vil fungere i skarpe situasjoner. Samtidig var det noen som mente at utdanningen varte for lenge. Dette er nok en refleksjon av at de hadde vært ute i kontingenter tidligere, og mente å kjenne oppgavene sine godt fra før. For det andre viser rapporten at overføring av erfaring fra tidligere kontingenter fortsatt var problematisk. For det tredje påpekes problem med organisering av lønn og KOP.¹⁸¹

Et vedvarende moment som ble tatt opp av sanitetskompaniet og andre deler av logistikkbataljonen var mangelen på treningen av militære grunnferdigheter. Dette hadde figurert også ved tidligere kontingenter i perioden før overgangen til NATO, som en kombinasjon av rekruttering av personell fra utenfor mobiliseringsstyrkene og lite fokus på enkeltmannsferdigheter i utdanningsperioden. Utdanningsrapporten fra sanitetskompaniet i andre kontingent i 1996 påpekte at en i fremtiden burde søke å primært bruke militært personell. Sivilt personell slet med å tilpasse seg militær struktur og manglet den nødvendige utdanningen som trengtes for å være trygg i en militær stilling.¹⁸² I august 1996 var det på tide å sende en ny kontingent til det som da het Implementation Force (IFOR). Da var dialogen om hjemsending av instruktører i gang sammen med en diskusjon om hvordan den neste kontingenten burde trenes. I klare ord ble problemet beskrevet som:

«Erfaringene så langt viser at det det skorter mest på er de generelle soldatferdigheter. De fleste har de faglige ferdigheter som kreves i en logbn[logistikkbataljon], vognfører, reparatør o.s.v., men det å være soldat i tillegg er problemet både fysisk og psykisk»(sic)¹⁸³

¹⁸⁰ RAFA 4651/Fd-Saksarkiv, «Kontingentrapport NORMEDCOY LOGBN» skriv fra sanitetskompaniet 28. Apr. 1996.

¹⁸¹ Ibid.

¹⁸² Ibid.

¹⁸³ RA/RAFA-3572/F/Fa/L0029, «momenter til utdanning i norge»(sic), faks fra logistikkbataljonen til JAR, 17. Aug. 1996.

Det bildet stemmer overens med hva andre oppsetninger av bataljonen beskrev. Ikke minst stemmer det overens med analysen fra forrige kapittel, som viste hvordan IR4/JAR slet med at erfaringshåndteringen var mangelfull, og at tilbakemeldingene som kom inn ikke ble tatt med videre. Bildet som males i rapportene fra logistikkbataljonen peker på dyktige medarbeidere i et system som ikke fungerer godt nok. Komplekse oppsetninger som krevde mye organisering, slik som en av denne størrelsen, stresset selvfølgelig det som var et relativt lite apparat. Det kan selvsagt også være personlige hensyn som påvirket denne konklusjonen, fordi de som skrev rapporten måtte vite at om det ble uttrykt misnøye mot noen, ville vedkommende lese rapporten senere.

Kontingentene i IFOR var mindre fornøyd med utdanningen enn tidligere grupper. Dette hadde nok sammenheng med en fortsatt kort utdanning og en økende andel som fornyet kontrakt. For de norske avdelingene betød overgangen i den tidlige fasen, det vil si SFOR, en fortsettelse av de etablerte aktiviteter.¹⁸⁴ For mange betød overgangen til NATO rett og slett å bytte lue fra blå til grønn. Det er på mange måter en passende metafor for overgangen, da den primært var symbolsk.

For det norske bidraget i Makedonia var perioden etter 1995 var utfordrende og annerledes. Dette var den eneste delen av de norske styrkene i det tidligere Jugoslavia som forble i en FN-operasjon. Fra å være del av en nordisk bataljon, gikk det norske bidraget fra 100 soldater til 30. Overgangen fra kompani til tropp medførte endringer også i utdanningen, for med redusert størrelse kom også redusert støtte. Frem til 1998 ble denne organiseringen beholdt, hvorpå styrken igjen ble endret, denne gangen til et kompani igjen.¹⁸⁵ Da den norske geværtroppen i Makedonia var en liten avdeling fikk de ikke noen skreddersydd utdanning, men mottok heller standardiserte løsninger.

Antallet soldater som hvert halvår roterte til avdelingen sank kraftig, spesielt med tanke på antallet som tok en ny kontingent. Dette var populært, da et års utenlandsopphold utløste noe høyere lønn og betydelige skattefordeler. Det var også ønskelig fra avdelingens side da det reduserte treningsbehov og fasiliterte erfaringsoverføring. De som ble utdannet gikk ikke gjennom samme typen skreddersydde løp som andre avdelinger gjorde. Typisk for de mindre avdelingene måtte soldatene grupperes sammen i utdanningsperiodene i Norge. For den jevne soldat betydde dette at de som skulle til Makedonia gikk gjennom utdanningen sammen med

¹⁸⁴ Haaland, *Small Forces with a Global Outreach*, 173.

¹⁸⁵ RAFA-3805/F/Fa/L0001 «Kontingentrapport Kont. 11 UNPREDEP», skriv fra Kontingentledelsen til AKR, ikke datert

soldater som for eksempel skulle til Libanon. Det innebar å ha leksjoner om lokale forhold i Libanon og å være med på øvelser som forberedte en på momenter ved tjeneste i Midtøsten. Det var selvsagt noen momenter som enkelt overføres mellom de to misjonene, men når soldatene måtte være med på informasjonsmøter om Libanon sier det noe om et system lite tilpasset små avdelinger.¹⁸⁶ Med andre ord var geværtroppen nesten glemt i Norge. De trengte ikke mye støtte da de var så få, og de gjorde heller ikke så mye ut av seg.

«...det ble ikke tatt godt nok hensyn til at et fåtall skulle til Makedonia. I perioden var nemlig Norplatoon administrativt støttet av Kp B Norbatt / Unifil og samtlige informasjonsmøter og kurs var fokusert på Libanon» (sic)¹⁸⁷

4.3.4 Den norske infanteribataljonen – et evolusjonært steg

Bevisstheten som fantes både på operasjonelt nivå og på høyere ledelsesnivåer i Forsvaret, altså i Overkommandoen og Hærstaben, slo i liten grad ut i praktiske endringer. De forandringene som kom var dermed ikke forårsaket av institusjonell bevissthet, men av personlig initiativ. Det klareste eksempelet på dette er Infanteribataljonen.

Den første norske infanteribataljonen siden Libanon-oppgavets start, ble sendt til Balkan i 1997. Logistikkbataljonen hadde da blitt overflødig i den nye organiseringen av styrkene på Balkan. Overflødigheten var ikke blitt kommunisert tidlig nok, og mange blant personellet hadde fornyet kontrakt for ny kontingent eller blitt rekruttert. Løsningen for kontingent I var dermed å overføre disse til den nye infanteribataljonen. Det ble problematisk å trene opp en styrke med personell som opprinnelig skulle ha roller som sjåfører og lignende, til å plutselig skulle bli infanterister. Resultatet var at avdelingen trengte flere måneder med opplæring og trening *etter* ankomst til operasjonsområdet før den var i stand til å løse oppdrag.¹⁸⁸ Det er dermed tydelig at utdanningen deres var mangelfull. Den første norske mekaniserte infanteribataljonen var ikke klar da den ankom oppdragsområdet. I tillegg manglet den et geværkompani.¹⁸⁹

Utdanningen av infanteribataljonen foregikk på samme vis som for tidligere avdelinger, med utdanningen til Libanon-oppgavet som mal. Det er relativt eksplisitt uttrykt i dokumentene

¹⁸⁶ Ibid.

¹⁸⁷ RAFA-3805/Fa/L0001 «Kontingentrapport NORPLATOON 261197-270598», skriv fra Norplatoon til AKR, ikke datert.

¹⁸⁸ Haaland, *Small Forces with a Global Outreach*, 175.

&

Hagtvedt, Arne O., *Minneord om NORBN/SFOR*, Norsk Militært Tidsskrift nr.1, 2001, s48-51

¹⁸⁹ Gjeseth, *Hæren i omveltning : 1990-2005*, 164.

hvordan oppdragene til de to avdelingene var tilnærmet like, og den eneste reelle forskjellen var at det ene varte en uke lengre enn det andre. Kontingenten som dro ved midten av 1998 hadde betraktelig bedre tid enn tidligere kontingenter. Nøkkelbefalet rykket inn i starten av februar og startet planlegging av utdanningen. Fra uke 8 til uke 13 holdt avdelingen utdanning i Norge før rotasjon. De tilbrakte også 9 dager på Terningmoen med infanteri-utdanning. 5 uker var betraktelig kortere enn det som ble normen for Telemark Bataljon i Kosovo Force. Dersom dette hadde vært den første kontingenten, som reiste med tidspress, hadde en kanskje kunne forstå den korte tiden.¹⁹⁰

Utdannelsen av de senere kontingentene av avdelingen holdt etter alt å dømme et høyere nivå. Avdelingslederen insisterte på mer øving og skrev selv:

«En kampavdeling som deltar i Peace Support Operations(PSO) kan ikke ha lavere ambisjonsnivå enn å kunne delta fullt ut i regulær konvensjonell strid» (sic)¹⁹¹

I likhet med Telemark Bataljon, som kom senere, måtte avdelingen være forberedt på å håndtere kamp og krig. De skulle til et urolig område, og måtte være klare for alt dette kunne innebære. Dette bemerket jeg også i forrige kapittel, men de praktiske krav stilt på bakken var større denne gangen. Der tidlige kontingenter i UNIFIL var inne i trefninger av alvorlig grad, var ikke bataljonen i Libanon forventet å kunne utføre høyintensitets manøverkrigføring. Dette måtte imidlertid kunne forventes av infanteribataljonen, skrev sjef for bataljonens kontingent IV i Norsk Militært Tidsskrift¹⁹². At utdanning av denne avdelingen ble gitt prioritet i Norge var ikke nok. Dette tyder på at det til tross for at det kom signaler om behov for mer utdanning fra avdelingene, så var ikke det nok til å effektivere endring i utdanningssystemet. Flere eksempel understreker dette. Et av de var forvirringen om hvilke oppgaver avdelingen ville ha i operasjonsområdet, samt at avdelingen i området ble utstyrt med andre typer kommunikasjonsutstyr enn de hadde trent med hjemme. Etableringen av den nye avdelingen medførte også flytting til ny leir, Camp Modrica.¹⁹³

De senere kontingentene av infanteribataljonen holdt med andre ord høyere standard enn tidligere, og viser med dette mulighetene for utvikling som faktisk fantes i det tradisjonelle systemet. Den drivende faktoren i at avdelingen kunne bli bedre var lederen. JAR-modellens

¹⁹⁰ RAFA-3805/F/Fa/L0003 «Aktivitetsplan JAR 1998» skriv fra Jegerkorpset – Akershus Regiment, står ikke adressert men antas sendt til avdelinger som støttet opp utdanningen. 5. Des. 1997.

¹⁹¹ Hagtvedt, *Minneord om NORBN/SFOR*, 49

¹⁹² *Ibid.* 49

¹⁹³ Haaland, *Small Forces with a Global Outreach*, 176.

styrke var fleksibiliteten som gjorde dette mulig. Svakheten var dog at avdelingens kvalitet i så stor grad avhengte av en enkelt person.

4.4 1999 -2003 - En ny modell vokser frem

Introduksjonen av Telemark Bataljon til Kosovo markerer også introduksjonen av en ny utdanningsmodell. Ved starten av 2000-tallet var det behov for en ny måte å utdanne soldater på, da det var planlagt å legge ned JAR i 2002. Svaret kom i Stortingsmelding nr 38 1998-1999, som presenterte en ny ordning med noe som ble kalt Forsvarets Innsatsstyrke. Dette var viktig for Hæren da det introduserte en ny ordning for Telemark Bataljon og internasjonale operasjoner.¹⁹⁴

For å forstå den rollen som Telemark Bataljon spilte i perioden, er det nødvendig å ta et steg tilbake og se på årsakene og saksgangen som ledet til opprettelsen av bataljonen. Den 18. Juni 1993 vedtok Stortinget at en bataljon skulle bli opprettet for å ta del i den nyopprettede NATOs Ace Mobile Force. I Norge ble avdelingen også referert til som IRF-bataljonen, da den var en del av IRF-styrken til Forsvaret. Utgangspunktet for den nye norske bataljonen var deltagelse i nevnte styrker, men ifølge Gullow Gjeseth, som han sa det i boken *Hæren i omveltning*, var det forventet fra politisk hold at styrken også ville kunne brukes av for eksempel FN.¹⁹⁵

Hva gjaldt personell, baserte bataljonen seg på å utdanne vernepliktige som så ville stå på beredskapskontrakt for avdelingen. Med fire opptak i året ville aldri avdelingen bli fullstendig samtrent, da de fire gruppene hele tiden ville ha forskjellige nivåer av trening.¹⁹⁶ Frivillig rekruttering blant de vernepliktige og manglende samtrenting gjorde at bataljonen veldig sent ble «klar til strid». Overgangen til årlig innkalling bedret situasjonen noe, men den kronglete kombinasjonen av vernepliktige og vervede i samme avdeling gjorde at i tilfelle deployering ville befallet og soldatene aldri ha trent sammen før avreise. Gjeseth skriver at det antagelig ville vært mulig å deployere avdelingen på en ukes varsel, som var utgangspunktet, men at en da måtte sette spørsmål ved kvaliteten.¹⁹⁷

Stortingsmeldingen anbefalte i første omgang å legge ned FN-beredskapsstyrken, da den hadde vært kontinuerlig engasjert siden 1978. Det at enheten hele tiden rekrutterte nytt

¹⁹⁴ Gjeseth, *Hæren i omveltning : 1990-2005*, 146-47.

¹⁹⁵ Ibid. 155.

Børresen, Gjeseth & Tamnes, *Allianseforsvar i endring*, 197.

¹⁹⁶ Ibid.

¹⁹⁷ Ibid.

personell og på dette viset ikke hadde enheter tilgjengelig i Norge, gjorde at den i liten grad oppfylte den intenderte rollen, og dermed ikke var nyttig.¹⁹⁸

Telemark Bataljon var opprinnelig tenkt å erstatte dette systemet, men i Stortingsmeldingen er det liten entusiasme å spore. Et av de sentrale problemene med Telemark Bataljon var den manglet utholdenhet; i den forstand at avdelingen egentlig ikke kunne sendes på utenlandsoppdrag i mer enn seks måneder uten å ha en lang «nedetid» etterpå. Dette på grunn av at måten avdelingen var oppsatt på, med delvis vernepliktig og delvis vervet personell, gjorde at den ikke utdannet like mange når den var engasjert utenlands. Ved et eventuelt oppdrag ville utdanningsdelen av bataljonen bli «kannibalisert» ved at personell ble tatt ut av utdanning og satt inn i oppdraget. Dermed var den i realiteten bare praktisk brukbar for et halvt år av gangen.¹⁹⁹

TMBN-modellen var en ny løsning der soldater ble rekruttert etter ni måneders førstegangstjeneste for så å trene i tre måneder med ny avdeling, deretter være et halvt år ute på oppdrag, for så å stå 12 måneder på beredskap hjemme, etterfulgt av seks nye måneder ute. Med andre ord 9+3+6+12+6. Dette var dermed ikke mindre komplisert enn før. Det var også planlagt at styrken skulle økes utover bare Telemark Bataljon, for å sikre større fleksibilitet.²⁰⁰

Formelt var TMBN en del av den såkalte IRF-styrken. Denne skulle kunne sendes ut på kort varsel. I virkeligheten var ikke denne bruken av bataljonen mulig å gjennomføre. Dette fordi oppsettet fungerte slik at avdelingen trengte hvile og restitusjon etter oppdrag, og dermed ble utilgjengelig en periode. Videre er det tvilsomt om Forsvaret selv faktisk mente at dette var holdbart. Et skriv fra Telemark Bataljon som omhandler kontrakter for IRF-beredskap påpeker:

«Hærstaben omgår stortingsvedtak ved beslutningen om at, «den midlertidige ordningen hvor Hærens bidrag i KFOR står i IRFs styrkeregister videreføres». Beslutningen oppfattes subjektivt av personellet som om Forsvaret bevisst går bort fra IRF-ambisjonen, samtidig som det lates som om den er der. Dette oppfattes i beste fall

¹⁹⁸ Forsvarsdepartementet, «Tilpasning av Forsvaret til deltagelse i internasjonale operasjoner», Stortingsmelding Nr. 38(1998-1999). Oslo: Forsvarsdepartementet :1999.

¹⁹⁹ Gjeseth, *Hæren i omveltning : 1990-2005*, 155.

²⁰⁰ Ibid.

som tvilsomt, i verste fall som uhederlig med de konsekvenser dette kan få for tilhørighet, rekruttering og motivasjon».(sic)²⁰¹

Dette tyder på at det fantes bevissthet, i alle fall hos den faglige ledelsen i Hærstaben, om at personellordningen slik den stod var problematisk. Poenget med den nye ordningen var å bedre balansere mellom beredskap og utholdenhet. En kan konkludere med at dette i liten grad ble fulgt opp. I likhet med hva som tidligere på nittitallet skjedde med FN-beredskapsstyrken gjorde deployeringen at Norge stod uten noen beredskapsstyrke å sende ut.²⁰² I stortingsmelding nr. 38 *Tilpasning av Forsvaret til deltagelse i internasjonale operasjoner* står det:

Forsvaret vil dermed ha tilgjengelig en slik styrke bare for en kontingent av gangen. Dette anses imidlertid som tilstrekkelig, da denne typen operasjoner sjelden vil være langvarige.²⁰³

Dette er unektelig en spesiell kommentar på tampen av det 20 år lange oppdraget i Libanon.

4.4.1 Starten på noe nytt – Telemark Kompani i Sarajevo

Telemark kompani var det første bidraget som den nye Telemark Bataljon leverte utenfor Norges grenser. Regimentsboken beskriver en situasjon der rykter i lengre tid hadde gått om mulig utenlandsoppdrag. Det første oppdraget skulle vise seg å være et seks måneders oppdrag som vaktkompani ved IFORs hovedkvarter i Sarajevo. TMBN var ikke forberedt på å sende noe større, et kompani var derimot realistisk. Like fullt skapte bidraget oppmerksomhet til organisasjonen og ga et godt renommé.²⁰⁴

Da avgjørelsen var tatt valgte man å sende et av kompaniene som fikk navn Kompani Delta. Det var ikke kun rekruttert internt i bataljonen, men satt sammen av soldater fra Telemark Bataljon og enkelte veteraner fra tidligere operasjoner. Dette skapte ifølge regimentsboken en god blanding av erfaring og samtrentet. Avdelingen fikk senere utvidet sin oppgaveportefølje og ble med det også en hurtigreaksjonsstyrke for NATO-operasjonen Stabilization Force. Det ville si at de rykket ut og bidro i eventuelle kriser. Dette skjedde ved flere anledninger, og ble også hyppig drillt.²⁰⁵

²⁰¹ RAFA-4957/F/L0011/, «Anbefaling om bruk av IRF-kontrakt for rekruttering til TMBN og KFOR IV», skriv fra Telemark Regiment til Distriktkommando Østlandet, 2. Mar. 2000.

²⁰² Børresen, Gjeseth & Tamnes, *Allianseforsvar I Endring : 1970-2000*, B. 5, 212.

²⁰³ «Tilpasning av Forsvaret til Internasjonale Operasjoner», Forsvarsdepartementet, st.meld. nr.38. (1998-1999):28

²⁰⁴ Friis, *Telemark Regiment: 1628-2002*, 170-71.

²⁰⁵ Ibid. 171.

Kompaniet var på mange måter en test for Telemark Bataljon, og for den nye utdanningsmodellen. Det kan spekuleres i om den daværende organiseringen var godt tilrettelagt for å bidra med større enheter enn denne. Det må også bemerkes at denne organiseringen, med vervede soldater fra Telemark Bataljon og kontraktspersonell, besørget betraktelig bedre samtrening, men også resulterte i at erfaringen som ble tilegnet avdeling til dels gikk bort, slik som med JAR-modellen. Dette fordi mannskapet dimitterte på samme vis når de kom tilbake.

En kan dermed ikke snakke om at et klart skille mellom modellene oppstår her, men elementene som vil utgjøre kjernen av den nye modellen kan skimtes. Det var en økt grad av samtrening, spesielt i de senere kontingenten, som var satt sammen av hele kompani fra TMBN. Samtidig ser man at mange av de samme problemene som tidligere hadde plaget, og fortsatt plaget, JAR-modellen, var tilstede også her. Erfaringshåndteringen var ikke spesielt mye bedre. Det fant sted forbedringer gjennom perioden, men igjen snakker vi om erfaringsutveksling på et personlig, fremfor institusjonelt plan.

4.4.2 Ny modell, nye områder – Telemark Bataljon til Kosovo

I juni 1999 vedtok regjeringen å sende Telemark Bataljon til KFOR, og med det til skarpe operasjoner. Selv om avdelingen ville få ros for utførelsen av oppdraget var det å sende av gårde kontingenten en langdryg og kritisert prosess. Det skulle ta flere måneder fra avgjørelsen var tatt til det faktisk ble gjennomført.²⁰⁶

I denne seksjonen vil jeg gå noe mer detaljert til verks og se på enkelt kontingenter. Dette fordi disse fant sted i et brytningspunkt mellom flere modeller og det ble større forskjeller mellom de forskjellige kontingenter enn tidligere.

Telemark Bataljon til Kosovo

Den 14. Juni 1999 ble det besluttet av regjeringen at Telemark Bataljon skulle til Kosovo. Det var ikke avdelingen klar for og for bataljonssjef Robert Mood, senere Generalinspektør i Hæren, ville perioden frem mot oktober 1999 bli en vanskelig periode. Bataljonen hadde en serie utfordringer den måtte løse før den kunne reise og overta ansvar i sitt område.

Utfordringene lå innenfor feltene personell, materiell og planlegging; med andre ord var det problemer på de fleste fronter.²⁰⁷

²⁰⁶ Børresen, Gjeseth & Tamnes, *Allianseforsvar i endring* 226-27.

²⁰⁷ Gjeseth, *Hæren I Omveltning : 1990-2005*, 166-67.

Bataljonen og Moods første utfordring lå i det å få planene på plass. Den rollen bataljonen skulle spille i feltet forutsatte helt nye kapasiteter, og dermed måtte en lage en ny krigsoppsettingsplan. For avdelingsledelsen var det en utfordrende tid. Dokumentet regulerte størrelse og funksjon på avdelingen. Med dette på plass kunne de rekruttere de nye som trengtes, og starte utdanningen.

Arbeidet med dette startet den 8. juni. Samtidig måtte avdelingen avklare ansvarsforholdene til oppsettingen. Hvem skulle utdanne hvem? I rapporten fra utdanningen bemerker avdelingen at denne usikkerheten var svært vanskelig fordi den førte til at så mange instanser uttalte seg om alt mulig.²⁰⁸ For eksempel ville regimentet, avdelingen selv og flere med uttale seg om rekrutteringen. Det fant sted hele veien ned til det individuelle nivå. Dette, sammen med enkelte som tok problemer ut av kommandokjeden, gjorde samarbeid og løsninger mer komplisert. Dette kan ses på som baksiden av medaljen i organisasjoner som har evne til improvisering.

Som nevnt tidligere brukte avdelingene en oppsettingsplan når de skulle forberedes for oppdrag internasjonalt.²⁰⁹ Ansvar for forskjellige komponenter ble delt mellom flere inspektører i Forsvaret, og dette vanskeliggjorde koordineringen.²¹⁰ I tillegg kom problemer med programvaren som skulle brukes for å organisere den nye krigsoppsettingsplanen (KOP). Det var et dokument brukt for å regulere størrelse og posisjoner i avdelingen. Manglende koordinering mellom KOP og anskaffelsesordre førte i beste fall til forsinkelser. Mange kokker førte til mye søl og dobbeltarbeid. At dette var et problem må ses i lys av at det var en ny avdeling det var snakk om. Rutinene som gjennom sedvane eller rett var etablert hos JAR fantes ikke her.

Personellet til oppdraget kom fra flere avdelinger og det må således forstås som *både* et brudd og en form for kontinuitet fra tidligere tradisjon. Det var fordi den nye organiseringen som sagt inneholdt nye kapasiteter. Rekruttering til oppdraget var blandet mellom JAR-modellen og Telemark Bataljons utdanningsavdeling, samt en del som stod på kontrakt.

Geværkompaniene ble satt sammen av personell som nylig hadde avsluttet

²⁰⁸ Ferdaball, «Telemark Bataljon Kontingentrapport», kommentar fra Distriktskommando Østlandet, til Telemark Bataljon, & RAFA-4957/F/Fa/L0001 «Utdanningsrapport, Telemark Bataljon / KFOR 1» skriv fra Telemark Regiment til Distriktskommando Østlandet

²⁰⁹ Gjeseth, *Hæren i omveltning : 1990-2005*, 167.

²¹⁰ Ferdaball, «Kontingentrapport KFOR», 02.01.2001, Kommentarer fra Distriktskommando Østlandet til Kontingentrapporten til første kontingent i Kosovo. Innhentet fra Forsvarets erfaringsdatabase Ferdaball. NB dette vil beskrives ytterligere i metode-seksjon i første kapittel.

førstegangstjenesten og personell på kontrakt for potensiell internasjonal tjeneste. Med andre ord ville en kanskje tro at disse var samtrent, men kombinasjonen av gamle og nye gjorde at de ikke var det. Det er noe forskjell mellom kompaniene, og et av dem (Kompani B) hadde en kombinasjon av soldater fra den tidligere Infanteribataljonen i Modrica og soldater fra Telemark Bataljon førstegangstjeneste. Disse var med andre ord ikke samtrente før utdanningen.²¹¹

Det ble også satt opp et kompani med pansret ingeniørkapasitet, et såkalt «ping-kompani». Sistnevnte ble satt opp ved hjelp av en rekrutteringskampanje i samarbeid med daværende Forsvarets Rekrutterings- og Mediesenter (nå Forsvarets Mediesenter).²¹² Det førte også til en del problemer i samtreningen da dette kompaniet ikke var en naturlig del av bataljonen – de hadde ikke trent sammen, og ledelsen var ikke vant til denne typen kapasitet. En skulle umiddelbart ikke tro at økte eller nye kapasiteter var et problem, men da de ikke var integrerte var det mer komplisert å bruke dem.

Materiellet til bataljonen i Norge var mangelfullt under utdanningen. For eksempel hadde bare ett av kompaniene tilgang på pansrede personellvogner under treningen. Gjeseth beskriver hvordan avdelingen var satt opp med personellvogner som ikke kunne flyttes på Hercules transportfly, og dermed ikke være i helhet mulig å transportere via luft. Den mekaniserte bataljonen manglet rett og slett den mekaniske biten i utdanningen.²¹³

Den første kontingenten av TMBN representerer som vist både brudd og kontinuitet med JAR-modellen. Fundamentalt var det en ny modell som produserte enhetene, men med en del av kjennetegnene fra den gamle JAR-modellen satt fast. Oppsettingen var ad-hoc planlagt, til tross for at TMBN skulle være en beredskapsavdeling.

4.4.3 Senere kontingenter. Hva endrer seg og hva skjer?

En kan dermed ikke snakke om vanntette skott mellom utdanningsmodellene i denne perioden. For eksempel var den andre kontingenten til Kosovo Force ikke en oppsetting fra Telemark Bataljon, i motsetning til første kontingent. Den var rekruttert med JAR-modellen. Samtidig var det også en del som fornyet kontrakt i denne kontingenten. I likhet med den første kontingenten til KFOR var tredje, fjerde og femte kontingent hovedsakelig basert på

²¹¹ RAFA-4957/F/Fa/L0001 «Utdanningsrapport, Telemark Bataljon / KFOR 1» skriv fra Telemark Regiment til Distriktkommando Østlandet

²¹² Ferdaball, «Kontingentrapport TMBN/MNB(C), KFOR», 03.12.2000, kontingentrapport etter første operasjon i kosovo.

²¹³ Gjeseth, *Hæren i omveltning : 1990-2005*, 155.

soldater fra Telemark Bataljon. I tredje kontingent ble geværkompaniene, infanteristene, satt opp med soldater som nylig hadde dimittert fra førstegangstjenesten. Støttefunksjoner ble rekruttert primært fra andre soldater som nylig hadde førstegangstjeneste i avdelinger i Nord-Norge.²¹⁴

Blant de senere kontingente var fjerde kontingent et godt eksempel på utviklingen fra JAR-modellen til TMBN-modellen. Denne kontingenten var den første hvor avdelingen lang tid på forhånd visste om at avdelingen ville sendes ut. Kompaniene ble rekruttert direkte til sine kompani ved starten av førstegangstjenesten, og det var i mindre grad av frafall underveis. Dette forenklet arbeidet med utdanningen, i den forstand at det var mulig å trene mer målrettet. Fokuset underveis kunne da være spesifikt rettet mot den typen oppdrag som var relevante for avdelingen. Utdanningen og rekrutteringen av støttefunksjoner ble orkestret av Telemark regiment, som var ansvarlig foresatt avdeling for TMBN. Kompaniene ble rekruttert fra forskjellige avdelinger i Sør-Norge.²¹⁵

Kontingenten er viktig fordi den var kanskje det punktet hvor det klart ble brutt med tidligere utdanningsmodell. Bruddet manifesterte seg i flere former. For det første så brøt det med den tradisjonelle formen for rekruttering. De som tjenestegjorde i avdelingen var rekruttert til nettopp dette. Som nevnt med unntak av støttefunksjonene. For det andre var organiseringen av utdanningen også annerledes, og brukte ikke den samme oppsettingsperioden som JAR brukte. Ikke dermed sagt at avdelingen var uten problemer, for den hadde sitt å slite med.

I femte kontingent fornyet 70% kontraktene og tok en ytterligere kontingent (!). De resterende ble rekruttert med JAR-modellen og fikk supplerings trening før rotasjon.²¹⁶ Med andre ord nesten det samme som skjedde i den norske troppen i Makedonia. Med den femte kontingenten av KFOR ble også det administrative ansvaret overført til den nye innsatsstyrken for internasjonale operasjon (FIST-H, hvor H står for Hærens del av styrken). Det arbeidet var alt annet enn lett, da det i kontingentrapporten beskrives at hjemmeavdeling, altså AFA, ble endret hele tre ganger. Dette skapte problemer på mange plan, særlig fordi det ble komplisert for personell som var på permisjon. Det var vanskelig for det gjenværende personellet i felt og organiseringen tok mye tid.²¹⁷

²¹⁴ Ferdaball, «Kontingentrapport – Kosovo/ NORBN III KFOR», 30.5.2001

²¹⁵ Ferdaball, «Kontingentrapport – Kosovo/TMBN IV KFOR», 27.12.2001

²¹⁶ Ferdaball, «Kontingentrapport – TMBN V», 30.6.2002

²¹⁷ Ibid.

Den høye andelen med fornyet kontrakt ble diskutert og ansett som positivt. Det er ikke vanskelig å forstå. En så høy andel som 70% betydde at de aller fleste var samtrente over lang tid. Den høye andelen fornyede kontrakter betød også at erfaringsoverføring fant sted nede på lagsnivå. Avdelingen virket utover dette fornøyd med de resterende som ble rekruttert via JAR-modellen. I denne kontingenten var det element som ble rekruttert fra diverse hold, da spesielt logistikk-kompaniet, som ble rekruttert fra 6 forskjellige andre avdelinger.

4.5 Analyse

Spørsmålene jeg vil besvare i kapitlet om perioden 1995-2004 er:

- I hvilken grad kom endringer i utdanningen etter initiativ og påtrykk fra toppen, og i hvilken utstrekning ble de initiert fra bunnen av organisasjonen?
- Endret overgangen fra FN- til NATO-opdrag utdanningen for norske soldater?
- Hvilke faktorer som førte til endringer i utdanningen, eller hindret at endringer fant sted?

For mange av enhetene var det få umiddelbare følger av overgangen fra FN- til NATO-operasjoner. Når det gjaldt utdanning, var det svært små endringer. Blant soldatene på bakken handlet det i første omgang om å bytte fra blå luer til vanlige grønne. I denne startfasen var det ingen større endringer i hvordan selve regimentet utdannet soldater. De brukte den samme ordningen som tidligere, selv om det var diskusjon i Hæren om utdanningene var for korte, som vist i forrige kapittel. Fra perioden før er det anerkjent at det i for liten grad ble terpet på grunnferdighetene som var nødvendige i skarpe situasjoner. En aktivitetsplan for JAR i 1998 skisserte hvordan idealutdanning skulle se ut i regimentet, og viser at det var en utvikling; ideallengden på avdelingenes utdanning skulle være lenger enn tidligere. Den var fortsatt lik utdanningen gitt til FN-soldatene i Libanon.

At utdanningen ble holdt konstant må ses i lys av den typen bidrag Norge pleide å sende til internasjonale oppdrag i tiden før Kosovo, nemlig støtteenheter og avdelinger som i liten grad var samtrente og kampklare. Det var ikke dermed sagt at de ikke havnet i farlige situasjoner; det finnes det rikelig med eksempel på. Transportkontrollenheten ble beskutt hyppig på rutene sine, tropper fra sanitetskompaniet var beleiret inne i byer og personell fra luftforsvaret ble hyppig beskutt i sine helikopter. Poenget er at det i stor grad gikk bra, i det minst ble det opplevd som godt nok. Dermed var det lite insentiv for å endre utdanningen fra denne delen av styrkene. Det faktum at de klarte seg godt nok, og at erfaringsoverføringen primært utløste

endring i neste kontingent fremfor i utdanningssystemet, gjorde at det var lite rom for helhetlig endring.²¹⁸

Den mekaniserte infanteribataljonen i Bosnia var et godt eksempel på utviklingen av JAR-modellen. Forsvaret hadde ikke tidligere sendt en slik avdeling til en krigssone der det var forventet å møte kraftfull væpnet motstand. Den første kontingenten, som trengte lang tid på å bli kampklar i området, viste tydelig at apparatet ikke var klart for dette. Problemet var selvsagt at apparatet som satte opp avdelingen i liten grad var rustet for oppdraget, og i starten var heller ikke personellet det. Den første kontingenten bestod som nevnt av personer opprinnelig rekruttert til logistikkbataljonen. Teksten til bataljonssjefen i Norsk Militært Tidsskrift om infanteribataljonen i SFOR vitner om at personlig initiativ fra avdelingsleder fortsatt var en av de viktigste faktorene som påvirket hvordan avdelingens utdanning ville se ut.²¹⁹ Den kraftige forbedringen av avdelingen som kom med de senere kontingentene bekrefter at kvaliteten på bidragene i stor grad var avhengig av personlig initiativ. Treningsopplegg som hadde stor likhet med UNIFIL falt aldri helt bort i denne perioden. Et treningsprogram fra 1998 viser hvordan SFOR og UNIFIL var svært like²²⁰. Gitt avdelingens organisering kunne det heller ikke forventes at den skulle omstille seg og starte med gjennomgående førstegangstjeneste, slik ordningen i Telemark Bataljon var.

Oppgavene avdelingene hadde dimensjonerte og definerte hva slags utdanning soldatene fikk. Forsvarets ledelse og den politiske ledelsen hadde begrenset med interesse hva angikk utdanningens lengde - oppgavene som skulle løses var viktigere. Det betyr ikke at det ikke fantes endring, for det gjorde det. At endringen av modellene kom først med etableringen av Telemark Bataljon, og et stykke inn i Balkan-oppdragene er ikke unaturlig. Den nye avdelingen ble opprettet fordi politisk ledelse så at nye oppgaver ville komme. At utdanningen beholdt noen element av det gamle JAR-apparatet var ikke unaturlig.

TMBN-modellen var likevel en fundamental endring. Det ville aldri vært mulig å samtrene hele kompani og bataljoner over så lang tid som Telemark Bataljon gjorde, i JAR-modellen. Ikke dermed sagt at modellen var uten problemer. Blanding av nyrekrutterte kompani og de som hadde gjennomgående førstegangstjeneste før internasjonalt oppdrag, skapte avdelinger med mange av de samme problemene som JAR-modellen. Samtidig var mulighetene flere og

²¹⁸ Intervju – Informant 1 & Børresen, Gjeseth & Tamnes, *Allianseforsvar i endring*: 203-05.

²¹⁹ Hagtvedt, *Minneord om NORBN/SFOR*, 48-51

²²⁰ RAFA-3806/F/Fa/L0010, «Aktivitetsplan FN/NATO-Tjeneste 1998», Skriv fra Jegerkorpset - Akershus Regiment til «egen adresseliste». Kan anta at skrevet er ment til avdelinger nært tilknyttet utdanningen.

større i den nye modellen, fordi den ikke var hindret av en del av begrensningene som JAR-modellen hadde. Lengre trening ga mulighet for avdelingen å innarbeide mer detaljert og realistisk trening.

Ikke alle elementene av JAR-modellen forsvant ved overgangen til Telemark Bataljon. Direkte rekruttering forble en viktig ordning også etter Telemark Bataljon og deres nye ordning kom på plass.²²¹ TMBN-modellen var ikke en direkte erstatning for JAR-modellen, for også i Kosovo-opdragene ble personell rekruttert direkte til støttefunksjoner, både internt og eksternt. For sjette kontingent av KFOR ble personellet rekruttert direkte fra dimisjon etter førstegangstjenesten i 6. divisjon. Dette viser at det var en viss form for fleksibilitet i utdanningssystemet, og at det fantes muligheter for improvisasjon også der.

Med andre ord var ikke overgangen fra JAR-modellen til TMBN-modellen like stor som man kanskje ville forvente. I hvert fall var det ikke slik i fasen før deployering, noe som kanskje heller ikke var uventet det styrkeproduserende apparatet ikke ble grunnleggende endret. Selv om eksistensen av flere utdanningsmodeller kan lede en til å tro at det var binære skiller der kun én modell kunne anvendes, viser dokumentene at deler av begge modellene ble brukt gjennom hele perioden. Avdelingene som ble sendt til KFOR var gode eksempel, og da spesielt kontingent III, hvor geværkompaniene var gjennomgående fra førstegangstjeneste i Telemark bataljon sin utdanningsdel og hvor støttefunksjoner som ingeniør og stab ble rekruttert gjennom JAR-modellen. Dette ga en fordelaktig blanding av egenskaper, der den «ferdige» avdelingen fikk de skarpe enhetene godt samtrent og rekrutterte støtteenheter direkte til oppdraget. Slik brukte Forsvaret de forskjellige modellene i komplementerende roller.

Det var også en utvikling innenfor et av de sentrale temaene som behandles i kapittel 3, nemlig erfaringshåndtering. Den utviklingen kom ovenfra, i form av FOKIV som ble opprettet i 1995. Den avdelingen, som var samlokalisert med JAR, skulle brukes til å innhøste erfaringer og nyttiggjøre dem i den videre utdanningen. En skal heller ikke glemme Ferdaballprosjektet som var et forsøk på å systematisere inntak og bruk av erfaringer i form av rapporter. Målet var å gjøre erfaringer mer tilgjengelig.²²² Disse var i motsetning til den personlige erfaringshåndteringen til JAR-modellen forsøk på å systematisere og institusjonalisere kunnskapen som ble innhentet i oppdragene.

²²¹ Telemark Bataljon brukte direkte rekruttering i de fleste kontingentene de sendte til Kosovo, men det var primært til spesialiserte stillinger.

²²² Erstad & Folkestad, *Operativ erfaringshåndtering i Forsvaret*, 39-40

De store endringene som fant sted i perioden kom fra toppen av organisasjonen. Det var ikke fordi det ikke fantes behov for endring nede i organisasjonen, eller fordi det ikke ble uttrykt. Behovet for lengre og bedre trening var uttrykt i rapportene de leverte, og i debatten i de avdelingene som satt opp.²²³ Samtidig var ikke evnen til å iverksette de større omveltningene til stede i JAR-modellen. Likheter mellom utdanningsmodellene viser

4.6 Kort konklusjon – oppsummering

Perioden 1995-1999 var preget av kontinuitet fra perioden før. JAR-modellen ble i liten grad utfordret og endret. Avdelingen som reiste ut består i stor grad av de samme som tidligere, med den mekaniserte infanteribataljonen som et unntak. Det samme året avsluttes også oppdraget i Libanon. De forbedringene som fantes var inkrementelle. Infanteriregiment nr. 4 utviklet seg til å bli større fordi belastningen på systemet var såpass høy. Å utdanne 3000 soldater i året var nær bristepunktet for avdelingen.

I den grad det skjedde noe større innenfor JAR-modellen var det avhengig av initiativ på det personlige plan. Infanteribataljonen i Modrica var kroneksempelen på hvor stor grad en avdeling var avhengig av riktig person i lederstilling. Den tidlige avdelingen var sent på plass i området, og slet med å oppfylle mandatet sitt. Noen kontingenter senere med en annen ledelse var utdanningen tydelig sterkere med et klart fokus på oppgavene som skulle håndteres.

Den virkelige overgangen kom ved deployeringen av Telemark Bataljon til Kosovo. Telemark Bataljon og en ny, gjennomgående modell, hvor personell var i avdelingen fra innrykksdag i førstegangstjenesten og hele veien til utenlandsoppdrag, var en radikal forandring. Den nye modellen kom inn som resultatet av valg tatt på politisk nivå - Stortingsmeldingen var avgjørende for at Telemark Bataljon ble som den ble.²²⁴

²²³ Se kap 3.4, for mer om denne debatten.

²²⁴ Forsvarsdepartementet, *Beredskap for fred – om Norges framtidige militære FN-engasjement og FNs rolle som konfliktløser*: Stortingsmelding nr. 14 (1992-1993) Oslo: Forsvarsdepartementet :1993.

Kapittel 5 – Fra Libanon til Kosovo

Norsk deltagelse i internasjonale operasjoner har favnet vidt både i befolkningen og i områder som er besøkt. Ved oppgavens startpunkt i 1992 var Forsvaret preget av tradisjonell forståelse av internasjonale operasjoner. Ved oppgavens ende i 2004 var Forsvaret en mer moderne organisasjon, med nye måter å utdanne soldater på. Mot slutten av perioden var det et annet, modernisert innsatsforsvar som gjaldt.

Jeg har studert hvordan utdanningen endret seg i denne perioden. Jeg vil nå sammenfatte det som har blitt gjennomgått i kapitlene, prøve å heve blikket og besvare spørsmålene stilt innledningsvis i oppgaven:

1. Hvilke endringer fant sted i utdanningen i perioden?
2. Endret overgangen fra FN- til NATO-oppdrag utdanningen for norske soldater?
3. I hvilken grad kom det endringer i utdanningen etter initiativ og påtrykk fra toppen, og i hvilken utstrekning ble de initiert fra bunnen av organisasjonen?
4. Hvilke faktorer førte til endringer i utdanningen, og hvilke forhold bidro til å hindre at slike endringer fant sted?

For å svare på dette har jeg sett på arkivene etter Infanteriregiment Nr. 4, senere Akershus Regiment, og etter det igjen Jegerkorpset Akershus Regiment, intervjuet personer som deltok i oppdrag og jobbet i organisasjonen og studert det som fantes av litteratur om emnet.

5.1 1992-1995

Hvilken endring fant sted i perioden? Hvilke faktorer førte til endringer i utdanningen, og hvilke forhold bidro til å hindre at slike endringer fant sted?

Utdanningsapparatet i 1992 var innstilt på å produsere enheter til Libanon-oppdraget. Med få erfaringer som tilsa at endringer i utdanningen var nødvendig, var det naturlig at det ble kontinuitet fra tidligere oppdrag. De tidlige avdelingene som ble sendt til Balkan gjorde hva de kunne med kort utdanningstid og til tider farlige forhold på bakken. Planleggingen var ad-hoc, og det var en del hårreisende episoder som en følge av dette.

Det var klart etter at de første kontingentene var kommet tilbake at enkelte moment i utdanningen ikke var gode nok. Spesielt var mengden trening innen grunnleggende

soldatferdigheter for dårlig.²²⁵ Løsningen var å håndtere disse erfaringene gjennom å sørge for at neste kontingent fikk vite om dem.²²⁶ Overføringen av erfaring var personlig, fra en kontingent til den neste. Det fantes også et system med rapportering i form av utdanningsrapporter, kontingentrapporter og lignende. Men dette ble ikke brukt i noen særlig grad og var en begrensende faktor. Det ble derimot den personlige erfaringsoverføringen som sørget for at noen endringer kunne finne sted på lavt nivå. Kontingenten etter fikk vite hva de trengte å forbedre, uten at utdanningsapparatet rundt nødvendigvis fanget det opp.

Det fantes bevissthet og debatt om at utdanningen var for kort, for eksempel i seminaret hos Infanteriregiment nr. 4.²²⁷ Behovet for større endringer i utdanningsmodellen avtok fordi en rekke mindre justeringer ble gjort. Problemet var at den manglende institusjonaliseringen av erfaringene holdt eventuelle løsninger midlertidig i organisasjonen, og var en begrensende faktor på endring. Om det samme apparatet skulle satt opp en avdeling fem år senere, uten noen av de samme personene, ville den sannsynligvis begått de samme feil. Takket være den personlige erfaringsutvekslingen fungerte systemet godt nok i perioden, og endret seg derfor lite. Bruken av personell med tidligere tjeneste i Libanon fungerte også som en kompensierende faktor for begrenset trening.²²⁸

Konklusjonen blir at det var liten grad av endring fordi utdanningsapparatet i starten av perioden ikke var klar for de nye oppdragene. Dermed gikk ikke IR4 bort fra kjennetegnene ved JAR-modellen. Utdanningsapparatet gjennom sin oppbygging, med begrenset evne til å ta opp erfaringer, favoriserte inkrementelle forbedringer. Løsningen var personlig utveksling av erfaringer, fra kontingent til kontingent. Man angrep ikke de fundamentale grunnene til problemene. Når det så vokser frem bevissthet rundt problemer som den manglende utdannelsen i grunnleggende militærferdigheter, eller at utdanningen i det hele tatt var for kort, kan det ses på som en behandling av symptomene, og ikke sykdommen.

²²⁵ RAFA-2947/D/Dc/L0579/0001, «Utdanningsrapport NORMEDCOY I», skriv fra IR4 til Distriktskommando Østlandet, med rapporter fra sanitetskompaniet vedlagt. 4. Februar 1994. Relativt sen dato i forhold til når trening fant sted henger sammen at denne versjonen av skrevet stammer fra en senere diskusjon.

²²⁶ Intervju – informant 1

²²⁷ Se for eksempel

RAFA 2947/D/Dc/L0579/0001, «Oppfølging etter FN-Utdanningsrapporter», Skriv fra Forsvarets Overkommando, Hærstaben til Infanteriinspektøren og flere. 6. Mai 1994.

RAFA-2947/D/Dc/L0579/0001, «Utvidelse av utdanningen for våre FN-avdelinger», skriv fra Akershus Infanteriregiment Nr. 4. til Distriktskommando Østlandet, 26. April 1994.

²²⁸ Intervju – Informant 1

5.2 Overgangen til NATO

Endret overgangen fra FN- til NATO-opdrag utdanningen for norske soldater?

Overgangen fra FN- til NATO-opdrag var en historisk viktig overgang for Forsvaret. For første gang stod norske styrker nå under et annet banner enn FN's. Likevel endret ikke utdanningen av grunnferdigheter seg nevneverdig i perioden frem til 1999. Det var fordi overgangen fra FN til NATO i liten grad endret typen avdelinger som ble sendt fra Norge. De endringene som fant sted organisatorisk i utdanningsapparatet, det vil si IR4 og støttende avdelinger, var drevet av økonomiske hensyn fremfor praktiske hensyn til utdanningskvaliteten. Organisasjonen drev frem mot 1998-1999 på bristepunktet av hva som var mulig med tanke på mengde personell utdannet, med en bataljon i Libanon, en i Jugoslavia og en rekke mindre enheter utover dette. FN-avdelingen ved JAR ble satt direkte under regimentssjef, og kapasiteten utvidet, men det var fortsatt en liten underavdeling.

Formen på utdanningen var fortsatt preget av å være lik den gitt til UNIFIL-bidragene.²²⁹ Utdanningen i perioden frem til 1999 utviklet seg i retningen en hadde sett for seg på seminarene i 1994. Utviklingen var fortsatt innenfor samme modell, og hadde de samme problemene. Som en offiser fra logistikkbataljonen påpekte så var det det" å være soldat i tillegg" som var problemet for dem som deltok.

Ved skifte fra FN til NATO byttet de som allerede var i området lue, maltene de hvite bilene grønne og skrev nye kontrakter. Overgangen var symbolsk, i det minste hva gjelder utdanningen; på bakken var det en del omorganisering. Troppen og senere kompaniet i Makedonia var nesten glemt og fikk en ganske dårlig utdanning.²³⁰

Det er verdt å stoppe opp ved introduksjonen av den mekaniserte infanteribataljonen i 1997. Utviklingen i denne enheten illustrerer på godt vis problemene og mulighetene som JAR-modellen hadde. De første kontingentene var dårlig trent og dårlig selektert. Personellet var i stor grad selektert for å delta i logistikkbataljonen og ikke til å være geværsoldater.²³¹ Oppgavene krevde forskjellige egenskaper, og valget om å bruke nevnte gruppe var en konsekvens av dårlig tid. Den sterke økningen i kvalitet og evne til å løse oppgaver som fant i de senere kontingentene må også forstås som naturlig innenfor rammen av JAR-modellen. At det igjen var personlig initiativ som drev endringen viser dette. Erfaringer fra en tidlig kontingent ble tatt imot og operasjonalisert, men grunnen til at det skjedde var personlig.

²²⁹ Ibid.

²³⁰ RAFA-3805/Fa/L0001 «Kontingentrapport NORPLATOON 261197-270598», skriv fra Norplatoon til AKR

²³¹ Haaland, *Small Forces with a Global Outreach*, 176.

Bataljonslederen skriver i en artikkel i Norsk Militært Tidsskrift at det måtte skje en kompetanseheving. Det var ikke endringer i systemet som forårsaket eller fordret endringene, det var personlig initiativ.²³²

5.3 Nye tider, nye modeller

I hvilken grad kom endringer i utdanningen etter initiativ og påtrykk fra toppen, og i hvilken utstrekning ble de initiert fra bunnen av organisasjonen? Hvilke faktorer førte til endringer i utdanningen, og hvilke forhold bidro til å hindre at slike endringer fant sted?

Prosessen som ledet til introduksjonen av den nye TMBN-modellen var toppledet og grunnen til at den nye modellen ble introdusert. Reformen i Forsvaret ville føre til nedleggelsen av både FN-beredskapsstyrken og Jegerkorpset Akershus Regiment. Med andre ord var JAR-modellen vedtatt nedlagt. Vedtaket fra 1993 om å opprette en bataljon til deltagelse i NATO Ace Mobile Force var starten. Bataljonen gikk gjennom flere reformer før en kom frem til den som ble brukt i Kosovo.²³³

TMBN-modellen skilte seg på flere vis fra JAR-modellen. Rekrutteringen fant ikke sted fra publikum eller åpent, i hvert fall i en ideell oppsetting. Personell skulle trene sammen gjennom førstegangstjenesten og være forberedt på å ta skarpe oppdrag med bataljonen. Måten en la opp dette på var kronglete. Den forutsatte en stødig strøm av rekrutter som var motiverte, og ønsket å delta ute. I likhet med FN-beredskapsstyrken var bataljonen heller ikke forberedt på å være stående i operasjoner over tid. Under en eventuell operasjon ville befal og materiell som til vanlig ble brukt til utdanning av nye soldater måtte brukes i operasjonen. Om bataljonen deltok i en operasjon ville det føre til fall i produksjon av nye tropper og dermed måtte det beregnes tid hvor avdelingen ikke ville være tilgjengelig.²³⁴

Endringene som kommer i 1999 var et klart brudd i den forstand at selve apparatet rundt ble byttet ut. Det var dog ikke like klart i form av kjennetegnene på utdanningen. Det fant fortsatt sted ad-hoc planlegging, for eksempel når Telemark Bataljon måtte skrive egen krigsoppsettingsplan. Det var fortsatt tilfeller av direkte rekruttering til oppdrag. Høye andeler av personell som fornyet kontrakter og deltok i flere kontingenter forsterker det inntrykket. Den gamle utdanningsmodellen var tydeligvis kun kapabel til inkrementelle forbedringer, og ikke til å ta de systemiske forandringene som trengtes. Det betydde ikke dermed at alt

²³² Hagtvedt., *Minneord om NORBN/SFOR*, 48-51

²³³ Gjeseth, *Hæren i omveltning : 1990-2005*, 155-57.

²³⁴ Ibid.

kritikkverdig fra JAR-modellen forsvant. Telemark Bataljon hadde lengre og bedre rapporter enn JAR-modellen ofte hadde, men det var ikke dermed gitt at de var flinkere til å nyttiggjøre seg erfaringene fra dem.²³⁵ Endringene kom fordi en annen modell ble valgt på politisk plan, og fordi denne avdelingen var satt opp på et annet vis.

Styrken i den nye modellen var at det personell som hadde gått førstegangstjeneste i Telemark Bataljon og til operasjon i utlandet var betraktelig mer samtrente og kapable til moderne krigføring enn de tidligere FN-soldatene. Problemet med kort utdanningstid tidligere var borte. For som vist i kapittel 4 var det til de tidlige kontingentene av Telemark Bataljon større innslag av personell rekruttert via tradisjonell metode, med andre ord, med JAR-modellen. Disse kom til dels fra førstegangstjenesten og noen kom fra tidligere FN-opdrag.

5.4 Avsluttende tanker

Telemark Bataljon brøt med JAR-modellen på flere vis, men beholdt noen element. Introduksjonen av det nye systemet var iverksatt fra politisk nivå. Da FN-beredskapsstyrken ikke effektivt fungerte, trengtes det et nytt verktøy for fremtidig innsats. Endringsbehovene som var uttrykt nede i organisasjonen, både i utdanningsapparatet og i avdelingene, førte i begrenset grad frem. Endringene og erfaringene forble i stor grad personlig drevet. Det ville med andre ord være feil å si at det ikke var noen utvikling i utdanningen før 1999, for det fantes utvikling. Utdanningen ble lengre, og tidvis, med bakgrunn i enkelte ledere, drastisk bedre. Utviklingen var dog ikke større enn at de samme problemene som fantes i 1992, fortsatt var problemer i 1997 eller 1998. Med en begrenset evne til å operasjonalisere erfaringer og å beholde dem i organisasjonen, er det forståelig at endringene forble små.

Så da bruddet endelig kom, og mer profesjonaliserte enheter ble sendt ut, så var det fordi det var vedtatt på høyt nivå at nå skulle enheter produseres et annet sted, med en annen modell. Stortingsmeldingen og dokumentene som ligger igjen fra Telemark Bataljon vitner ikke om sterk bevissthet rundt å forbedre det som forelå av erfaringer fra JAR og FN-operasjonene.

²³⁵ Ferdaball, «Kontingentrapport TMBN/MNB(C), KFOR», 03.12.2000, kontingentrapport etter første operasjon i kosovo.

&
Ferdaball, «Kontingentrapport – Kosvop/TMBN IV KFOR», 27.12.2001

5.5 Bibliografi

Arkiv

Deponert i Riksarkivet:

Jegerkorpset, Akerhus Infanteriregiment(JAR), «RAFA-2947», serie Dc arkivenhet 535, 540, 561, 589, 614 samt serie Dd arkivenhet 52

United Nations Protection Forces, «RAFA-3806», serie Fa, arkivenhet 1, 3, 4, 6, 7, 10, 11, 13, 15, 17, 18, 19, 20, 22, 25

United Nations, Former Yugoslav Republic of Macedonia, «RAFA-3805», serie Fa, arkivenhet 1, 2, 3

FN/NATO-Avdeling Jegerkorpset, Akershus Regiment, «RAFA-4651», serie Fd, saksarkiv, personell-lister, rapporter, journal – NORMEDCOY i tidl Jugoslavia, arkivenhet 1, 2, 3

Norwegian logistics battalion(NORLOGBN), IFOR II, «RAFA-4618», serie Da – sakarkiv, arkivenhet 2

Norwegian Battalion, Kosovo Force «RAFA-4957», arkivenhet 1

Ferdaball

«Kontingentrapport KFOR I», skriv fra DKØ til Telemark Bataljon

«Kontingentrapport TMBN/MNB(c)/KFOR»

«Kontingentrapport Kosovo/TMBN IV KFOR»

«Kontingentrapport TMBN V»

«Kontingentrapport – KFOR . NORBN jul 02 – jan 03»

Intervju

Informant 1, intervjuet februar 2017

Informant 2, intervjuet februar 2017

Stortingspublikasjoner

Forsvarsdepartementet, *Beredskap for fred – om Norges framtidige militære FN-engasjement og FNs rolle som konfliktløser*: Stortingsmelding nr. 14 (1992-1993) Oslo:

Forsvarsdepartementet :1993.

Forsvarsdepartementet, «*Tilpasning av Forsvaret til deltagelse i internasjonale operasjoner*», Stortingsmelding Nr. 38(1998-1999) Oslo: Forsvarsdepartementet :1999.

Forsvarsdepartementet «*Bruk av norske styrker i utlandet*» Stortingsmelding Nr. 46(1993-1994), Oslo: Forsvarsdepartementet, 1994.

Bøker

Børresen, Jacob, Gullow Gjeseth, Rolf Tamnes, and Odd G. Engdal. *Allianseforsvar I Endring: 1970-2000*. Norsk Forsvarshistorie. 5 bind. Bind 5, Bergen: Eide, 2004

Friis, Sigurd. *Telemark Regiment: 1628-2002*. [Elverum]: KAMPUKS/SVI, 2004.

Gjeseth, Gullow. *Hæren I Omveltning : 1990-2005*. Bergen: Vigmostad & Bjørke, 2008.

Græger, Nina. *Norsk Forsvarspolitik : Territorialforsvar Og Internasjonal Innsats 1990–2015*. Oslo: Spartacus, 2016.

Haaland, Torunn Laugen. *Small Forces with a Global Outreach: Role Perceptions in the Norwegian Armed Forces after the Cold War*. Oslo: Unipub, 2008.

Heier, Tormod, Anders Kjølberg, and Carsten F. Rønnfeldt. *Norge I Internasjonale Operasjoner : Militærmakt Mellom Idealer Og Realpolitikk*. Oslo: Universitetsforl., 2014.

Lystad, Johan. *Jegerkorpset Akershus Regiment 1995-2002*. Sessvollmoen: Jegerkorpset Akershus Regiment, 2003.

Marki, Petter, and F. N-veteranenes landsforbund. *Unef : United Nations Emergency Force : Danor-Bataljonen Og Det Norske Feltsykehuset : Suez, Sinai Og Gazastripen, 1956-1967*. Oslo: FN-veteranenes landsforbund, 2008.

Olav, Bogen , and Magnus Håkenstad. *Balansegang: Forsvarets Omstilling Etter Den Kalde Krigen*, Dreyers forl, 2015.

Saltnes, Magnar. *Akershus Infanteriregiment Nr 4 : 1628-1995*. Oslo: Elanders forl., 1998.

Slåtten, Martin Lau. *Norges Bidrag Til Fn-Operasjonene I Somalia: Unosom I Og Ii (1992-1993)*. Oslo Files on Defence and Security (Trykt Utg.). Vol. 02/2015: Institutt for forsvarsstudier, 2015.

Strømmen, Wegger, and Dag Leraand. *I Kamp for Fred: Unifil I Libanon - Norge I Unifil : 1978-1998*, Gazette bok, 2005.

Tjora, Aksel Hagen. *Kvalitative Forskningsmetoder I Praksis*. Oslo: Gyldendal akademisk, 2010.

Tidsskrift

Kaufman, Joyce p.. *NATO and the former Yugoslavia: crisis, conflict and the atlantic alliance*. **Journal of Conflict Studies**, vol 19, nr. 2, sep. 1999 (artikkel gjengitt som en enkelt side, derfor ikke mulig å gi sidetall, <https://journals.lib.unb.ca/index.php/jcs/article/view/4355/5009>).

Hagtvedt, . *Minneord om NORBN/SFOR*, Norsk Militært Tidsskrift nr. 1 2001

Kjell-Knut Aabrekk, *Nasjonal beslutningsprosess ved FN-ledete operasjoner*, Pacem 2012, 12:1

Andre publikasjoner

«Vel Møtt», innrykksbrev til kontingent III, Unifil. Datert 1979. Fra <http://www.norvetnet.no/blueberet/publikasjoner/>. Nettsiden er rettet mot veteraner fra UNIFIL og inneholder blant annet leir-avis og lignende. Besøkt 27. April 2017.

<https://forsvaret.no/8mai/heltene-fra-gorazde>

Avis

Aftenposten, «Dagbok fra helvete», <http://www.aftenposten.no/norge/Dagbok-fra-helvete-70496b.html> Besøkt 27 April 2017.

The Economist, *A Balkan Quagmire Beckons* 3 June 1995, p. 41.

Appendiks I.

Intervjuguide

Oppvarming

- Rolle
- Bakgrunn

Substans

- Hvordan støttet IR4 under utdanning?
- I utdanningsdirektivene står det gjerne de samme ting år ut, år inn. Det endrer seg lite, så hvordan endret ting seg faktisk?
- Falt noen mellom stolene under utdanning? Hvem og hvordan?
- Det at en del avdelinger brukte så mye tid på adming fremfor trening, hvordan tolket organisasjonen det?
- Hva tenkte man om lengden på utdanningen?
 - o For lang, for kort, feilretta?

Appendiks II.

Ordlister

AFA – Administrativt Foresatt Avdeling. Ansvarlig for oppsetting av avdeling.

DPKO – Department of Peacekeeping Operations. Etat i FN med ansvar for fredsbevarende operasjoner.

FERDABALL – Forsvarets Erfaringsdatabase for Lessons Learned. Database for oppbevaring av rapportert. Ment for å tilgjengeliggjøre erfaringer fra internasjonale operasjoner.

FN – Forente Nasjoner

FN-beredskapsstyrken – Norsk avdeling med personell som stod på beredskapskontrakt for deltagelse i internasjonale operasjoner.

FOP – Fredsoppsettingsplan. Plandokument som viser innordning av en avdeling/organisasjon.

FREDSBEVARENDE – Styrker hvis oppgave er å opprettholde fredsavtaler, stå mellom stridende parter.

FREDSOPPRETTENDE – Styrker som ved aktiv maktbruk oppretter fred i et område.

HUØ – Hærens Utdannings og Øvingsplan. Brukt som basis for utdanning til internasjonale operasjoner.

IFOR – Implementation Force. NATO-operasjon på Balkan i 1996.

(FDI4)IR4/AKR/JAR – (Forsvarsdistrikt nr.4)Infanteriregiment nr. 4/Akershus Regiment/Jegerkorpset Akershus Regiment. Avdeling som satte opp og utdannet avdeling til internasjonal tjeneste.

KFOR – Kosovo Force. NATO-operasjon på Balkan 1999. Norsk deltagelse fra 1999.

KOP – Krigsoppsettingsplan. Samme som FOP, men for enhet i krigstilstand. Termene ble brukt om hverandre i perioden.

NATO – North Atlantic Treaty Organization.

NORAMBUNIT – Norwegian Ambulance Unit. Ambulansenheten.

NORBN – Norwegian Battalion. Refererer i dette tilfelle til Infanteribataljonen i SFOR.

NORLOGBN – Logistikkbataljonen.

NORDPOL BGE – Den Nordiske-Polske Brigade. Logistikkbataljonen deltok i denne fra overgangen til NATO-operasjon, og frem til de reiste hjem.

NORMEDCOY – Norwegian Medical Company. Refererer til sanitetskompaniet.

ONUC - Opération des Nations Unies au Congo. FN-operasjonen i Kongo 1960-1964.

RAFA – Riksarkivets Forsvarsarkiv.

SFOR – Stabilization Force. NATO-operasjon på Balkan.

TMBN – Telemark Bataljon

UNIFIL – United Nations Interim Force in Lebanon.

UNOSOM – United Nations Operation in Somalia

UNPROFOR – United Nations Protection Force

UNPROFOR FYROM – United Nations Protection Force Former Yugoslav Republic of
Macedonia

UNPREDEP – United Nations Preventive Deployment